

ไพฑูริย์อันสง่างาม

โรงเรียนเซนต์สิริบุญสงวน

พิมพ์เป็นที่ระลึก
เนื่องในการ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์

พระราชทานเพลิงพระศพ

มหาอำมาตย์ตรี ทม่อมเข้าขุนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันพุธ ที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

089-95911
ข 634

ด้วยอธิบดี
จาก
หอสมุดแห่งชาติ
วัดบวรนิเวศวิหาร

1495

มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ., B.Sc., ARAC

อดีตคณบดีอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อดีตคณบดีแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อดีตอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์

ประสูติ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕
สิ้นชีพิตักษัย ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖

ประวัติย่อ มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ.

(B. Sc., ARAC)

มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ประสูติ ณ วันอาทิตย์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๔๘ ตรงกับวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงเป็นพระโอรสของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นทิวาการวงศ์ประวัติ และ หม่อมเจ้าหญิงประสานครีพัทธ์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๓) กรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ หม่อมเจ้าหญิงสุขศรีสมร ชายา

ในด้านการศึกษา ทรงศึกษาวิชาขั้นต้นที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และ ราชวิทยาลัย แล้วเดินทางไปศึกษาที่ บัณฑิตสกุล Malvern College ประเทศอังกฤษ และ เสด็จเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยลอนดอนจนสำเร็จได้รับปริญญา B. Sc., ARAC แห่ง Royal Agriculture Cirencester London แผนกวิทยาศาสตร์ของกรมกสิกรรม คือสัตวศาสตร์, พฤษศาสตร์ และเคมี ได้รับฐานันดร

ตำแหน่งหน้าที่ราชการ

๒๔๕๒-๒๔๕๔ หัวหน้าแผนกเพาะปลูก กองข้าหลวงเกษตรมณฑลภูเก็ต

๒๔๕๔ แผนกเกษตร มณฑลอยุธยา

๒๔๕๖-๒๔๖๐ อาจารย์โรงเรียนราชแพทย

๒๔๖๑-๒๔๖๖ อาจารย์เอกจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๖

๒๔๖๗-๒๔๗๐ คณะบดี คณะอักษรศาสตร์ และ วิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย และคณะบดีคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๔๗๔-๒๔๗๘ หัวหน้าสถิติกรมสรรพากร

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ท.ม., ท.ช., ท.จ., และเหรียญคุณวุฒิมาลาเข็มศิลปวิทยา

งานส่วนพระองค์

๒๔๘๖ ผู้จัดการโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์
๒๔๘๘ ครูสอนวิทยาศาสตร์ชั้นเตรียมอุดมศึกษา
๒๔๙๐ ครูใหญ่โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ จนถึงวันสิ้นชีพิตักษัย

บุตรธิดาที่ยังคงมีชีวิต

พ.ต.อ. ม.ร.ว. พงศ์พูนเกษม เกษมศรี
ม.ร.ว. (หญิง) เปรมปรีดิ์มาน เกษมศรี
ม.ร.ว. (หญิง) ทมยันตี จักขุรักษ์
ม.ร.ว. อภัยเกษม เกษมศรี
ม.ร.ว. (หญิง) พูนสุข เกษมศรี
ม.ร.ว. (หญิง) ทอรัศรี คงจำเนียร

เดือนกันยายน ๒๕๐๖ ประชวรด้วยพระโรคชราและสิ้นชีพิตักษัย เมื่อวันพุธที่
๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เวลา ๑๑.๐๔ น. ศิริรวมพระชนมายุ ๗๖ ปี

วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรม
ราชานุเคราะห์ พระราชทานเพลิงพระศพ มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี
ณ เมรุ วัดเทพศิรินทราวาส

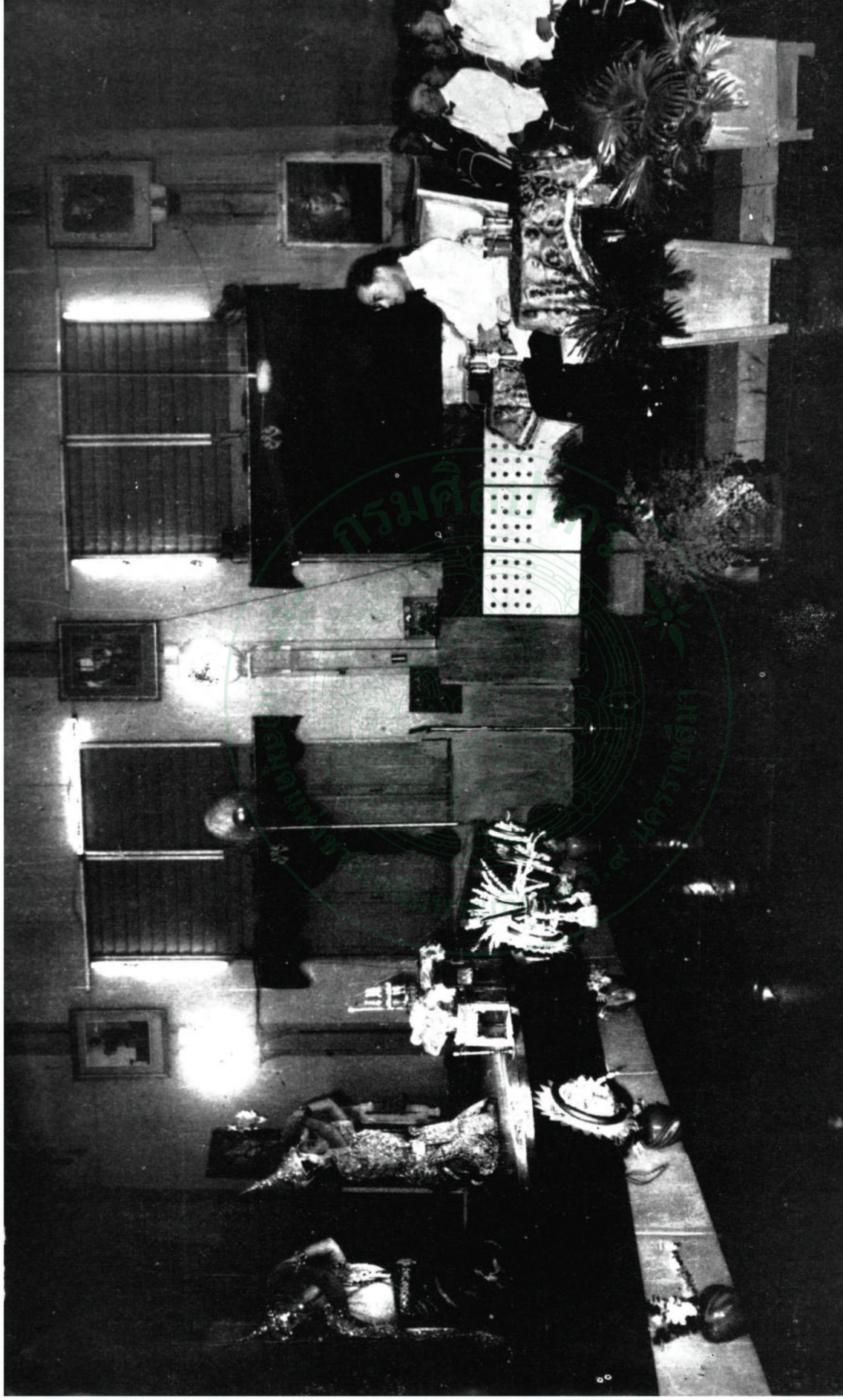
สันท่านแม่เมื่อ ๒๐ ปีก่อนโน้น ความโศกเศร้าในการจากไปของท่านมีแต่เพียงความเสียใจตามความรู้สึกของเด็ก ๆ ธรรมดาในสมัยนั้น แต่ครั้นต้องมาสันท่านพ่ออีกองค์หนึ่งในคราวนี้ ความว่าเหวที่ท้องเป็นกำแพงทั้งพ่อและแม่ทำให้กำหนดมิได้ว่าความโศกเศร้าเสียใจมีมากน้อยเพียงใด ตั้งแต่เล็กจนเติบโตได้รับใช้แต่ในทางที่พ่อชอบ แต่รู้สึกบ้างขณะพ่อมีความวิตกกังวลด้วยเรื่องอย่างหนึ่งอยู่เสมอมา จวบจนในบั้นปลายของชีวิตพ่อ เมื่อได้รับมอบหมายกิจการงานแล้ว ได้มีโอกาสใกล้ชิดพ่อบ้างขึ้น จึงได้รับรู้ถึงความทุกข์กังวลใจนอกเหนือไปจากสิ่งอื่นนั้น นั่นก็คือ เรื่องของบ้านและโรงเรียน อันที่จริงบ้านกับโรงเรียนเป็นของคู่กันมานานแล้ว และจะต้องอยู่คู่กันตลอดไป แต่พ่อเกรงว่า จะเป็นผู้ใหญ่เกินไปพ่อก็จะแยกภาวะของความ เป็นบ้านออกไปจากงานของโรงเรียนได้ พ่อได้ฝากภารกิจอันหนักหน่วงใหญ่หลวงเรื่องนี้ไว้กับลูกก่อนเสด็จจากไปโดยไม่มีวันกลับ เป็นภารกิจที่มีความน่าหนักใจจนสามารถจะลืมความเหนื่อยกายที่มีอยู่มากแล้วเสียได้ แต่แล้วความสับสนวุ่นวายทั้งหลายจากเรื่องต่าง ๆ ที่มีตามมาในภายหลังกลับเป็นพลังใจให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะทำงานของพ่อให้บรรลุลงไปด้วยดี ตามกำลังกายและปัญญาที่มีอยู่

สันพ่อเหมือนสนร่มไทรใหญ่สาขาที่ระย้าของไทรไถ่หย่อนลึกเกาะพันดินไว้แน่นแล้ว รอเวลาเพียงการเติบโตกลายเป็นลำต้นขึ้นมาเท่านั้น แม้ต้นจะเล็ก ใบจะน้อย แต่ก็เป็นที่ไทรของพ่อต้นเดิมั่นเอง สันพ่อเหมือนสนกำพวดกัน มรสุมร้ายกระหน่ำพัดมาทุกทิศทางจนแทบจะทรงลำต้นไว้มิได้ ก็ด้วยพระบารมีของพ่ออีกนั่นแหละ ที่บันดาลให้กิ่งเล็ก ๆ ใบน้อย ๆ ของพ่อผืนนี้กำลังกันออกกกางกันจนลมร้ายนั้นผ่อนคลายหายไป

มรสุมควรจะหมดไปเสียที พ่อคงตั้งใจที่เราได้มีที่ใหม่แล้ว เป็นของเราเอง, ของลูกทุกคนของพ่อ และของกิ่งก้านใบเล็กแขนงน้อยของพ่อด้วย พ่อไปอยู่ในสุคติภพใด ขอจงส่งแรงใจมาให้พวกเราได้ดำเนินงานของพ่อต่อไปจนสำเร็จด้วยเถิด

ร่ำถวายพระพร

เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรละคร เรื่อง "เงาะป่า" เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๔

ประทับคอยรับเสด็จพระราชดำเนิน

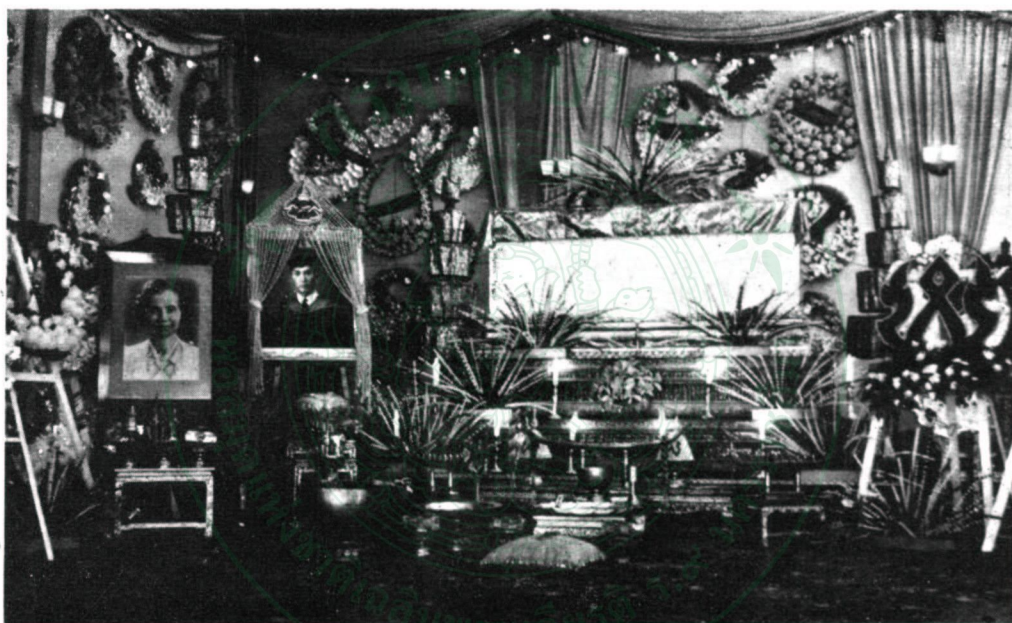

พวงมาลา
สมเด็จพระราชชนนี
ศรีสวาลัย
ประทานเนื่องใน
วันบำเพ็ญกุศลสัตมวาร

วันบำเพ็ญกุศลสัตมวาร

ตั้งพระศพบำเพ็ญกุศลถวายทุก ๆ วันอังคาร

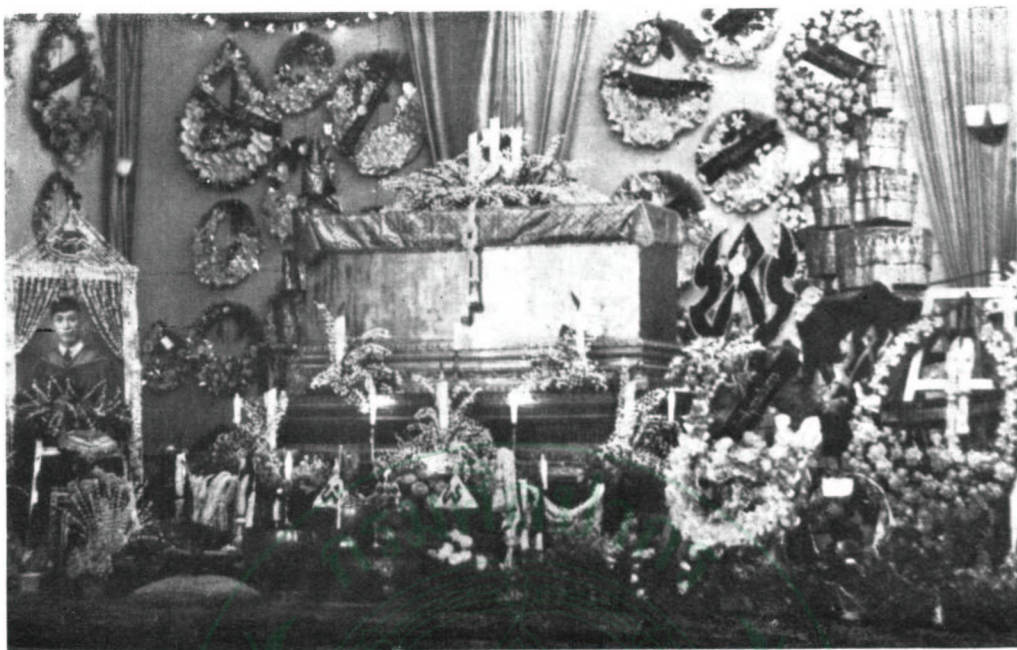

นักเรียนมาเฝ้าถวายความเคารพในวันบำเพ็ญกุศลบุญสมวาร
เมื่อ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

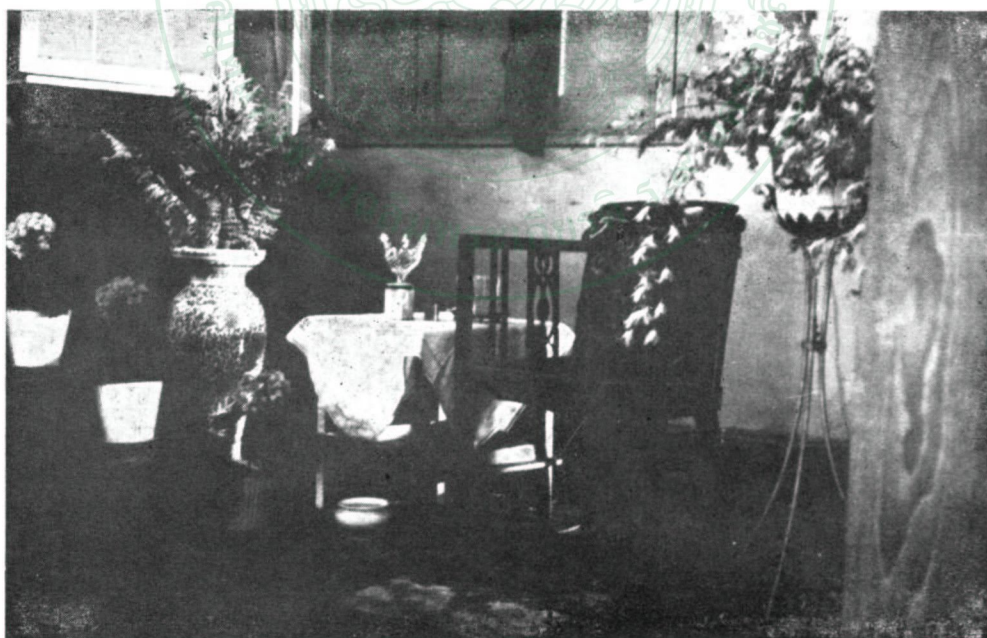

วันบำเพ็ญกุศลสตมวาร
เมื่อ ๒ มกราคม ๒๕๐๗

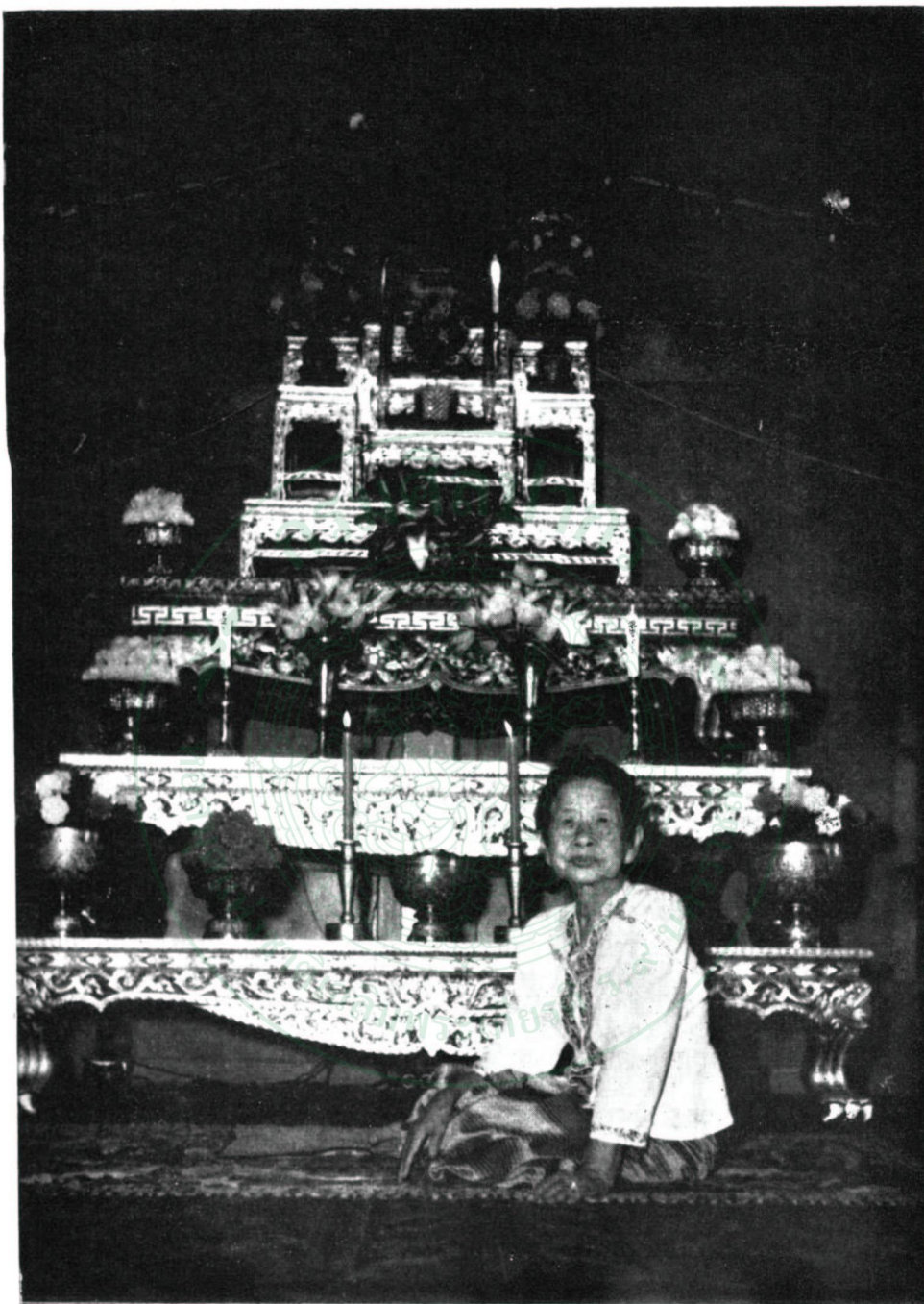

วันบำเพ็ญกุศลถวายครบรอบปี เมื่อ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๗

พระเก้าอี้โปรดประทับเวลาทรงชมการแสดงต่าง ๆ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
อดีตองค์อุปถัมภ์โรงเรียน

“ท่าน กับ โรงเรียน”

สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิตลลุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงมีคุณูปการพระราชทานเงิน ๕๐,๐๐๐ บาทเศษแก่หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี และหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี ให้ออกไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ แล้วให้ไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๒ ปี ครั้นเมื่อสมเด็จพระราชบิดา ฯ ทิวงคตแล้ว หม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี มีความระลึกถึงพระกรุณาธิคุณที่ได้รับพระกรุณา จึงทรงดำริจะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นทานมัยเพื่อสนองคุณ เพราะเมื่อครั้งสมเด็จพระราชบิดา ฯ ยังมีพระชนม์อยู่นั้น เคยทรงโปรดการศึกษายิ่งกว่าอย่างอื่น

ดังนั้น เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ หม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเปิดสอนในวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิพากรวงศ์ ประวดี (พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค) พระบิดาของหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี มีเนื้อที่วัง ๕ ไร่เศษ อยู่ใกล้สะพานกรุงธน ด้านตะวันออกจดถนนขาว สามเสน ด้านตะวันตกจดแม่น้ำเจ้าพระยา ให้นามสมญาว่า “โรงเรียนเชเมะสิริอนุสรณ์” เป็นภาษาบาลี แปลว่าระลึกถึงเกษมศรี อันตรงกับพระนามเดิมของพระบิดาในภาษาสันสกฤต ทั้งนี้โดยเหตุที่ใช้ตำแหน่งและที่วังของพระบิดาเป็นสถานที่เรียน ในชั้นต้นมีนักเรียนชั้นประถมรวมกันทั้งชายและหญิง ๓๕ คน เก็บค่าเล่าเรียนเดือนละ ๑ บาท หม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี เป็นครูใหญ่, ผู้จัดการ และเจ้าของ ต่อมา มีนักเรียนชั้นมูลศึกษาถึงมัธยมปีที่ ๖ (ชั้นมูลศึกษาถึงประถมปีที่ ๔ รับนักเรียนชายด้วย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ โรงเรียนได้ส่งนักเรียน ชั้น ประโยคเข้า สมทบ สอบไล่กับ นักเรียนโรงเรียนรัฐบาล ปรากฏผลว่าไม่มีตกเลย คือ ชั้นประถมปีที่ ๔ สอบไล่ได้ทั้งชั้นรวม ๔๔ คน มัธยมปีที่ ๓ สอบไล่ได้ทั้งชั้นรวม ๓๐ คน มัธยมปีที่ ๖ สอบไล่ได้ทั้งชั้นรวม ๒๕ คน และนักเรียนที่สอบไล่ได้ ๒๕ คนนี้สมัครสอบคัดเลือกเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๔ คน (นอกนั้นออกไปทำการอาชีพ) สอบได้ ๑๒

คน จึงใน พ.ศ. ๒๔๘๓ กระทรวงศึกษาธิการได้รับรองวิทยฐานะของโรงเรียน เขมะสิริ
อนุสรณ์เทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาล และให้เงินอุดหนุนมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ โดย
ประการต่าง ๆ ดังนี้

๑. เงินอุดหนุนโรงเรียนเพื่อช่วยค่าซ่อมแซมเป็นรายปี
๒. เงินอุดหนุนครูเป็นรายเดือน
๓. เงินโบนัสครูเป็นรายปี
๔. เงินเดือนครูประกาศนียบัตร ป.ป. ๔ คน, ป.ม. ๔ คน

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี ผู้ก่อตั้งโรงเรียนได้ถึงชีพิตักษัยใน พ.ศ.
๒๔๘๗ แล้ว หม่อมเจ้าพันธุ์ เกษมศรี (ท่าน) ซึ่งเคิมได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัย
ลอนดอน ในประเทศอังกฤษ ได้รับปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต กับเคยดำรงตำแหน่ง
คณบดีคณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาได้ร่วมงานอยู่
ด้วยสมเด็จพระราชบิดา ฯ ในกิจการโรงเรียนแพทย์ จนได้เป็นคณบดีคณะแพทยศาสตร์
และศิริราชพยาบาล แต่ในขณะเมื่อดำรงตำแหน่งรองคณบดีคณะแพทยศาสตร์นั้น ได้
รับพระกรุณาจากสมเด็จพระราชบิดา ฯ ประทานทุนให้ไปศึกษาต่อ ณ ทวีปยุโรปอีกครั้ง
ก็ได้รับช่วงดำเนินการเป็นเจ้าของ, ครูใหญ่ และผู้จัดการโรงเรียนเขมะสิริอนุสรณ์สืบ
มา และใน พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้แต่งตั้งให้หม่อมราชวงศ์หญิงจิตรเกษม (เกษมศรี) อินทร
करชิต ดำรงตำแหน่งผู้จัดการขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง

ครั้นเมื่อท่านได้จัดตั้งชั้นเตรียมอุดมศึกษาเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนตามแผนการ
ศึกษาของชาติ พ.ศ. ๒๔๘๙ ขึ้นแล้ว ได้ส่งนักเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๒ ทั้ง
แผนกอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เข้าสอบไล่ ณ สนามสอบไล่กลาง กระทรวงศึกษา
ธิการเรื่อยมา ปรากฏผลว่า สอบไล่ได้ยกชั้นไม่มีตกเลยบ่อยครั้ง ถึงสถิติที่รวบรวม
ได้ดังนี้

ปีการศึกษา ๒๔๙๓	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๙ คน
ปีการศึกษา ๒๔๙๖	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๒๔ คน
ปีการศึกษา ๒๔๙๗	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกวิทยาศาสตร์ ๒๓ คน

ปีการศึกษา ๒๔๙๗	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๗ คน
ปีการศึกษา ๒๔๙๘	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๖ คน
ปีการศึกษา ๒๕๐๑	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๘ คน
	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกวิทยาศาสตร์ ๕๙ คน
ปีการศึกษา ๒๕๐๒	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๘ คน
	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกวิทยาศาสตร์ ๕๒ คน
ปีการศึกษา ๒๕๐๓	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๑๔ คน
	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกวิทยาศาสตร์ ๕๒ คน
ปีการศึกษา ๒๕๐๔	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๓๓ คน
ปีการศึกษา ๒๕๐๕	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกอักษรศาสตร์ ๒๒ คน
	นักเรียนทั้งชั้นตามบัญชีเรียกชื่อ	แผนกวิทยาศาสตร์ ๖๓ คน

ในจำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษานี้ บางปีก็เข้าอยู่ในอันดับ ๕๐ คนแรกของนักเรียนทั่วราชอาณาจักร มีสิทธิ์ขอชิงทุนของรัฐบาลไปศึกษา ณ ต่างประเทศ และถ้าคนใดสอบได้เป็นที่ ๑ ของนักเรียนชนะเลิศรียนสสรณ์ถ้วยแล้ว ท่านก็ให้ทุนไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยทุกปี จนกว่าจะสำเร็จ มีรายชื่อรวมทั้งหมด ดังนี้

ปีการศึกษา ๒๔๙๐	นางสาว ประลมภ์ ศกุนตนาค	แผนกวิทยาศาสตร์
	นางสาว ประไพ บุญนิคย์	แผนกวิทยาศาสตร์
	นางสาว วัฒนา บุรกลีกร	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว ส่องศรี พิทยารัตน์	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๑	นางสาว อนันต์ ไชยสุต	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๓	นางสาว เขาวรินทร์ นาวิเจริญ	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว โกสม บุญยัตินะ	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว สายัญญ์ รัตนพฤกษ์	แผนกอักษรศาสตร์

ปีการศึกษา ๒๔๙๔	นางสาว วันเพ็ญ พงศ์พุกทะ	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว เพ็ญจันทร์ ภัฏคานนท์	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๕	นางสาว ปราณี จรุงจิตรประชารมย์	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว แซ่ไซ จิตรกร	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๖	นางสาว สมบูรณ์ อังตระกูล	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว ทรงศรี อัจอรุณ	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว วดี ชาทิอุทิส	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๗	นางสาว วรนุช รัตนประสิทธิ์	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว ศศิพัฒน์ บุนนาค	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๔๙๙	นางสาว พิศมัย ปโชติการ	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๐๐	นางสาว กาญจนา ลักษณะ	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๐๑	นางสาว สุปราณี บุรพัฒน์	แผนกอักษรศาสตร์
	นางสาว สวาท ตันภษรานนท์	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๐๒	นางสาว ชัชณี เจริญขำ	แผนกอักษรศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๐๖	นางสาว อาภัสสรา จารุภา	แผนกศิลปะ (อักษรศาสตร์)
	นางสาว อมรา ภูมิบุตร	แผนกศิลปะ (อักษรศาสตร์)

ในจำนวนนักเรียนที่มีสิทธิ์สอบชิงทุนไปเรียนต่างประเทศดังกล่าวข้างต้น มีผู้ที่ใช้สิทธิ์สมัครเข้าสอบแข่งขันชิงทุนได้รับผลสำเร็จ ๒ คน คือ

๑. น.ส. ยาวรินทร์ นาวิเจริญ เข้าสอบแข่งขันชิงทุนของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ไปศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ ณ ประเทศอังกฤษ ได้รับปริญญาตรีชั้นเกียรตินิยม ณ มหาวิทยาลัยบริสตอล ได้รับรางวัลให้เรียนชั้นปริญญาโทต่อไปในมหาวิทยาลัยลอนดอนจนสำเร็จ

๒. น.ส. วันเพ็ญ พงศ์พุกทะ เข้าสอบแข่งขันชิงทุนของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ไปศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ ณ ประเทศอังกฤษ ก็ได้รับปริญญาสำเร็จ สมความปรารถนา

ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ การเงินของโรงเรียนฝืดเคือง รายได้จากค่าเล่าเรียนไม่เพียงพอกับเงินเดือนครู อาจารย์ และคณงานภารโรง ซึ่งต้องเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับตามค่าครองชีพ จำเป็นต้องนำเงินที่กระทรวงศึกษาธิการอุดหนุนโรงเรียนทุกประเภทมาชดใช้เงินค่าใช้สอยและการจูงใจชาคมือ ไม่สามารถทะนุบำรุงโรงเรียน แม้แต่จะบูรณะอาคารเรียนที่ชำรุดหักพังให้ตึกเดิม ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่โรงเรียน ท่านตระหนักว่าโรงเรียนจะดำเนินไปไม่รอด ความเจริญก้าวหน้าไม่อาจบังเกิดขึ้นได้ จึงตัดสินใจรายงานขอไม่รับเงินอุดหนุนทุกประเภทจากกระทรวงศึกษาธิการ และขออนุญาตขึ้นค่าเล่าเรียนจากเดิม ซึ่งเรียกเก็บนักเรียนชั้นประถม มัธยม อยู่คนละ ๓๐๐ บาทต่อปี เป็นคนละ ๗๕๐ บาทต่อปี ชั้นเตรียมอุดมศึกษา เดิมเรียกเก็บคนละ ๔๕๐ บาทต่อปี เป็นคนละ ๙๐๐ บาทต่อปี จึงพอมีรายได้เหลือมาบูรณะสิ่งทรุดโทรม และก่อสร้างอาคารต่าง ๆ เพิ่มเติม เช่นสร้างหอประชุม หอพักนักศึกษา อาคารเรียนชั้นประถม มัธยม ตลอดจนทำหนักเก่าแก่ซึ่งใช้เป็นสถานที่เรียนตั้งแต่เริ่มจัดตั้งโรงเรียนก็รื้อลง และก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ ชั้นบนเป็นห้องเรียน ชั้นล่างจัดเป็นห้องสารทวิทยาศาสตร์และห้องอำนวยการ ได้ใช้มาจนทุกวันนี้

นอกจากนั้นท่านยังได้จัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ มาประกอบการศึกษาแบบใหม่ เช่นเครื่องทัศนศึกษา (เครื่องฉายภาพยนตร์ซีเนมาสโคป, เครื่องฉายภาพนิ่ง และเครื่องรับวิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ) เครื่องโสตศึกษาในทางภาษาศาสตร์ (เครื่องงานเสียงไฟฟ้าภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส) เครื่องโสตศึกษาทางสังคมและดุริยางค์ศิลป์ (เครื่องบันทึกเสียงเทปและเส้นลวด เครื่องขยายเสียงทั้งแบบธรรมคาและแบบสเตอริโอโฟนิค) ซื้อเครื่องวิทยาศาสตร์ทุกประเภท และอุปกรณ์อื่น ๆ อีกมากมาย เพื่อประกอบการศึกษาแบบใหม่ตามระบอบการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ

เพื่อแบ่งเบาภารกิจให้ล้นน้อยลง ท่านจึงได้โอนกิจการด้านเจ้าของโรงเรียนให้แก่ หม่อมราชวงศ์หญิงทอรัสศรี (เกษมศรี) คงจำเนียร รับช่วงไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ คงดำรงเฉพาะตำแหน่งครูใหญ่และผู้จัดการ จวบจนกระทั่งสิ้นชีพิตักษัยด้วยพระโรคชรา เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เวลาประมาณ ๑๑.๐๔ น. หม่อมราชวงศ์ทอรัสศรี

จึงเข้ารับตำแหน่งผู้จัดการ นางสาวกัลยาณี จักขุรักษ์ หลานตา ซึ่งสำเร็จการศึกษา ได้รับปริญญาครุศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับตำแหน่งครูใหญ่ และในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๖ (ตรงกับวันประสูติของท่าน และครบปัญญาสมวาร พระศพพ่อดี) หม่อมราชวงศ์ทอรัศรี ก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นดำเนินงานโรงเรียน ประกอบด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

๑. ม.ร.ว. จิตรเกษม อินทรครรชิต	ประธานกรรมการ
๒. น.ส. กัลยาณี จักขุรักษ์	รองประธานกรรมการ
๓. น.ส. เกา รงควาณิช	กรรมการ
๔. น.ส. ประไพ อุตยานะกะ	กรรมการ
๕. นางประจักษ์ รัชงาน	กรรมการ
๖. นางพงษ์ฉัตร บัวทอง	กรรมการ
๗. น.ส. วลัย รัตนโคม	กรรมการ
๘. น.ส. จอห์น สตะวีระวงศ์	กรรมการ
๙. นางทิพย์ยา จิตรชัย	กรรมการ
๑๐. น.ส. พิศ ไกรฤกษ์	กรรมการที่ปรึกษาทั่วไป
๑๑. น.ส. ศศิ บุนนาค	กรรมการและเลขานุการ
๑๒. นางสาวสมจิตต์ วีระโสภณ	กรรมการและเลขานุการ

บริหารงานของโรงเรียนสืบต่อมาจนถึงวันที่ ๓๐ มีนาคม นางสาวสมจิตต์ วีระโสภณ กรรมการและเลขานุการได้ลาออกจากโรงเรียน หม่อมราชวงศ์ทอรัศรี จึงแต่งตั้งให้ น.ส. จงกลณี อมรเสนีย์ รับตำแหน่งกรรมการและเลขานุการ ตั้งแต่วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ และเมื่อวันที่ ๖ กันยายน น.ส. กัลยาณี จักขุรักษ์ ครูใหญ่และรองประธานกรรมการ ได้ลาไปศึกษาต่อยังประเทศสหรัฐอเมริกา หม่อมราชวงศ์ทอรัศรี ก็ได้แต่งตั้งให้ น.ส. เกา รงควาณิช กรรมการ เข้ารับตำแหน่งครูใหญ่และรองประธานกรรมการ ตั้งแต่วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๐๗ จนกว่า น.ส. กัลยาณี จักขุรักษ์ จะกลับมาปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ

เนื่องจากโรงเรียนสำนึกถึงบุญคุณของครูและ ผู้ปกครองนักเรียนที่อุปถัมภ์คำชูให้
โรงเรียนดำรงอยู่ได้ จึงได้ช่วยลดค่าใช้จ่ายให้บ้างดังนี้

๑. ให้ทุนแก่บุตรครูที่ยังทำการสอนอยู่เป็นปรกติ

๒. ให้ทุนแก่นักเรียนที่เรียนดีเยี่ยมทุกชั้น

๓. ให้ทุนแก่นักเรียนที่สอบไล่ชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายได้ยอดเยี่ยม
ของนักเรียนทั้งโรงเรียน และเป็นที่ ๑ ถึง ๕๐ ของนักเรียนทั่วราชอาณาจักร ได้ไป
ศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยจนสำเร็จ

ขณะนี้โรงเรียนเซนต์ยอห์นสสรณซึ่งยื่นหยักมาเพราะท่าน เป็นโรงเรียนสตรี
ประเภทมัธยมวิสามัญศึกษา มีนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๕
(เปลี่ยนแปลงตามแผนการศึกษาของชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓) รวมทั้งสิ้น ๑๘๘๒ คน แบ่ง
ตามประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

ชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ป. ๑,๒,๓,๔)	จำนวน ๔๐๗ คน
ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป. ๕,๖,๗)	จำนวน ๕๒๐ คน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ. ๑,๒,๓)	จำนวน ๖๑๙ คน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. ๔,๕) แผนกศิลปะ	จำนวน ๘๕ คน
แผนกวิทยาศาสตร์	จำนวน ๑๘๘ คน
แผนกทั่วไป	จำนวน ๖๓ คน

ในจำนวนรวมทั้งสิ้นนี้เป็นนักเรียนที่อยู่กินนอนประจำในโรงเรียนถึง ๒๔๑ คน
มีครูที่ทำการสอนอยู่ในโรงเรียนเป็นประจำ รวมทั้งสิ้น ๘๕ คน

(เป็นครูปริญญา และวิชาครู ๔ คน, ครูปริญญา ๔ คน, ครูประกาศนียบัตร
ประโยคครูมัธยมหรือเทียบเท่า ๒๐ คน, ครูประกาศนียบัตรประโยคครูประถมหรือเทียบ
เท่า ๒๓ คน, ครูประกาศนียบัตรครูมูลหรือเทียบเท่า ๕ คน นอกนั้นเป็นครูที่สำเร็จตั้ง
แต่ชั้น ม. ๖ จนถึงนิสิตมหาวิทยาลัยปีที่ ๒)

สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีครูพิเศษมาทำการสอนเป็นรายชั่วโมงอีก ๒๓ คน เป็นครูปริญญาจากต่างประเทศ ๓ คน, ครูปริญญาภายในประเทศ ๑๙ คน และครูชายชาวอังกฤษ ๑ คน

ถึงแม้ว่า “ท่าน” จะสิ้นชีพิตักษัยไปแล้วก็ตาม แต่ “ท่าน กับ โรงเรียน” จะแยกออกจากกันมิได้เลย เพราะทุกคนมีความมั่นใจว่า ดวงพระวิญญาณของท่านทั้งสอง พระองค์ต้องเสด็จไปสู่สรวงสวรรค์ และยังคงอยู่คุ้มครองให้ครู, นักเรียนได้รับความร่มเย็นเหมือนเมื่อท่านยังมีพระชนม์อยู่เสมอและตลอดไปนานเท่านาน....

น.ท.พงษ์เทพ ปะทะมาก ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

② ភ្នំកា ឈ្មោះ-តំបន់-ស្ថានភាព

④ ทรัพย์

⑤ นวัตกรรม ๕.๕.๒.๒

๑๐) โครงการพัฒนาบุคลากร

—

โปรแกรมระบบบัญชีสำหรับกิจการขนาดเล็ก
จากโปรแกรมระบบบัญชีฉบับนี้ จะ
สร้างใหม่ ประมาณ ๘๐๐ เมตา.

11

1. **การพัฒนาระบบการให้บริการ**

62.0

เพิ่มแบบ

ព្រះហស្ត

ฝ่ายบริหาร:

พระโอวาท “ของท่าน”

ธรรมชาติผู้เป็นครูก็ต้องสอนวิชา, ให้โอวาทและให้พร การให้พรนั้นดูเหมือนให้แต่ปาก แต่ความจริงถ้าผู้รับพรจะปรับปรุงตนเอง เพื่อให้พรที่รับไปนั้นสัมฤทธิ์อย่างเดียวกับที่ปรับปรุงตนเอง เพื่อให้วิชาหรือโอวาทที่ครูมอบให้ไปได้เป็นประโยชน์แล้ว พรที่ให้คงบรรลุผล

“อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ

ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์ พิพัฒนามงคล”

ความมีอายุยืน, ผิวงามเปล่งปลั่ง, และกำลังแข็งแรง ย่อมได้จากการดูแลอนามัยของตนอยู่เสมอ สุขได้จากการทำจิตใจให้ผ่องใสและรู้จักเปลี่ยนความขุ่นข้อง ปฏิภาณได้จากการอ่าน เขียน ฟัง คิด อยู่ทุกกาล ธนสารสมบัติ ได้จากการชวนช่วยในอาชีพ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล ได้จากการปฏิบัติตนตามพระพุทธรวณะในมงคลสูตรคือ การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาคนที่ควรบูชา ๑ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด

ยิ่งมีมากที่นักเรียนชั้น ม. ๖ มาพร้อมกันในวันนี้ เสียหายที่มีได้จัดพิธีลาครูชั้นประถมศึกษาเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด ความจริงนักเรียนชั้น ม. ๖ ของโรงเรียนส่วนใหญ่มาเข้าเรียนตั้งแต่ชั้น ป. ๑ และจำต้องออกไปก่อนที่จะจบชั้นสูงสุด เพื่อไปเรียนวิชาที่ตนถนัด หรือไปประกอบการธุรกิจดำเนินตามรอยบิดามารดา หรืออาจออกไปอยู่บ้านเฉย ๆ ตามแต่บิดามารดาจะสั่งให้ทำ ซึ่งในประการหลังนี้ข้าพเจ้าจะทนดูไม่ได้ เพราะเท่ากับขอทานเขากินซั๊ก ๆ จำเป็นต้องมีอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งพอเลี้ยงตัว คุณแต่บิดามารดาข้าพเจ้าแม้จะเป็นเจ้า คือ ม.จ. หญิงประสานศัพท์ และคนโบราณสมัยโน้นยังรับผ้ามาเย็บเป็นรูปกางเกงโดยไม่ต้องขอทานเขากิน

ในที่สุดนี้ขอให้นักเรียนทุกคนมีอายุยืนนาน ผิวพรรณผ่องใสสวยงาม มีความสุขกายสบายใจ มีความฉลาดเฉลียว และมีทรัพย์สินของเงินทองพร้อมด้วยความเจริญยิ่งขึ้น ๆ

ถ้าสูญเสีย	ซึ่งของ	ที่ปองรัก
จงประจักษ์	ว่าเสีย	แต่หนักน้อย
ถ้าสูญเสีย	ทรัพย์สิน	สิ้นเพชรพลอย
นั้นแหละนับ	ไม่น้อย	มากพอแรง
อันของรัก	ทรัพย์สิน	ที่สิ้นสูญ
อย่าอาศรัย	อาจหาได้	ถ้าใจแสวง
แต่สูญเสีย	เกียรติศักดิ์	หนักเหลือแรง
ค่าแสนแพง	หาใหม่	ไม่ได้เอ่ย

พนศรีเกษม

เนื่องในพระกรุณา

คำว่า “ท่านอาร์, ท่านลุง” นี้ เกือบจะพูดได้ว่าเป็นคำที่ ‘พูดได้’ ร่องมาจาก “พ่อ แม่ ปู่ ย่า” เพราะพ่อแม่มาฝากเตี้ยปู่เลี้ยงไว้แต่ยังไม่ครบสองเดือน ค้วยจำต้องไปรับราชการต่างจังหวัด ซึ่งสมัยนั้นการเดินทางไม่สะดวกเหมือนปัจจุบันนี้ จึงเมื่อจำความได้ก็เห็นท่านอาร์ ท่านลุง ว่าอยู่บ้านเดียวกัน ซ้ำยังเป็นหลานรักของท่านอาร์ เพราะเป็นหลานคนใหญ่ของท่าน ท่านเล่าว่าท่านเห่อหลานน้อย ขณะเกิดนั้นท่านยังเป็นสาวและหาสตางค์ได้เองจากการแปลหนังสือฝรั่งขาย จึงอุตส่าห์ซื้อข้าวเพรชเล็ก ๆ จากห้างรัตนที่ท่าขั้วญ ซึ่งเดิวนั้นก็ยังอยู่ท่าหลาน และเมื่อโตขึ้นก็ยังใกล้ชิดกันมากขึ้น ไปไหนไปด้วยกัน ไม่ว่าจะไปเที่ยว กุหนั่ง ซ้อของ หรือไปต่างจังหวัดใดๆ จะต้องเป็นเงาตามตัวกันอยู่เสมอทุกครั้ง เหมือนสิ่งเสพติดอันขาดมิได้ แม้เมื่อตั้งโรงเรียนนี้แล้ว ขณะสอนหนังสืออยู่ จะเด็จไปไหน เป็นต้องให้เด็กมาตามทุกคราวและให้คนอื่นแทนต่อไป ทั้งนี้ เพราะต่อมาพ่อแม่มีน้องอีก ก็เลยลืมนับตัวกันไป จึงเลยเป็นลูก “คุณย่า ท่านอาร์ ท่านลุง” มาจนทุกวันนี้

เมื่อสมัยท่านอาร์อยู่ท่านเลี้ยงอย่างเลี้ยงลูกเล็ก พ่อท่านอาร์สิ้น ท่านลุงจึงโปรดให้เป็นผู้ใหญ่เสียที โดยโปรดประทานตำแหน่ง “ผู้จัดการ” โรงเรียนให้ ทั้ง ๆ ที่มีแต่ชื่อตำแหน่ง ทรงทำงานประทานเองทั้งสิ้น ส่วนการเงินกลับประทานมากด้วย และมากเป็นพิเศษเหนือคนอื่นทุกปี คือปีละ ๒ ชั้น ประทานทั้ง ๆ ที่ทรงทำงานเองเสียเป็นส่วนใหญ่อย่างนั้นแหละ จนบางปีนึกกระดากทูลว่า ท่านก็พอแล้ว กลับรับสั่งว่า ช่างเถอะพอให้ได้นำ เตี้ยวพ่อแม่จะว่าเลี้ยงไม่จริง จะเอาตัวคืนไปเสีย

สำหรับตัวผู้เขียน ท่านลุงเป็นนักประทานชั้นเลิศยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน ถึงคราวแต่งงานก็ประทานเลี้ยงที่โรงเรียน โดยส่งอาหารฝรั่งไฮเต็ลราชธานี แบบแกรนด์ดินเนอร์ แถมประทานพระบูชาองค์ใหญ่ พร้อมลายพระหัตถ์ดังนี้

ม.ร.ว. จีฑาภิรมย์ เสนอว่า ได้มาอยู่กับบิดาแล้วแต่
 เสด็จมาได้ไม่กี่วัน นิ่งว่าเห็นลูกบิดาแล้วร้องไห้
 และบ่นว่าแม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า
 และบ่นว่าแม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า
 และบ่นว่าแม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า
 รบพร อธิษฐาน มีแต่ดั่งมาไว้ในงานมงคล
 มงคลนี้ ทุกวันมาแต่บัดนี้

ม.ร.ว. จีฑาภิรมย์ เสนอว่า

ต่อมาปลูกบ้านชั้นที่ประทาน ทบแต่งโคมไฟเสร็จ แดมเห้อยากได้รถใหม่ออก
 จากอุ้งยั้งประทานให้ยืมเงินซื้อแล้วผ่อนส่งท่าน ส่งไปส่งมาจนท้ายเหลืออีกสามสี่พัน ผู้
 ผ่อนทำไม่รู้ไม่ชี้ ผู้ประทานก็เลยยอมรับไม่รู้ไม่ชื่อนั้นไปด้วยเสียอีก ระยะ ๒-๓ ปีหลัง
 ท่านได้รับพระราชทานพระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ประทาน
 แจกลูก ๆ ท่านคนละหนึ่งหมื่นบาท หลานคนละหนึ่งพันบาท ก็ได้โปรดประทานแจก
 ผู้เขียนและลูกด้วยตามที่กำหนดพระทัย ไว้ในบแจกออย่างลูกและหลาน มิได้ผิดกันเลย
 ตอนเมื่อทรงพระชราทน้อยแล้วนี้ ยังทรงพระเมตตาเรียกไปถามว่าอยากได้อะไรบ้าง
 ไว้เป็นที่ระลึก จึงทูลขอประทานพระรูปซึ่งท่านล้อมเพชรเม็ดใหญ่ให้ และยังได้
 ประทานตัว “พ” โสร่งเพชรให้จิตศรัทธาด้วยคราวอายุครบ ๑๐ ขวบ ๒-๓ ปีหลัง
 ก่อนที่จะโปรดให้น้องเป็นเจ้าของโรงเรียนแทนพระองค์ท่านที่ทรงชรามากแล้วนั้น ยังได้
 โปรดประทานหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรอันถูกต้อง ความว่า ถ้าอยากจะทำโรงเรียน
 บ้าง ทรงอนุญาตให้ใช้ชื่อ “เขมะสิริฯ” (สาขา) ได้ ทั้ง ๆ ที่อยากจะทำประทานให้มาก
 ไปกว่านั้นอีกมากนัก แต่ไม่โปรดการขัดอรรถาัยผู้อื่นใด ข้อที่น่าชื่นใจที่สุดนั้นได้
 แก่กระดาษแผ่นน้อยยังได้จำลองภาพลายพระหัตถ์มาดังนี้ (ซึ่งเป็นสิ่งประทานสุดท้าย
 อันหาค่ามิได้แล้ว)

หนังสือ ๑๕๖๑ และ ๑๕๖๒ เรื่อง ทูลเกล้า
ถวายฎีกาเรื่อง เป้าหมาย ของ โรงเรียน ๗๕ วัดการ
ตามท.๑๕๖๑๑๑๑

ขุนพร

ผู้เขียนไม่เคยขอใคร เก็บไว้เป็นความลับ และก็มีได้เคยใช้พระอนุญาต
อันมีเกียรติยิ่งนั้นอย่างดีอภิสิทธิ์ในวิธีใด ๆ ที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ใด ๆ ทั้งสิ้น ขึ้นนอก
ขึ้นใจของตัวคนเดียว ในพระกรุณาสูงสุดที่ทรงยกย่องเชิดชูและไว้วางพระทัย เป็น
ความภาคภูมิใจยิ่งเงินหมื่นเงินแสนเป็นไหน ๆ ซึ่งเกียรติอย่างนี้เห็นยากจะพบปะในชีวิต
นี้อีกแล้ว

ที่จริง เท่าที่ระบายออกถึงพระเดชพระคุณพระเมตตาการุณาของท่านลุนั้น ยังมี
อีกมากมายนัก หากแต่ผู้เขียนมีสติในภาษาศิลป์ จึงประทับประกาศไม่ได้งดงาม
หมดจดเท่าใจของตัวอยากจะถ่ายทอดออกมา อย่างไรก็ดีขอเพียงแต่ว่า ให้พระวิญญาน
ของท่านลุนซึ่งทรงสิงสถิตอยู่สวรรค์ชั้นใด ได้ทรงโปรดรับทราบด้วยว่า หลานซึ่งเป็น
ฝ่ายแต่เคยได้รับพระกรุณายิ่งคงระลึกถึงพระบารมีมีรู้เสื่อมคลาย กรรมดีอันใดที่หลาน
ประกอบแล้ว กำลังประกอบ และจะประกอบต่อไป อันเป็นสิ่งน้อยเหลือเกินที่
หลานมีอยู่ ทั้งยังได้มีส่วนใหญ่จากท่านอาท่านลุน ผลแห่งกรรมดีทั้งสิ้นนั้น หลาน
ขอถวายเป็นส่วนพระกุศล ได้โปรดหนุนนำท่านลุนให้บรรลุสู่สรวงสวรรค์ชั้นสูงสุดนั้น
ด้วยเถิด

ม.ร.ว. จิตรเกษม (เกษมศรี) อินทรครรชิต

Greeley, Colorado U.S.A.

หลานเสียใจมากที่สุด ที่ไม่มีโอกาสได้มาร่วม
แสดงความเคารพครั้งสุดท้ายในวันนี้ หากดวงพระ
วิญญาณของท่านอาศัยอยู่ที่ใด ขอให้ทรงทราบ
ด้วยว่าหลานได้ส่งใจมาเคารพแทนตัว และด้วยคำ
สัญญาที่ว่า “เมื่อกลับมา จะพยายามช่วยเหลือ ให้
ความร่วมมือ เพื่อให้โรงเรียนของเราได้เจริญก้าวหน้า
ไปในแนวที่ท่านตาได้ทรงมุ่งหวัง และกระทำไว้
ด้วยหน้าที่ความรับผิดชอบ และความผูกพันทางจิตใจ
ที่มีอยู่กับโรงเรียน ตลอดไป”

กัลยาณี จักขุรักษ์

Dec. 9, 64.

“นึกถึงท่าน”

ข้าพเจ้าได้เข้ามาเป็นครูในโรงเรียนเซนต์สตรีก่อน พ.ศ. ๒๔๘๐ สมัยที่นักเรียนชั้นประถมเสียค่าเล่าเรียนเดือนละ ๑ บาท และชั้นมัธยมเดือนละ ๒ บาท รับเงินเดือน ๆ ละ ๑๒ บาท ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาโรงเรียนปิดชั่วคราว แต่ได้อพยพนักเรียนไปเรียนตามบ้านครู รวมทั้งบ้านข้าพเจ้าด้วย เมื่อสงครามสงบจึงกลับมาสอนกันใหม่โดยไม่มีการพลัดพรากจากกัน ข้าพเจ้าจึงได้รู้จักกับท่านและครอบครัวมากกว่า ๒๕ ปีแล้ว กันเคยกันจนเกือบจะเหมือนญาติ บางครั้งท่านก็กริ้วแต่เดี๋ยวก็หาย บางครั้งก็สั่งสอน ไม่ก็เชิญไปร่วมโต๊ะเสวยหรือเสด็จมาเยี่ยมเยียนที่ห้องพักครู ท่านทรงให้ความเมตตากรุณาเสมอ เมื่อสอนอยู่ชั้นประถมปีที่ ๔ ก็ทรงมอบหมายให้ดูแลครูและนักเรียนชั้นประถมทั้งหมด รับสั่งว่า “ยกให้ครูพิศ ไกรฤกษ์ เป็นครูใหญ่ฝ่ายประถม จะจัดการอย่างไรก็ได้” ต่อมาทรงเลื่อนขึ้นไปสอนและควบคุมชั้นมัธยมปีที่ ๑ อีกด้วย มีอายุมากแล้วเกรงจะเหนื่อยที่ต้องรบกับเด็ก จึงโปรดให้เข้ามาช่วยงานฝ่ายธุรการ ตรวจบัญชีเรียกชื่อ สมุดประจำชั้น ดูแลการป่วยลาของครูและเป็นที่ปรึกษาทั่ว ๆ ไป แทนองค์ท่าน ครั้นอ่อนแอลงเดินไม่ค่อยไหวก็ทรงจัดรถไปรับส่งที่บ้าน จะมาบ้างไม่มาบ้างก็ได้ เงินเดือนก็ประทานเช่นเคย บางครั้งมาประทับคุยที่กองกลาง และเคยรับสั่งว่า “ฉันแก่กว่าครูพิศ แต่ยังเดินเก่งกว่านะ” ล้วนเป็นความเมตตาปรานีที่ประทานแก่ผู้น้อยเสมอ เคยนึกอยู่แต่ว่าตนเองจะต้องตายก่อนท่าน แต่แล้วท่านก็มาจากพวกเราไปเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๖ ยังความเศร้าสลดใจให้แก่ผู้ที่อยู่หลัง ข้าพเจ้าก็วิ่งโรยลงไปมากจนเกือบจะมาทำงานสนองพระเดชพระคุณไม่ไหว ขอลาออกหลายครั้ง แต่ ม.ร.ว. ทอรัศรี (เกษมศรี) คงจำเนียร ก็ไม่อนุมัติ ยกย่องเสมอว่าเป็นครูผู้ใหญ่ที่เกือบจะเหมือนญาติ และยังแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกรรมการที่ปรึกษาของคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนอีกด้วย นับเป็นความเมตตาปรานีอีกชั้นหนึ่งซึ่งตกทอดมาจากท่านพ่อ แม้ตัวเองจะปฏิบัติงานรับใช้มิได้แล้ว ก็ได้แต่เพียงนึกถึงท่านและขอวิงวอนให้ดวงพระวิญญาณของท่านได้เสวยสุขในสัมปรายภพ โปรดประทานให้กิจการของโรงเรียนในความอำนวยการของลูก ๆ จงเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

พิศ ไกรฤกษ์

ระลึกถึงท่านอาจารย์ใหญ่

“ท่านอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเขมะสิริฯ สันพระชนม์ กำหนดตรงน้ำพระศพเย็นวันนั้น” ชาวที่ดิฉันได้ทราบจากทางโทรศัพท์ทำให้ต้องพักการทำงานชั่วคราว แม้จะทราบอยู่แล้วว่าหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ท่านอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเขมะสิรินุสรณ์ ประชวรมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม ก็สัจจะระบับความรู้สึกเสียสละพระคุณความดีงามของท่านได้

ระลึกย้อนหลังไป ดิฉันเคยทำงานในบังคับบัญชาท่านถึง ๑๐ ปีเศษ สำนึกในพระเมตตาการุณาขององค์ท่านเป็นอย่างดี ทรงปกครองผู้อยู่ในบังคับบัญชาด้วยความเที่ยงธรรม ยกย่อง ให้ความดีความชอบ โดยถือผลการปฏิบัติงานเป็นเกณฑ์ แม้จะกริ้วผู้อยู่ในบังคับบัญชาน้อยครั้ง แต่น้ำพระทัยท่านไม่เป็นดังพระวาทา อีกประการหนึ่ง แม้องค์ท่านจะสงฆ์ ชาคิวฑิ วัยวุฑิ และคุณวุฑิก็ตาม แต่ก็สนพระทัยฟังความเห็นของผู้น้อย และทรงกระทำในสิ่งที่ทรงตระหนักว่าดีงามอยู่เสมอ ในด้านการกุศลได้ทรงอุปการะนักเรียนที่ขาดผู้ปกครอง บำรุงโรงพยาบาล และทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เหล่านี้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ที่ยังเคยในองค์ท่านอยู่แล้ว

เดชะกุศลกรรมที่ท่านหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว คงจะเป็นผลสนองให้เสด็จสู่สุคติ และจะคลบบันดาลให้ทายาทประสบความสำเร็จในการดำเนินงานเจริญรอยตามองค์ท่านอยู่ตลอดไป

นงลักษณ์ รมยานนท์

ไว้อาลัยและคารวะ

ม.ร.ว. จิตรเกษม (เกษมศรี) อินทรครรชิต ได้ขอให้ดิฉันเขียนอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นการแสดงความคารวะและไว้อาลัยแก่ดวงพระวิญญาณ ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี เนื่องในโอกาสที่เจ้าภาพจะได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิง พระศพ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๐๗

ความรู้สึกอาลัยของดิฉันที่มีแก่ ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี ยากที่จะบรรยาย ลอกลอกมาเป็นตัวอักษรได้อย่างครบถ้วนหมดจดในที่นี้ ดิฉันได้ทราบข่าวการสูญเสียพิทักษ์ของท่านด้วยความรู้สึกที่เหมือนกับบุตรสูญเสียบิดา “ท่านชาย” ทรงเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในชีวิตของดิฉันมาตั้งแต่ดิฉันเริ่มรู้จักการเติบโตเจริญวัย ดิฉันได้เป็นศิษย์ของท่าน ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตการศึกษา เป็นนักเรียนรุ่นแรกนับตั้งแต่ท่านได้ทรงเปิด ร.ร. เขมะสิริอนุสสรณ์ขึ้น นับว่า “ท่านชาย” ทรงเป็นทั้งอาจารย์ผู้ประทานวิชาความรู้ เป็นทั้งบิดาผู้มอบความรักความอบอุ่น และเป็นทั้งผู้ปกครองที่ให้การอบรมกล่อมเกลาคความดีงามทั้งปวง ดิฉันไม่อาจจะประมวลความเศร้าโศกอาลัยในครั้งนี้ได้แม้แต่เพียงครั้งหนึ่งที่ใจของดิฉันรู้สึก

ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี มีพระอุปนิสัยละมุนละไมอ่อนโยน มีพระอัธยาศัยสุภาพต่อชนทุกชั้น ทรงวางพระองค์ขณะให้การศึกษาอบรมแก่ศิษย์ทุกคนดุจครูหรือผู้ปกครองสามัญชน เหนือกว่าความดีงามอื่นใดทั้งปวง “ท่านชาย” ทรงมีน้ำพระทัยเมตตากรุณาแก่ศิษย์ทั่วไป ท่านได้ประทานทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีเป็นยอดเยี่ยม ทรงให้การอุปอัมอุปการะนักเรียนที่ยากจน ขาดแคลน นักเรียนที่กำลังลำบากตามราคา ตลอดจนนักเรียนที่ครอบครัวต้องประสบกับความวิบากนานา เช่น บิดาถูกต้องโทษการเมืองหรือประสบภัยอื่น ๆ น้ำพระทัยเมตตาอารีของท่าน ยากที่พวกเราจะลืมเลือนได้

ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี ทรงยึดสุจริตธรรมเป็นที่ตั้ง ทรงเคารพต่อกฎระเบียบ มีพระเมตตาจิตต่อศิษย์โดยทั่วกัน แม้ศิษย์ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนช้านานแล้วเช่นดิฉัน “ท่านชาย” ก็ประทานความเมตตา ห่วงใย คุุบัติตามมีต่อบุตรอยู่เนืองๆ

ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี ทรงเป็นนักการศึกษาที่มีความกตริเริ่มเป็นเลิศ ท่านเป็นผู้ริเริ่มการสอนแบบโสทรทัศนศึกษา ซึ่งในขณะนั้นยังมีหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แต่นักเรียนชนะเลิศเรียนสุนทรโวหารได้เรียนจากท่าน ทางด้านศิลป “ท่านชาย” ก็ได้ทรงริเริ่มค้นตำราศิลปการรำรำ โดยใช้ดนตรีและศิลปการเต้นรำแบบตะวันตกและตะวันตกผสมคละเคล้ากัน นับเป็นวิวัฒนาการทางศิลปการรำยุคใหม่ ซึ่งในขณะนั้นเราคงได้พบเห็นกันทั่วไปแล้ว นอกเหนือจากการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปวิทยาการต่าง ๆ ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี ยังโปรดเรื่องศิลปในครัวเรือน เมื่อทรงว่างจากงานอื่น ๆ “ท่านชาย” มักถ่ายทอดวิชาประกอบอาหารแปลก ๆ แก่ศิษย์ ทรงสอนเรื่องราวการเป็นแม่บ้าน เลือกสิ่งของเครื่องใช้ จัดโต๊ะอาหาร จัดงาน ตลอดจนมารยาทและการสังคม

ดิฉันเชื่อว่า ความอาลัยรักของศิษย์ที่มีแก่ “ท่านชาย” นั้น ย่อมประกอบด้วย ความเสียสละที่ในชีวิตนี้ พวกเราไม่มีโอกาสจะได้ “ให้” อะไรแก่ท่านบ้างสมกับที่พวกเราได้ “รับ” จากท่าน ดิฉันขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ได้พบและเป็นศิษย์ของ “ท่านชาย” ต่อๆ ไปทุกชาติด้วยเถิด

ขอเดชะคุณพระศรีรัตนตรัยและกุศลผลบุญคุณความดีทั้งหลายที่ “ท่านชาย” ได้ทรงบำเพ็ญไว้ โปรดเป็นปัจจัยหนุนนำให้ดวงพระวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านไปสู่แต่สุคติ และประสบแต่ความสุขวิบูลย์ผลในสัมปรายภพทุกประการ.

ท้วม (ทิพยา จิตชัย)

พระคุณของท่าน

เมื่อมาคิดถึงว่า ข้าพเจ้าควรที่จะเขียนข้อความระลึกถึงท่านลงในหนังสือพิมพ์แจกในงานพระศพท่านเป็นครั้งสุดท้ายนี้ ความรู้สึกตอนแรกเริ่มเหมือนจะเขียนไม่ได้ เพราะไม่สู้ถนัดในเชิงเขียน การจากไปของพระองค์ท่านอย่างไม่มีวันกลับ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าใจอย่างมาก เมื่อเทียบความรู้สึกเหมือนเมื่อครั้งข้าพเจ้าเสียแม่ไป จึงคิดได้แต่เพียงว่า ท่านปกครองพวกเราทั้งเมื่อเป็นนักเรียนและเป็นครูแล้ว เหมือนพ่อปกครองลูก ท่านสนิทสนมและเป็นกันเองกับพวกเราเป็นที่สุด ท่านเรียกพวกเราว่า “ลูกคนโตของฉัน” ทุกที ท่านให้ความสนิทสนม เอ็นดูรักใคร่ และอบรมสั่งสอนด้วยพระทัยเมตตา พอเป็นครูท่านก็ยังตามปกครองและเอาใจใส่เหมือนพ่ออีก ทุกสิ่งทุกอย่างที่ท่านได้ทรงกระทำต่อข้าพเจ้านั้นสุดที่จะพรรณนาได้ถูกต้องครบถ้วน จะเปรียบเทียบกับอะไรก็จะน้อยไปและไม่เท่าเทียมที่ท่านได้ให้ต่อข้าพเจ้า ซึ่งถ้าจะเขียนต่อก็คงไม่มีอะไร นอกจากจะขอข้าย้ำได้แต่เพียงว่าท่านเหมือนพ่อและแม่รวมกัน

พยงค์ (เจริญพิภพ) ภมรสติธัย

ร่วมโพธิ์ร่วมไทร

ท่านเป็นผู้ที่มี พระทัยเมตตากรุณาต่อ นักเรียนทุกคน เหมือนลูกหลาน ท่านทรงให้ความรัก ความสนิทสนม และทรงช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ครั้งหนึ่งเมื่อสมัยข้าพเจ้าเป็นนักเรียนครูรุ่นแรก ปีสุดท้าย ท่านกรุณาให้นักเรียนทั้งชั้นมาอยู่ประจำโดยไม่คิดค่ากินอยู่เลย เพื่อที่จะสอนพิเศษให้ตอนเย็น ผลก็คือพวกข้าพเจ้าสอบได้ยกชั้น ในตอนปลายปีนั้นเอง ข้าพเจ้ามีความคับใจและเดือดร้อนเรื่องที่อยู่ เมื่อท่านทรงทราบก็ได้ทรงช่วยเหลือ อำนวยให้ความเห็นอกเห็นใจเหมือน กับพ่อที่ช่วยเหลือลูก ความช่วยเหลือและความสะดวกสบายที่ข้าพเจ้าได้รับในครั้งนั้น เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าจะลืมเสียมิได้เลย มาบัดนี้ท่านผู้มีพระคุณ ประหนึ่งร่วมโพธิ์ร่วมไทรได้เสด็จจากไปแล้ว ไปอย่างไม่มีวันกลับ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกอยู่เสมอว่า ท่านยังเป็นผู้ร่วมโพธิ์ร่วมไทรของข้าพเจ้าอยู่ และยังจำได้ถึงพระเมตตา ที่ได้ช่วยเหลืออัมช ไม่เสื่อมคลาย

สารวย (ผลลัด) บุญรัตพันธ์

ด้วยระลึกถึง “ท่าน” มิรู้วาย

บูรพาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการแก่เราทั้งหลาย ..... “ท่าน”
 ปกครอง สั่งสอน ปลุกปลอบ สรรเสริญให้เกียรติยกย่องคล้ายพ่อ..... “ท่าน”
 ให้ความอบอุ่น อ่อนหวาน ปกป้องเหมือนแม่ ..... “ท่าน”
 ให้ความรู้สึกรักเคารพ และชุ่มชื่นใจยามระลึกถึงมิวาย –
 – ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน แมื่อนาคต แม้ว่าเวลาใด..... “ท่าน”

พระนาม “ท่าน” นี้จะจารึกอยู่ในดวงใจของเราทั้งหลายเสมอ มิรู้ลืม
 ขอัญเชิญดวงพระวิญญาณ “ท่าน” สถิต ณ ทิพย์วิมานสถานเทอญ.

ประไพ (บุญนิศย์) วิไลหงษ์ ภ.บ.

ศิษย์เตรียมอุดมศึกษารุ่นแรก พ.ศ. ๒๕๕๐

ใครจะเหมือน ?

รูป ชีรติ มธุรานัน นาม โคตม นชีรติ

รูปย่อมย่อยยับได้ แต่ชื่อและโคตรไซ้ บัสน์สูญหาย

ในบรรดาผู้ที่ “ชื่อและโคตรไซ้ บัสน์สูญหาย” นั้น ย่อมมี ม.จ. พุนศรีเกษมเกษมศรี รวมอยู่ด้วยองค์หนึ่ง ทรงเป็นบุคคลตัวอย่างที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่งดงามหลายประการ อาทิเช่น

๑. ศิลป การดนตรี และความกตริเริ่ม
๒. ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม
๓. ความกตัญญูกตเวที
๔. ทรงเป็นนักปกครองที่สามารถ
๕. ทรงเป็นนักการศึกษาที่ทันสมัย
๖. ทนบำรุงศาสนา

๑. ศิลป การดนตรีและความกตริเริ่ม ทราบกันมาว่าท่านทรงโปรดการดนตรีมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เพราะทั้งเสด็จตาและเสด็จพ่อของท่านมีวงปี่พาทย์ประจำวัง ท่านเองก็ทรงเล่นดนตรีไทยได้หลายชนิด และโปรดการฟังเพลงอยู่เสมอ แม้ในระยະที่ทรงพระชรามากแล้วก็ต้องเสด็จลงไปที่หอประชุม ประทับฟังเพลงไทยต่าง ๆ ที่อัดเทปไว้มากมาย แทบจะเป็นกิจวัตรประจำวันไม่เข้าก็ต้องเป็นบ้ายหรือเย็น เพลงสากลก็ทรงฟังได้แต่ไม่โปรดนัก เมื่อประมาณ ๑๐ ปีมาแล้วหรือจำเดิมแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ความนิยมการลีลาศแบบลาตินอเมริกันมีอยู่ทั่วไป นับแต่ชาเวียร์ก็ถูกต้อนาคนตรีมาแสดง การลีลาศชนิดนี้ชาวอเมริกันนิโกรทางตอนใต้ของสหรัฐเป็นผู้โหมกระพือขึ้น จึงมีกิริยาท่าทางโลดโผน กึกก่นอง ยกเอวยกไหล่ สายสะโพก บิกแบะขายอย่างน่าเกลียด ตามวิสัยของเขาที่ร้องเพลงเก่งและเต้นรำเก่งจนฝรั่งสู้ไม่ได้ แล้วก็เผยแพร่รวดเร็วตลอดสหรัฐอเมริกา ระบาดเข้ามาถึงเมืองไทย เป็นที่ชื่นชอบของเด็กวัยรุ่น และไม่มีใครยับยั้งอิทธิพลหรือระงับมันได้ กลายเป็นสิ่งแวดลอมอย่างหนึ่งที่แสดงแก่จิตใจ ในฐานะที่โรงเรียนเป็น

สถาบันการศึกษา ส่งสอนอบรมกุลธิดาให้มีจิตใจสูง มีความจำเป็นต้องรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประทับเป็นอารมณ์แก่วัฒนธรรมไทยบ้างตามสมัยนิยม ท่านจึงเห็นเป็นหน้าที่ควรปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น และจากการฟังดนตรีไทยกับสากลนั้นก็มีความคิดว่า ศิลปะตะวันตกและตะวันออกนั้นควรจะเข้ากันได้ จึงโปรดให้วงดนตรีสุนทราภรณ์กับวงมโหรีปี่พาทย์ไทยมาบรรเลงเพลงร่วมกัน เรียกว่า “ดนตรีประยุกต์” แล้วก็ทรงคิดไกลไปอีกว่าในทางนาฏศิลป์ก็ควรจะเข้ากันได้อีกเช่นเดียวกัน จึงทรงคิดประดิษฐ์ “นาฏศิลป์สัมพันธ์” ขึ้น โดยให้นักเรียนได้รู้จักวิธีร้องในเพลงสากล หรือไม่ก็เต้นรำในเพลงไทย ผลที่สุดก็เป็นเท่าเต้นรำ มโหรีไทยในเพลงสากลและเพลงไทยต่าง ๆ ทรงดัดแปลงท่าทางรุกรนของฝรั่งให้เข้ามามีรสสมนัยคนไทยได้ ด้วยการนำลีลาศจังหวะลาตินอเมริกันมาผสมผสานกับท่ารำของไทยให้งดงามน่าดู สมกับคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งแปลว่าเจริญงอกงามไม่หยุดนิ่ง หาใช้รับวัฒนธรรมของเขามาแล้ว ๆ อันจะลบเลือนวัฒนธรรมของเราหรือทำลายวัฒนธรรมของชาติให้สูญไปไม่ ทรงดัดแปลงใหม่ในรูปละครและระบำต่าง ๆ ตลอดจนภาพยนตร์สีและกลืนเรื่อง “พระลอลีลาวดี” ของโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ใช้ไทยบันทึกเสียงจากแผ่นเสียงเพลงสากลและวงมโหรีปี่พาทย์ของไทยจริง ๆ แล้วเปิดเทปไปพร้อมกับการฉายภาพยนตร์ ซึ่งมีกลิ่นหอมเป็นพิเศษทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย คือถึงตอนใดที่มีดอกไม้ต่าง ๆ ก็จะได้กลิ่นหอมของดอกไม้เหล่านั้น ๆ แทรกเข้ามาเป็นศิลปะอันหนึ่งทางด้านโสตทัศนศึกษาที่จัดทำได้ยาก หลายโรงเรียนได้รับเชิญให้มาชมวิธีการ แล้วได้ส่งผู้แทนมาเรียนปฏิบัติไปถ่ายทอดแก่นักเรียนของตนเพราะเด็กจะได้รับทั้งแบบอย่างการพ้องรำ ระเบียบและลีลาศไปพร้อมกัน ต่อมาก็จัดเข้าอยู่ในหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาของการศึกษาปัจจุบันนี้

สำหรับเครื่องมโหรีปี่พาทย์ก็ทรงจัดทำขึ้นเป็นพิเศษ เพิ่มขอสามสายซึ่งบรรเลงโดยหลวงไพเราะเสียงซอ ฝีมือเอกทางซอในรัชกาลที่ ๖ และหุ้มเหล็กลงไปด้วยแล้วอัดเสียงแบบ “สเตอริโอโฟนิก (Stereo Phonic)” ก่อนผู้อื่น ทรงแก้ไขดัดแปลงแล้วตั้งชื่อเป็นภาษาไทยว่า “ไตรพินทุสร” แปลว่า “สามเสียงเพราะ” จึงกล่าวได้ว่าได้เต็มปากว่าหลาย ๆ อย่างที่ท่านทรงริเริ่มขึ้นนั้นเป็นโรงเรียนแรกที่จัดทำขึ้นในประเทศไทย พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแล้ว ณ หอประชุมของโรงเรียน เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ในละครเรื่อง “เงาะป่า” บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน ๒๐๐๐ บาทสมทบทุนก่อสร้างตึกผู้ป่วยพิเศษ ที่ท่านคำวี่จะสร้าง ณ ศิริราชพยาบาลและกำลังจัดหาทุนอยู่

๒. ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ตามที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๑ จะเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมตะวันตก มิได้ทำให้วัฒนธรรมของไทยต้องเสียไป ท่านยังทรงรักษาระเบียบประเพณีของไทยเดิมไว้เสมอ เป็นต้นว่าจัดสร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระลอลีลาวดี” ขึ้นก็เพื่อใช้ในการสอนนักศึกษา เพื่ออบรมศิลปและวัฒนธรรมของไทย เพราะหลายอย่างที่เห็นในภาพยนตร์ล้วนของจริงที่สูงค่าและหาได้ยากในที่อื่น แต่ก็อาจจะศึกษาจากของจริงซึ่งโปรดให้จัดตั้งไว้ในหอประชุมของโรงเรียนได้อีก ทรงชี้แจงด้วยพระองค์เอง แม้กระทั่งการจัดตั้งโต๊ะอาหารหรือมารยาท ในการเข้านั่งโต๊ะทั้งแบบ ไทยและต่างประเทศ ตลอดจนการเข้าสังคมที่ดี ทรงลงทุนทั้งกำลังทรัพย์และพระวรกาย เพื่อส่งเสริมความรู้ให้ผู้อื่นได้รู้แจ้งเห็นจริงโดยแท้ หลายท่านจากกระทรวงศึกษาธิการ ครูโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนราษฎร์ต่าง ๆ ก็ได้มาชมการฝึกสอนของท่าน ทางด้านกิริยามารยาทและขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย เช่นการหมอบกราบ การกราบไหว้ การเข้าเฝ้าหรือเข้าหาผู้ใหญ่ การรับของ ส่งของ การรับพระราชทานปริญญาบัตรหรือประกาศนียบัตรต่าง ๆ ก็ทรงเป็นประธานในการอบรมและฝึกสอนอยู่เสมอ (ดูเหมือนจะก่อนโรงเรียนอื่นใดที่มีการประกวดมารยาทกันภายหลัง) จวบจนกระทั่งก่อนสิ้นชีพิตักษัยเพียงไม่กี่เดือนเท่านั้น

เคยได้ยินได้ฟังเสมอด้วยความชื่นชมว่า “นักเรียนเชเมสิริวไหว้สวย” หรือ “ไหว้แบบเชเมสิริว” จะเห็นได้จากการไปถวายสักการะพระรูปสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ที่ศิริราชพยาบาล ด้วยวิธีนั่งพับเพียบและหมอบกราบไปกับพื้นซีเมนต์ ซึ่งเป็นการฝึกศรัทธาและศรัทธาณามย์ แต่รับสั่งว่า “นักเรียนไปถวายสักการะโดยมีเครื่องทองน้อยไปตั้งบูชาอย่างไทย กิริยาการถวายความเคารพก็ต้องเป็นไปตามแบบไทยคือหมอบกราบ จะยืนกราบเช่นไทยสมัยนี้ก็ไม่เป็นการกราบอย่างไทย คำว่ากราบ

ทรงคอยรับผู้ที่จะมาชมกิจการ
โสตทัศนศึกษา

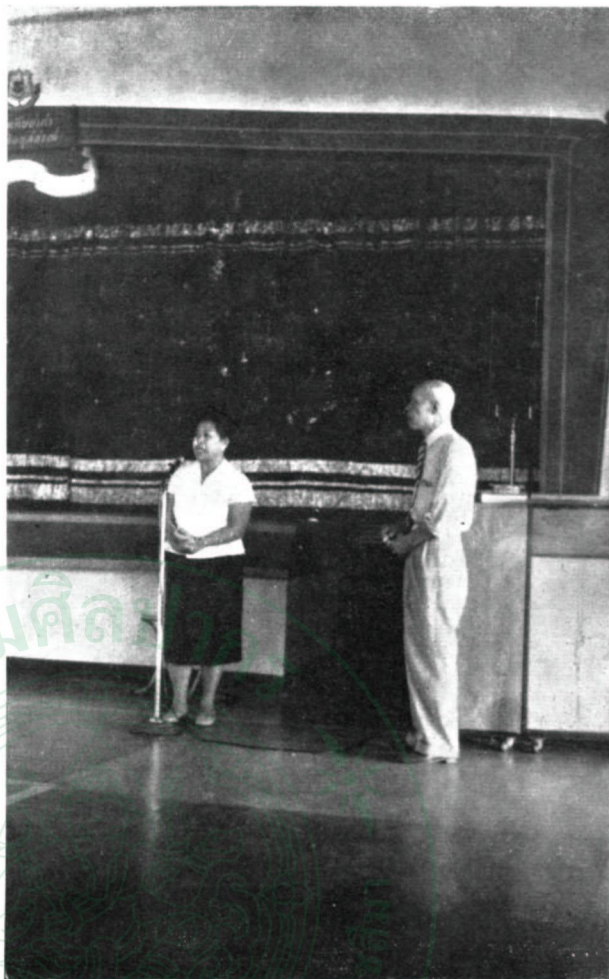
ทรงสอนมารยาท
ในการรับประทานอาหารแบบฝรั่ง

ประทับหัวโต๊ะ สมมุติเป็นเจ้าภาพ

อาจารย์ใหญ่โรงเรียนรัฐบาล
กล่าวขอบพระทัย
ที่ได้มาชมกิจการของโรงเรียน

ประธานเลี้ยงคณะครู
โรงเรียนราษฎร์ที่มาชมกิจการ
โสตทัศนศึกษา

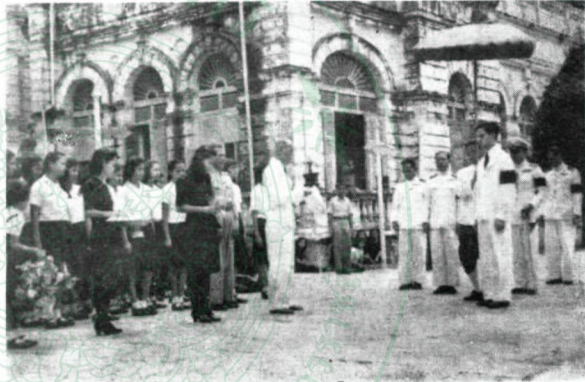
ผู้แทนโรงเรียนราษฎร์
กล่าวขอบพระทัย

ตามเสด็จพระราชดำเนินในพระบรมมหาราชวัง

กราบบังคมทูลถวายรายงาน

ทูลเกล้าฯ ถวายหีบพระ
ซึ่งเดิมได้ประทานมาจากสมเด็จพระราชบิดา
กรมหลวงสงขลานครินทร์

ทูลเกล้าฯ ถวายเงิน ๑๐,๑๖๐ บาท
 ในโอกาสที่ทรงนำครูและนักเรียน
 ไปกราบถวายบังคมพระบรมศพ
 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

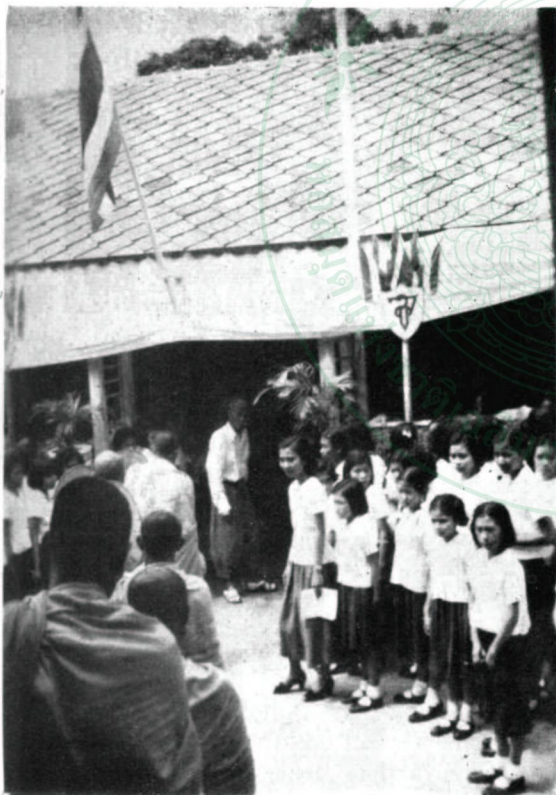
ทูลเกล้าฯ ถวายกระเช้าดอกไม้

ทรงนำเสด็จพระราชดำเนินผ่านแถวนักเรียน

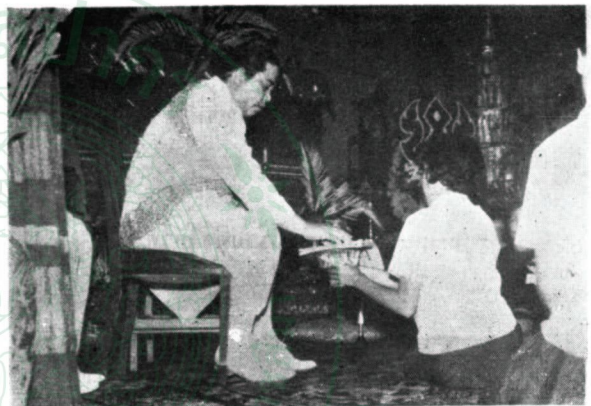

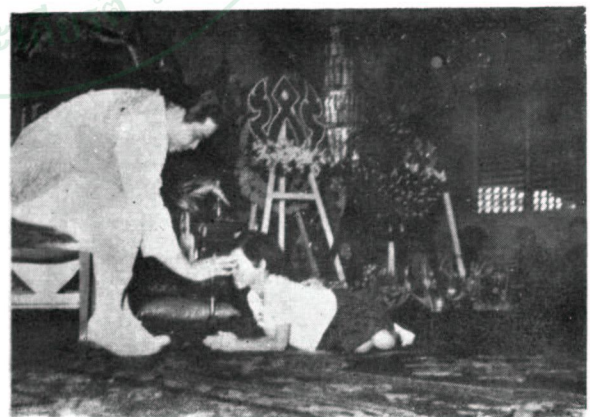
องค์อุปถัมภ์โรงเรียนประจักษ์ศิลปาคมแก่นักเรียน
ในวันไหว้ครูประจำปี

ทรงนิมนต์พระที่มาสดับปกรณ์พระบรมอัฐิรัชกาลที่ ๕ และที่ ๕
แล้วเจริญพระพุทธมนต์มงคลสูตร

พระมหาราชครูจุลเจิมหนังสือเรียน

จุลเจิมนักเรียนที่รับทุนเรียน

พิธีไหว้ครูทางนาฏศิลป์

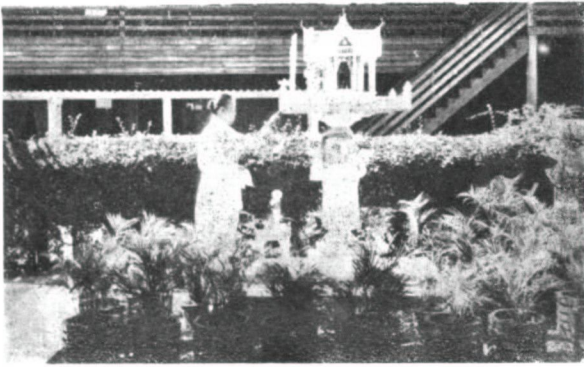
ครูและนักเรียนที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครู
ทางนาฏศิลป์

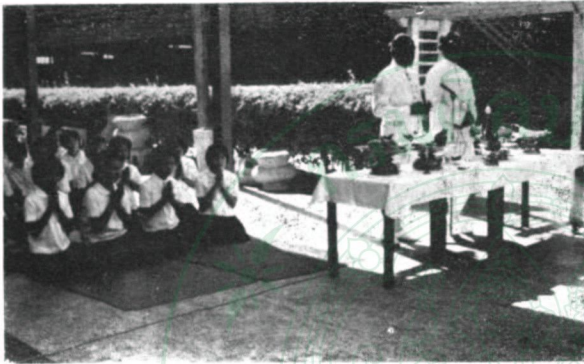
คณะครูถวายเครื่องสังเวย

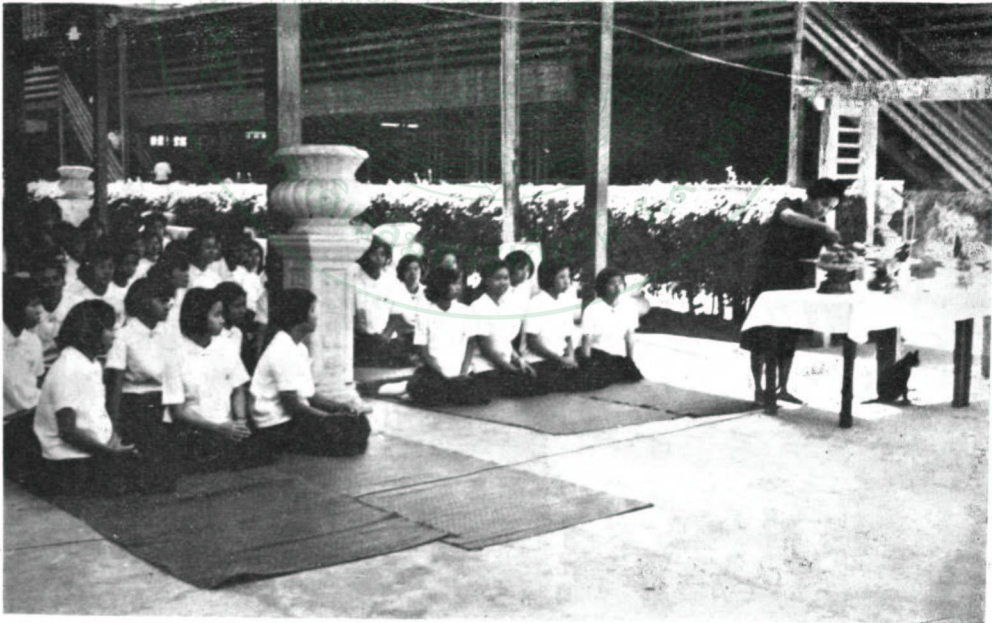

พราหมณ์เริ่มประกอบพิธีลาครู

พราหมณ์อ่านโองการ
แล้วนักเรียนกล่าวคำบวงสรวงเทพารักษ์

ม.ร.ว. จิตรเกษม อินทรครรชิต ผู้จัดการโรงเรียน ถวายเครื่องสังเวยเทพารักษ์

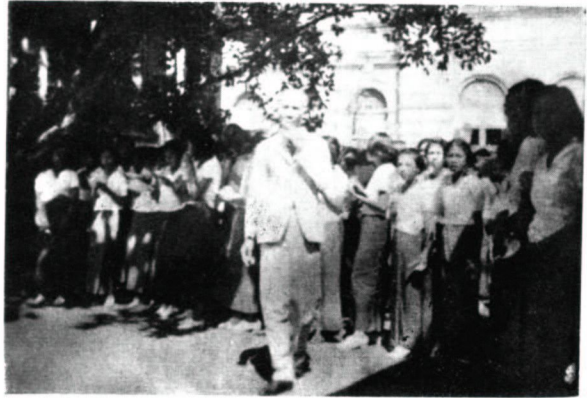
รับโอวาทจากเจ้าพระคุณพระธรรมปาโมกข์
วัดราชผาติการาม

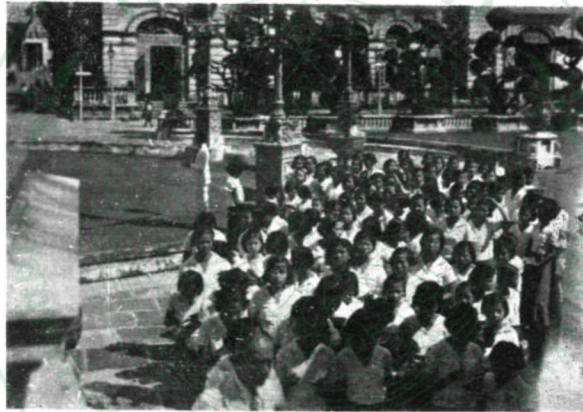
รับน้ำพระพุทธรณ์

กล่าวคำอาตมราช แล้วรับโอวาท

ทรงนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่

ในพระบรมมหาราชวัง

ทัศนศึกษาโดยการนำของครู

ได้ความรู้จากพระสงฆ์ ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

จะต้องมีจกพื้นและหน้าผากจดนิ้วหัวแม่มือ ถ้าเป็นผู้หญิงต้องหมอบเสียก่อนแล้วจึงกราบ
 ดังนั้นนักเรียนจึงถวายความเคารพสูงสุดด้วยการหมอบกราบ แม้สมเด็จพระราชบิดา เมื่อ
 ยังมีพระชนม์อยู่ ในคราวที่เสด็จไปอเมริกาครั้งหลังสุด ได้มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ผู้
 ศักดิ์ไปส่งเสด็จที่สถานีบางกอกน้อย ซึ่งในเวลานั้นยังไม่ได้ลาชืเมนต์เป็นแต่ถนนโรย
 อีฐป็น เพื่อที่จะรักษาชนบทประเพณีของไทย และเพื่อแสดงความเคารพสูงสุดของพระองค์
 ท่าน ขณะเมื่อจะทูลลา สมเด็จพระราชบิดาฯ ได้ประทับพับเพียบลงไปกับพื้นชานชาลา
 สถานีรอยอิฐดังกล่าว แล้วหมอบกราบลงไปแทบพระบาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ผู้
 สูงศักดิ์ ทั้งๆ ที่ขณะนั้นพระองค์ท่านก็ได้รับวิทยฐานะชั้นสูง คือปริญญาทางสาธารณสุข
 แลอนามัยของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดแล้ว แต่ก็ทรงเสียสละไม่ได้หวังโยนเครื่องแต่งพระ-
 องค์หรือวิชาการที่ได้เคยทรงศึกษามาแต่ประการใด” เมื่อโรงเรียนได้ทราบพระนิยามมา
 กันจึงได้เจริญรอยตามพระยุคลบาท ถวายความเคารพแก่พระองค์ท่านตามที่เคยทรง
 ประพฤติเป็นแบบอย่างอันตั้งงามตามวัฒนธรรมของไทย

พิธีสมโภช สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงมีคุณูป-
 การพระราชทานเงิน ๕๐,๐๐๐ บาทเศษ แก่หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี และหม่อม
 เจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี ให้ได้ออกไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ทวีปยุโรปเป็นเวลา ๒ ปี
 เป็นปัจจัยให้มาสอนนักเรียนโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ได้ด้วยดี คณะโรงเรียนสำนึกถึง
 พระกรุณาธิคุณอยู่เสมอ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ผู้ทรง
 เป็นพระบรมราชปิโยรสเสด็จสวรรคต ท่านจึงทรงนำคณะครูและนักเรียนเข้าไปกราบ
 ถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในโอกาสนั้นได้บอกบุญเรียไรกัน
 ได้เงินจำนวน ๑๐,๑๖๐ บาท นำขึ้นน้อมเกล้าฯถวายแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ภูมิพลอดุลยเดช สำหรับพระราชทานแก่คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล เพื่อจัด
 ตั้งเป็นมูลนิธิเก็บดอกผล บำเพ็ญกรณียสาธารณประโยชน์ในการค้นคว้าแพทย์สืบไป
 อุทิศส่วนกุศล ถวาย สมเด็จพระราชบิดาฯ และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันท-
 มหิดล พระบรมราชปิโยรส ครั้นเมื่อได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิเรียบร้อยแล้ว ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯให้รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยให้ตั้งสมณามูลนิธิสืบไปว่า “มูลนิธิ
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม” เพื่อกันคว่ำวิชาแพทย์ในพระบรมราชูปถัมภ์” และพระ
ราชทานพระบรมฉายาลักษณ์ลงพระปรมาภิไธย “ภูมิพลอดุลยเดช” มาให้โรงเรียนไว้
ถวายสักการะด้วย จึงทรงจัดพิธีสมโภชพระบรมฉายาลักษณ์ขึ้น มีพระมหाराชครูเบิก
บายศรีเงินทองและแว่นเวียนเทียน พราหมณ์เป่าสังข์ แกว่งบันเตาะว่ ลั่นฆ้องชัย
พนักงานประโคมแตรวงดนตรี แตรฝรั่ง และดุริยางคศิลป์ หัวหน้านักเรียนขึ้นกราบถวายบังคม
พระบรมฉายาลักษณ์แทนนักเรียนทั่วไป

พิธีไหว้ครู ท่านทรงถือวันพฤหัสบดีในเดือนมิถุนายนซึ่งใกล้เคียงกับวันที่
๔ มิถุนายน (วันเสวยราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน) เป็นวันไหว้
ครูประจำปีเพื่อจะได้ทำพิธีสมโภชพระบรมฉายาลักษณ์พร้อมกันในวันนั้น บางปีก็ตรงกับ
พืศ และทรงจัดเป็นพิธีโดยเฉพาะของโรงเรียน เริ่มงานแต่เย็นวันพุธ ด้วยการบำเพ็ญ
กุศลทักษิณานุปทานสนองพระเดชพระคุณ สดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (ทูลกระหม่อมปู่) ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมครูภาษา
อังกฤษโดยที่ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากบาทหลวง จนสามารถทรงเขียนพระราชหัตถ-
เลขาภาษาอังกฤษถึงพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศได้เป็นพระองค์แรกในประเทศไทย และ
สดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ (ประดิษฐานไว้ที่ ร.ร.
ทั้ง ๒ พระองค์) พระองค์ผู้ทรงพระราชทานกำเนิดโรงเรียนแผนปัจจุบันในประเทศไทย
เป็นครั้งแรก เสร็จแล้วเจริญพระพุทธมนต์มงคลสูตร เพื่อทำนุมนต์สำหรับประพรม
สถานที่โรงเรียนและนักเรียนทั่วไปในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเริ่มจากนักเรียนใหม่ของแต่ละปีไป
บวงสรวงเทพารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของโรงเรียนตามพิธีพราหมณ์ แล้วจึงมาเข้าร่วมในพิธี
ไหว้ครูตามแบบที่ใช้กันทั่วไป บนที่บูชาจะประกอบด้วยพระพุทธรูป สมุดข่อย หนังสือ
เรียนทุกหมวด และพระบรมรูปของพระปรมจารย์หลายพระองค์ เช่นพระคุณศวรร, พระ-
นารายณ์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, และพระรูป
ของ ม.จ.หญิงศุขศรีสมร เกษมศรี ผู้ทรงก่อตั้งโรงเรียน

แต่ก่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประจักษ์ฐาสารี (เสด็จอ้าวของท่าน) องค์อุปถัมภ์โรงเรียนได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธี และประทานน้ำสังข์แก่ผู้ที่ได้รับทุนเรียน, รางวัล, ประกาศนียบัตร และหัวหน้านักเรียนทุกห้องเพื่อสวัสดิมงคล ครั้นทรงพระชมรามาแล้วท่านก็ทรงเป็นประธานต่อมา ในขณะที่เกี่ยวกับพระมหाराช คุรุจะทำพิธีจุดเจิมหนังสือเรียน และจุดเจิมแก่ทุกคนที่รับน้ำสังข์แล้ว พรหมณเฒ่าสังข์ แก้วบัตเตาจารย์ และพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา ในบางปีจะประกอบพิธีไหว้ครูทางนาฏศิลป์ไปพร้อมกันด้วย สำหรับปีหลังสุดนี้นายนาท เทพหัสดิน ณ อยุธยา อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการคุรุสภา ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธีตามแบบของท่านทุกประการ

คำนมัสการพระ และไหว้ครู

หัวหน้า

นักเรียนว่าตาม

อรหิ สมฺมา สมฺพุทฺโธ ภควา

พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ บริสุทธิหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ได้ตรัสรู้ถูกถ้วนดีแล้ว พุทฺธ ภาควนฺตํ อภิวา เทมิ ข้าพเจ้าไหวซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรม คือพระศาสนานั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงไว้ดีแล้ว ธมฺมํ นมสฺสามิ ข้าพเจ้าไหว ซึ่งพระธรรมเจ้านั้น

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

หมู่พระสงฆ์ ผู้เชื้อฟุ้งของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว สงฺฆมฺ นมามิ ข้าพเจ้าไหว ซึ่งหมู่พระสงฆ์เจ้านั้น

หัวหน้า

นักเรียนว่าตาม

ปาเจรา จรียา โหนติ

กุนุตตรา นุสาสกา

ข้าขอประณตน์อ้อมสักการ บูรพ คณาจารย์ ผู้ก่อปรกิตประโยชน์ศึกษา ทั้งท่านผู้ประสาทวิชา อบรมจริยา แก่ข้าในกาลปัจจุบัน

ข้าขอเคารพอภิวันท์ ระลึกคุณอนันต์ ถ้วยใจนิยมบูชา

ขอเชกทเวทิตา อีกริยะพา บัญญาให้เกิดแตกฉาน

ศึกษาสำเร็จทุกประการ อายุยืนนาน อยู่ในศีลธรรมอันดี

ให้ได้เป็นเกียรติเป็นศรี ประโยชน์ทวี แก่ชาติและประ-

เทศไทยเทอดู

หัวหน้า

นักเรียนว่าตาม

ปญญาวุฒิ กรเทเต

ทินโน วาเท นมามิห

ข้าพเจ้าศิษยานุศิษย์ที่มาพร้อมกันในบัดนี้ ขอถวายเคารพบูชาพระปรมาจารย์ที่มีพระบรมรูปประดิษฐานอยู่ ณ ที่นี้ คือ

๑. พระภิกษุเศวต และพระนารายณ์ ผู้ทรงเชี่ยวชาญในศิลปวิทยาต่าง ๆ
๒. พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ผู้ทรงคิดแบบอักษรไทยได้ใช้กันมาจนทุกวันนี้

๓. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ เป็นพระบรมครูไทยที่สามารถสอนภาษาอังกฤษพระองค์แรกในประเทศไทย

๔. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทรงเชี่ยวชาญภาษาไทย สามารถทรงพระราชนิพนธ์ความเรียงภาษาไทยได้อย่างยอดเยี่ยม

หอสกุลแห่งชาตินาชาวนลราชสีมา

๒๕

๕. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ กรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทรงเชี่ยวชาญการกวีไทย สามารถทรงพระราชนิพนธ์โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน อันจะหาผู้ใดเสมอได้ยาก

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอถวายความเคารพบูชา หม่อมเจ้าหญิง สุขศรีสมร เกษมศรี อดีตอาจารย์ใหญ่ผู้ทรงก่อตั้งโรงเรียนนี้ และหม่อมเจ้า พูนศรีเกษม เกษมศรี อดีตอาจารย์ใหญ่องค์ต่อมา ผู้ทรงให้ทั้งการศึกษาและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ยากที่จะหาได้จากผู้อื่น

ขอถวายพระวิญญานพระปรมาจารย์ที่ออกพระนามมาแล้วนี้ ได้ทรงโปรดคลบัณฑาลให้ปัญญาของข้าพเจ้าส่องใสเจียบเหลม เล่าเรียนสิ่งใดก็ให้สัมความปรรณางทุกประการ

พิธีลาครู ท่านทรงสอนให้นักเรียนรู้จักธรรมเนียมของไทยแท้ที่ว่า “ไปลา มาไหว้” โดยการให้นักเรียนใหม่ทุกคนได้ร่วมกันสวดมนต์ไหว้พระ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของโรงเรียนที่หอประชุมก่อนสิ่งอื่นใด ในวันเปิดเทอมต้นของทุก ๆ ปีเมื่อยังไม่ถึงวันทำพิธีไหว้ครู ครั้นถึงคราวที่นักเรียนชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา หรือ ม.ศ. ๕ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนจะไปเข้าสนามสอบไล่ทุกครั้ง ก็ทรงจัดให้มีพิธีบวงสรวงเทพารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของโรงเรียน ตลอดจนพระวิญญานของ ม.จ. หญิงสุขศรีสมรตามพิธีพราหมณ์ แล้วฟังโอวาทและรับประพรมน้ำพระพุทธรณ์ตามพิธีสงฆ์ เพื่อประสิทธิ์ประสาทพรให้ได้รับความสำเร็จ ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง เป็นการช่วยในด้านกำลังใจได้ดีประการหนึ่ง เมื่อนักเรียนกล่าวคำอำลาแล้วท่านก็จะประทานโอวาทและของที่ระลึกแล้วเลี้ยงส่งเป็นรายการสุดท้าย ถือเป็นประเพณีอันหนึ่งของโรงเรียน หากสอบไล่ได้ยกชั้นก็จะประทานเลี้ยงโต๊ะจีนอีกครั้งหนึ่งในวันไหว้ครู พร้อมทั้งมีละครชาตรีฉลองด้วย

คำบวงสรวงเทพารักษ์

ข้าพเจ้าขอเคารพบูชาพญายักษ์เทวา อากาศเทวา เคาหเทวา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่สถิตอยู่ ณ บริเวณนี้ ขอเทพเจ้าทั้งมวลได้มาประชุมพร้อมกัน รับความเคารพบูชา รับเครื่องสังเวยของข้าพเจ้า และได้โปรดประสิทธิ์ประสาทพร ให้ข้าพเจ้าประสบความสำเร็จในการศึกษา

อนึ่ง, ข้าพเจ้าขออัญเชิญดวงพระวิญญาณของหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร และหม่อมเจ้าพันธุ์เกษม เกษมศรี ท่านอดีตอาจารย์ใหญ่ แม้เสด็จสถิตสถานทิพย์วิมานใด ขอได้ทรงโปรดมารับความเคารพบูชาของข้าพเจ้า ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ในโรงเรียนของฝ่าพระบาท จึงเสมือนเป็นศิษย์ของฝ่าพระบาทโดยตรง ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ ได้โปรดประทานพรให้ข้าพเจ้าศึกษาได้สำเร็จสมประสงค์ด้วยเทอญ

คำลาครู

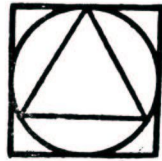
กราบเรียน คุณครู อาจารย์ ที่เคารพทุกท่าน

ข้าพเจ้าศิษยานุศิษย์ที่มาพร้อมกัน ณ ที่นี้ ขอกราบลาไปศึกษาต่อไปตามกาลกำหนด กรรมทั้งหลายที่ศิษย์ได้ผิดพลั้งกระทำไปโดยมิชอบด้วยกายก็ดี วาจาก็ดี ใจก็ดี ในระหว่างที่ได้ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนี้ ศิษย์ทั้งหลายขอมาต่อท่านอาจารย์ คุณครู ด้วยดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องขมานี้ ขอคุณครู อาจารย์ ผู้กอปรด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาคุณ จงงดโทษานุโทษให้อโหสิกรรมแก่ศิษย์ทั้งหลายด้วย พระคุณของคุณครู อาจารย์ ซึ่งมีแก่ศิษย์เหลือจะคณานับในการเป็นผู้ให้อยู่ตลอดเวลา เปรี๊ยะประคุด

บิการมาตา จึงนับเนื่องเป็นบูรพาจารย์ อยู่ทิศเบื้องหน้าเดียวกัน พระคุณทั้งหลายเหล่านี้ ศิษย์ทั้งหลายจะลืมนเสียมิได้ ในโอกาสที่ศิษย์จะกราบลาไปนี้ ศิษย์ขอปฏิญาณต่อหน้าพระ พุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ประดิษฐานอยู่ ณ ที่นี้ว่า ศิษย์ทั้งหลายจะปฏิบัติตนอยู่ ในที่ชอบ มีความสัตย์สุจริต จะประพฤติตนที่ควรประพฤติ จะเว้นการที่ควรเว้น เพื่อ ให้เป็นศิษย์ที่ดีของโรงเรียน ศิษย์จะขอเทอททุนเกียรติศักดิ์ของโรงเรียน นำความดีงาม ตลอดจนชื่อเสียงมาสู่โรงเรียนสืบไป

พิธีลอยกระทง อาศัยเหตุที่โรงเรียนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จึงทรงจัดงาน ลอยกระทงประจำปีขึ้น ในวันเพ็ญเดือนสิบสอง แต่งประทีปโคมไฟและมีพิธีจองเปรียง อย่างถูกแบบโบราณราชประเพณี ตลอดจนการแสดงต่าง ๆ ฉลองกระทงพุทธบูชาที่ ระเบียบหอประชุมซึ่งอยู่ริมหน้า ท่านผู้หญิงฉลวยจิต พิบูลสงคราม ในฐานะประธานสภา วัฒนธรรมแห่งชาติก็เคยให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธี ยกโคมจองเปรียงขึ้นสู่ยอดเสา นำครูและนักเรียนสวดมนต์แล้วลอยกระทง ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ควรจรรักษาไว้ ตามที่ รับสั่งว่า “ในชมพูทวีปยังมีการร้องรำเป็นพลีกรรมแก่พระเจ้าจันทรบดี หรือนัยหนึ่งใช้การ ร้องรำทำเพลงเป็นเครื่องบูชาพระตรีมูรติ ถ้าเราจะมาใช้ทางศาสนาที่ขัดข้อง แต่ถ้าจะถือ ประเพณีไทยที่พระมหากษัตริย์แต่ก่อน ๆ ได้เสด็จไปมีโขนมหาดเล็ก และละครนางใน สมโภชพระพุทธชินราชแล้ว การบูชาหรือฉลองพระรัตนตรัยด้วยการร้องรำทำเพลง ก็คงไม่ผิดประเพณีวัฒนธรรมไทย” เพราะประเพณีหมายถึงสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติต่อ ๆ มา แต่บางคนไม่มีความเข้าใจและซาบซึ้งถึงความดั้งเดิมของพิธีดังกล่าว เมื่อได้มาร่วมงานก็ สนุกสนานจนเกินขอบเขต อาจเป็นอันตรายแก่นักเรียน เป็นต้นว่ากล่าววาจาล้อเลียน ผู้แสดง และขว้างปาสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาจากเรือของตนด้วยความคะนอง ท่านจึงตักเตือน ให้เสียเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง

พระรัตนตรัย

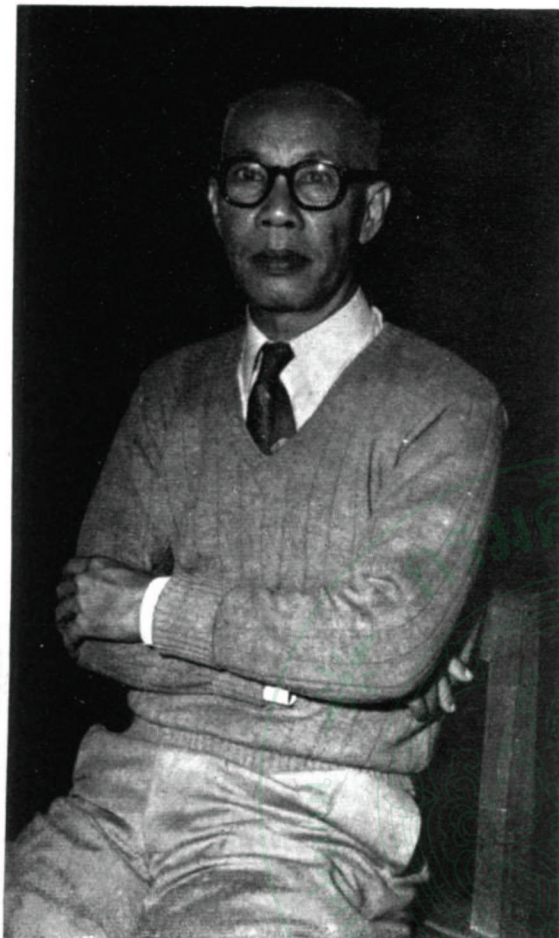
การสดุดีตำนานพิธีจองเปรียงและลอยกระทง ของโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์

พ.ศ. ๒๔๙๙

การลอยกระทงของชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เป็นประเพณีวัฒนธรรมของไทยมาช้านาน แต่ที่ปฏิบัติอยู่ขณะนี้ยังไม่มีหลักเกณฑ์อย่างใด ช่างทำกันไม่น่าดู เช่น ใส่ส탕ค์ลงไป ในกระทงที่จะลอยนั้นด้วย เป็นเหตุหรือสนับสนุนให้เด็กมาแย่งกันเป็นทาน แต่ความจริง การลอยกระทงไม่ใช่บริจาคทาน อย่างที่พระภิกษุท่านทำพิธีลอยกระทงในการสวดกัณฑ์เทก หากแต่ของเราเป็นพุทธบูชา ซึ่งไม่ควรใส่ส탕ค์ให้ไปแย่งชิงกันอันเป็นประเพณีไม่งดงามเลย ด้วยเหตุดังกล่าว โรงเรียนจึงได้จัดระเบียบขึ้นให้ถูกต้องตามประเพณีเดิมให้มากที่สุดที่จะทำได้

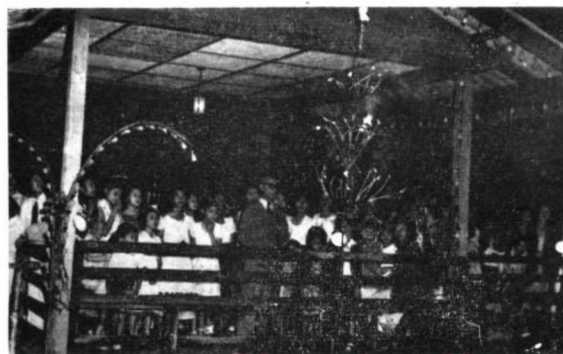
เมื่อผู้เขียนยังเยาว์ อยู่ในพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๕ ขณะนั้นสมเด็จพระปิยมหาราชเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๔๐ (ร.ศ. ๑๑๖) การพระราชพิธีต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติก็มีสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ หรือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จไปทรงกระทำพระราชพิธีต่าง ๆ แทนพระองค์ ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงพระเจริญชนมายุแล้ว ก็ตามเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชประพาสยุโรปหมก ยิ่งคงแต่ที่ทรงพระเยาว์ยังไม่ถึงเวลาที่จะเสด็จไปเล่าเรียน ณ ต่างประเทศ เมื่อมีการพระราชพิธีใด ๆ ที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ไม่เสด็จไปประกอบพระราชพิธีแทนพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงพระเยาว์ก็ต้องเสด็จไปแทน

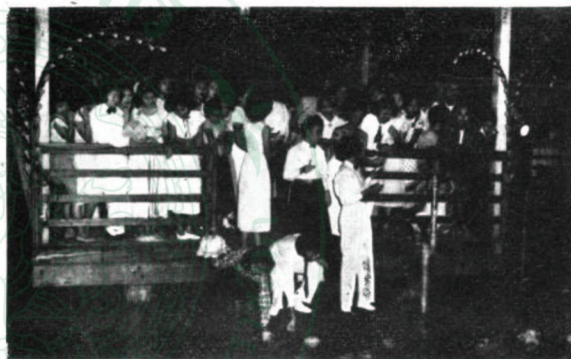

ในวันลอยกระทง พ.ศ. ๒๕๕๕

พระชนมายุ ๖๗ พรรษา

ทรงจุดดอกไม้เพลิงเป็นพุทธบูชา

นักเรียนร่วมกันลอยกระทง

ทอดพระเนตรการแสดงของนักเรียน

ทำพิธีจองเปรียงในวันลอยกระทง

พ.ศ. ๒๔๙๕

ประธานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติและนางนพมาศนำสาวดมณฑ์

ทรงนำประธานในพิธีไปลอยกระทง

ทรงพักท่ายกับบรรดาแขกที่มาร่วมงาน

ประธานในพิธีทุลลา

ส่วนหม่อมเจ้าที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งผู้เขียนด้วย ก็ต้องตามเสด็จพระเจ้าลูกยาเธอเพื่อไปช่วยกระทำกิจการต่าง ๆ ที่หนักแรง เช่นก่อนที่จะไปลอยพระประทีป (ลอยกระทงหลวง) ก็ต้องช่วยชักโคมชัยขึ้นสู่เสา เสานั้นจำได้ว่ายอคมฉัตรผ้าขาว ๗ ชั้น และดูเหมือนเป็นเสาหงส์ พอชักขึ้นก็มีเสียงประโคมด้วยสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง (ที่เรียกว่าแตรสังข์) และปี่พาทย์ ด้วยเหตุดังนี้ข้าพเจ้าจึงได้เคยเห็นพระราชพิธีของเปรียง (พิธีพราหมณ์) และการลอยพระประทีป (ลอยกระทง) ตั้งแต่นั้นมา จึงได้ให้โรงเรียนเซมะสิริอนุสสรณ์ ซึ่งเคยเล่นลอยกระทงทุกปีมาแสดงเป็นตำนานการลอยกระทงมาตามที่ได้เคยเห็น ซึ่งในปีแรก ประธานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม) และสมาชิกตลอดจนผู้รู้อื่น ๆ เช่นหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้มาเห็นแล้ว นอกจากนี้ยังได้เคยจัดแสดงเป็นพิเศษอีกคราวหนึ่ง ในงานต้อนรับแขกของรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการคือ บรรดาทูตานุทูตและผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาชาวต่างประเทศรวมประมาณ ๓๐๐ คน ที่อยากจะดูการลอยกระทง ข้าพเจ้าจึงได้ถือเป็นแบบแผนให้โรงเรียนนี้ปฏิบัติต่อไปดังนี้:-

เริ่มด้วยพิธีของพราหมณ์แต่ดั้งเดิม เพื่อให้ผู้ทศนาเข้าใจว่า การลอยกระทงนั้นเราได้มาจากการบูชาพระศิวะหรือพระอิศวรของพราหมณ์ คือพิธีของเปรียง คำว่า “เปรียง” นั้น คือน้ำมันหรือไขในข้อกระดูกของพระโคสุภราชพาหนะของพระศิวะ (ไขน้ำมันในข้อกระดูกของวัว) โคสุภราชนี้ พราหมณ์ถือว่าศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากพระอิศวร น้ำมันในข้อกระดูกโคนั้นจึงศักดิ์สิทธิ์ด้วย พราหมณ์นำมาใช้ชุบใส่เทียนแล้วควั่นเทียนด้วยไขเนื้อวัว บรรจุเทียนนั้นในโคมชัย (โคมหุ้มผ้าขาว) ทำพิธีกองกณฑ์ (กองไฟ) แล้วประพรมไฟนั้นด้วยน้ำมันไขข้อกระดูกวัวบวงสรวงพระศิวะ เสร็จแล้วรดน้ำสังข์จนเจิมที่โคมชัย บรรลือเสียงสังข์และแกว่งบัณเฑาะว์ จุกเทียนแล้วยกโคมขึ้นสู่ยอดเสา สาธยายคัมภีร์สรเสริญพระเป็นเจ้า เพื่อบูชาพระศิวะหรือพระอิศวร

แต่เมื่อไทยเราเปลี่ยนมาเป็นนับถือพระพุทธศาสนา จึงได้เปลี่ยนการยกโคมชัยขึ้นบูชาพระศิวะนี้เป็นบูชาพระจุฬามณี (ยอดจุกของพระพุทธเจ้า) ในคราวถึงสัพพิท บูชารอยพระพุทธบาทซึ่งอยู่ที่ผิงแม่น้ำแควน้อยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน เรียกพิธีนี้ตามกฎหมายเทียบบาล ที่พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงปฏิบัติทุกเดือนในรอบปี ตั้งแต่แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถว่า “พิธีลดชุดลอยโคม” ซึ่งท่านสันนิษฐานว่าเมื่อครบกำหนดบูชาพระอิศวรแล้ว ก็ลดโคมชั้ยนั้นลงมา แล้วนำโคมและเทียนที่บูชาขึ้นไปลอยน้ำ เพื่อลอยบาปเคราะห์โรคภัยสรรพอุบัตินั้นหายไปตามกระแสน้ำไหล ตามแบบของพราหมณ์ที่ชอบลอยบาป ไม่ว่าทำพิธีใด ต่อมาเมื่อชาวไทยเปลี่ยนเป็นนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จะเอาโคมชั้ยนั้นไปลอยก็ไม่เข้าเรื่อง เพราะในพระพุทธศาสนา จะเอาบาปกรรมไปลอยให้หายไปมิได้ จึงเปลี่ยนเป็นกระทงใบตองบรรจุดอกไม้ธูปเทียนลอยไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังที่กล่าวข้างต้น สันนิษฐานว่านางนพมาศคือท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอกในแผ่นดินพระร่วง ที่มีชื่อเสียงว่าจัดทำกระทงถวายใบตองประดับประดาเครื่องสด (ผักทองมันเทศแกะสลัก) สวยงามขึ้นถวายพระร่วงเจ้า และเนื่องจากนางนพมาศมีบิดาเป็นมหाराชครูปุโรหิตเชื่อพราหมณ์ คงจะนำดอกไม้ธูปเทียนในกระทงนี้ ไปจุดเพลิงจากเทียนทาเปริยงในโคมชั้ยในพิธีจองเปริยงของพราหมณ์ แล้วจึงนำไปลอยตามกระแสน้ำไหลดังกล่าว

โรงเรียน ยัง อนุโลมพิธีนี้ เข้าไปให้เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ยิ่งขึ้น อีกหน่อย โดยดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของรัชกาลที่ ๕ ที่เคยทรงโน้มน้าวพระราชพิธีพราหมณ์ต่างๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องทรงปฏิบัตินั้น นำเข้ามาหาพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด กล่าวคือเมื่อทำพิธีพราหมณ์แล้ว ประธานในพิธีนำผู้แต่งกายแบบนางนพมาศคือกระทงใบตองกับนักเรียนชั้นสูงสุดซึ่งทุกคนถือกระทงดอกไม้ธูปเทียนไปที่ริมฝั่งแม่น้ำ กระทำการสวดมนต์เป็นภาษาบาลีและภาษาไทยของเจ้าพระคุณพระเทพโมลี (วิน ธรรมสโร) วัดราชผาติการาม (ปัจจุบันเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกข์) ดังต่อไปนี้:-

อรุโหิ สมมาสมพุทฺโธ ภควา

พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ บริสุทธิหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ได้ตรัสรู้ถูกต้องวันดีแล้ว

อิมเหิ สกกาเรหิ ตัม ภควนตัม อภิปุชยาม
ข้าพเจ้าบูชา ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ด้วยเครื่องสักการะเหล่านี้

สวากขาโต ภกวดา ชมโม
พระธรรมคือศาสนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว

อิมเหิ สกกาเรหิ ตัม ชมมัม อภิปุชยาม
ข้าพเจ้าบูชา ซึ่งพระธรรมเจ้านั้น ด้วยเครื่องสักการะเหล่านี้

สุปฏิปนโน ภกวัตโต สวากสงโม
หมู่พระสงฆ์ผู้เชื่อฟัง ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว

อิมเหิ สกกาเรหิ ตัม สงมัม อภิปุชยาม
ข้าพเจ้าบูชา ซึ่งพระสงฆ์เจ้านั้น ด้วยเครื่องสักการะเหล่านี้

ยथा เนรณฺชราตีเร	วิหาสี โภสีโต ปริ
สุชาตามรฺพาयाสํ	ปฏิกฺกहेสี โย ชิโน
นทตีเร ตมาทาย	นฺหาตฺวา ภูณฺชตา อิม
ตตฺถ ปาตี ปวาเหตฺวา	สมฺพุทฺโธ โพธิมณฺฑาเล
นทีโสเต จูปีเตหิ	สกกาเรเหว ตัม ตทา
อภิปุชเม เตเนว	นิพฺพุตฺวา ชลาลยาตี

ปางเมื่อพระพุทธองค์ ยังประทับลง
แท่นดินเนรณฺชราณที
รับข้าวปายาสสะอาคตํ จากสุชาคาพราหมณ์
เสด็จสู่ริมฝั่งชลาลัย
เสวยเสร็จลอยถาดลงใน กระแสน้ำไหล
ถอยประทับโพธิมณฑล
สำรวมทวองพระกมล ไกร่กรวญกายสกล
บรรลुพระธรรมอัมไพ

กระทรงรูปเทียนมัลย์ ข้าฯ ขอลอยไป
บูชาพระผู้ทรงคุณ
เคชะอำนาจแห่งบุญ ก่อเกิดอุคหนุน
ให้ข้าฯ เย็นกายสบายใจ โสคติเทอญ.

ในการแสดงตำนานก็ต้องทำเป็นละครให้สวยงามน่าดู โรงเรียนเซมะสิริอนุสสรณ์ จึงจัดให้มีการร้องรำทำเพลงเข้าไปในพิธีด้วย คือก่อนที่ผู้แทนนักเรียนซึ่งแต่งกายแบบ นางนพมาศจะลอยกระทรงนั้น ก็ให้เพื่อนรำเสียก่อน ครูโรงเรียนเซมะสิริอนุสสรณ์ได้แต่ง เนื้อร้องให้เพื่อนรำในเพลงเก่าชื่อว่า “พระเจ้าลอยถาด, เพลงเชือ และ เพลงโล้” (ทำนองได้จากกรมศิลปากร) เนื้อร้องว่าดังนี้:-

๑. เพลงพระเจ้าลอยถาด

วันเอย วันหนึ่งวันดีศรีศุโข	ต้องโฉลกวันเพ็ญเดือนสิบสอง
น้ำเปี่ยมเต็มฝั่งหลังไหลนอง	แสงจันทร์ส่องต้องนงามจับตา
ปวงข้าเจ้าเหล่านักเรียนเซมะสิริฯ	ต่างบิณฑสันโสมนัสสา
จึงจัดงานตามกาลโบราณมา	สมญาว่าแต่งประทีปลอยกระทรง
ตามแบบอย่างของนางนพมาศ	ครึ่งสุโขทัยมีอำนาจสูงส่ง
เพื่อรักษาประเพณีให้ยืนยง	ดำรงคงเป็นไทยวัฒนธรรม

๒. เพลงเชือ

ควัยคอกไม้รูปเทียนกระทรงนี้	ข้าฯขออุทิศแด่องค์สาม
พระพุทธรูปพระธรรม	พระสงฆ์สามเณรพระศาสดา
ขอเคชะคุณพระรัตนตรัย	บันดาลให้ข้าฯน้อยสมปรารถนา
ประสงค์ใดได้ดังเจตนา	เมื่อเหล่าข้าฯได้เสี่ยงกระทรงไป

๓. เพลงโล้

โล้เอยโล้เลื่อยลอยกระทรง	เคลื่อนลงสู่ลำแม่น้ำใหญ่
พัดพาเคราะห์โศกโรครภัย	ลอยไปตามสายชลธาร

เสร็จแล้วผู้แทนนักเรียนนำนักเรียนเลื่อยลอยกระทรงในแม่น้ำ ต่อจากนั้นมีการจุด
คอกไม้เพลิงเป็นพุทธบูชา กับมีระบำรำเต้นเป็นการฉลองกระทรงหรือพุทธบูชา

๔. เพลงกล่อมนารี

เมื่อหมกโคลงสิ้นเคราะห์สะเทาะแล้ว   พากันผ่องแผ้วเกษมสานต์
 ขอประทานอัญเชิญบทประพันธ์   พณฯ ท่านผู้หญิงสอนนารี
 *เมื่อยามสาวคราวรุ่งเจริญศกดิ์   วิลัยลักษณ์เลิศสง่าเจดราศี
 ย่อมเสื่อมทรมตามกาลเมื่อนานปี   คุณธรรมมีจึงช่วยทรงกงทนเอย
 ครุฑไคทำตามคำท่าน   จะสวยสดชั่ววันรัตนคงเจลย
 เป็นพระคุณท่านการุญไม่น้อยเลย   แก่ทรมเซยสตรีไทยไว้ทั่วกัน
 *จากหนังสือ “ชาวสารสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง”

อธิบายตราพระรัตนตรัย

ไทยเราไม่มีเครื่องหมาย อะไรที่จะใช้แทนศาสนาเหมือนไม้กางเขนใช้ในศาสนาคริสต์ เราใช้กันแต่เพียงกงล้อธรรมจักรซึ่งน่าจะหมายถึงพระธรรมเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรฯ เคยประทานความเห็นแก่ผู้เขียนว่า ถ้าเราจะหาเครื่องหมายอะไรใช้แทนศาสนาในที่ที่ต้องการ เช่นแผ่นศิลาที่ฝังศพ ฯลฯ เราควรจะให้มีเครื่องหมายครบพระไตรรัตน์ จึงทรงแนะนำรูปเรขาคณิตต่าง ๆ มารวมเข้าเป็นอันเดียวกันอันโลมตามความคิดของชาวกรีก ที่รวมรูปทรงกลม และทรงกระบอกเข้าเป็นอันเดียวกันอันเป็นสูตรเลขนั้น

ตราพระไตรรัตน์ที่พิมพ์ข้างต้นมีเครื่องหมายดังนี้:-

๑. รูปสามเหลี่ยม ซึ่งมีทรงคล้ายพระพุทธรูปปางสมาธิ Δ
 หมายถึงพระพุทธ
๒. รูปวงกลม คือรูปกงล้อธรรมจักร (เต็ม) $\circ$
 หมายถึงพระธรรม
๓. รูปสี่เหลี่ยม คือรูปกระตมที่พระสงฆ์เปลี่ยนแบบต่อผ้าหลายชั้นเป็นจีวร $\square$ หมายถึงพระสงฆ์

บันทึกเรื่องการฉลองกระตมพุทธบูชา

ในพระพุทธศาสนาไม่นิยมการร้องรำทำเพลงแต่อย่างใด ถือเป็นโทษเสียด้วยซ้ำ ถึงที่บทหนึ่งในศีล ๑๐ ห้ามว่า “นจูกิตวาฯ” แต่กาลโบราณมา พระมาสวตมณต์ก็

ประโคนพระด้วยปีพาทย์ พระฉันทเข้ากับบรรเลงเพลงเพราะ ๆ ให้ท่านฟัง สมัยนี้มีคน
ถวายเครื่องรับวิทยุกระจายเสียงแก่พระ เพื่อให้ท่านได้ฟังเพลงการบอกรู้จักโลกได้ทัน
สมัย ส่วนการพื่อนรำนั้นเคยมีเป็นแบบฉบับมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ว่ามีโขนละคร
ฉลองพระ ต่อมาจนถึงที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารบ่อย ๆ ว่า เมื่อพระมหากษัตริย์
เสด็จประพาสขึ้นไปถึงเมืองพิษณุโลก ก็โปรดให้มีโขนละครสมโภชพระพุทธชินราช
ติดต่อกันมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ เรื่องเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการรำถวายแด่พระผู้เป็นเจ้าของ
ของอินเดีย ซึ่งทราบว่าทุกวันนี้ที่ในเทวาลัยยังมีการรำถวายในบางพิธีในศาสนาฮินดู
อยู่ ด้วยเหตุทั้งนี้โรงเรียนพระสุริยสุนทรวิจิตรจึงได้จัดให้มีการร้องรำทำเพลงฉลองกระทรง
เครื่องสักการะ ที่ลอยไปตามกระแสน้ำไหลเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า มาถึงกาลสมัยใหม่ของ
เรา แม้จะมีการร้องรำตามพื้นเมืองอยู่ เช่น รำวงสำหรับการฉลองต่าง ๆ ซึ่งเหมาะสม
แก่เด็กนักเรียน แต่พิจารณาเห็นว่า โรงเรียนมีหน้าที่ที่จะให้การศึกษาครบถ้วนแก่เด็ก
เช่น ทุกวันนี้กำลังหัดให้เด็กปีอาโน ให้สีซอไวโอลิน ให้ร้องเพลงคลาสสิก เป็นต้น ทั้งนี้
ก็เพื่อให้เป็นการสังคัมศึกษา เพื่อภายหลังในชีวิตของเขาจะต้องรับแขกหรือเข้าสมาคม
ในสังคมของเราปัจจุบันนี้ยังมีรำวงและลีลาศ นับเป็นของจำเป็นอีกอย่างหนึ่งสำหรับ
สมาคมชั้นสูง เช่น การต้อนรับชาวต่างประเทศ ดังนั้นโรงเรียนก็มีหน้าที่ที่จะให้นักเรียน
รู้จักมารยาทและกฎของผู้ดีในการเต้นรำ (โดยครูสตรีของโรงเรียนเป็นผู้สอน) และรำวง
ตามที่สภาวัฒนธรรมประกาศ เช่น ห้ามมิให้สตรีไปเต้นรำหรือรำวงแต่ลำพัง การไป
เต้นรำ, รำวง จะต้องมียุสภานุบุรุษไปด้วย อาทิ ญาติพี่น้องเพศชาย คู่หมั้นหรือสามีพาไป
และเมื่อเต้นรำเสร็จแล้วก็ต้องให้คู่เต้นรำพามาส่ง ณ ที่เดิม ทั้งนี้เป็นตัวอย่าง ครั้นจะ
สอนแต่มารยาทเหล่านี้ก็จะเสียเวลา เหมือนสอนศีลธรรมในชั้น หรือจะสอนแต่ลีลาศ
ก็ดูไม่เหมาะสม เพราะบางท่านก็ว่าน่าเกลียดสำหรับคนไทย ทั้งมีรำวงพื้นเมืองอยู่แล้ว
แต่ถ้าจะไม่สอนก็ขาดความรู้ทางสังคมอย่างหนึ่งไป ซึ่งเป็นของจำเป็นจริง ๆ ในการ
สมาคมกับชาวต่างประเทศ เหตุนี้โรงเรียนจึงสอนให้เล่นอย่างทีนักเรียนโรงเรียนนี้เคย
ให้ชื่อในการประกวดไว้ว่า “นาฏศิลป์สัมพันธ์” คือรวมกันทั้งการเต้นรำ รำพื้นของ
ฝรั่งและของไทย กล่าวคือ ที่เท่าลีลาศไปในจังหวะเพลงลีลาศ เช่น ควิกสเต็ป วอลว ส่วน

ประทับใจในหมู่ลูกหลานก่อนเริ่มพิธี

ทรงเบิกแว่นเวียนเทียน

ทรงชื่นชมแก่หลานตา

ด.ญ. จงศรีสมร กองจำเนียร กรบ ๕ ขวบ

พราหมณ์อ่านโองการเริ่มพิธี

เบิกบายศรี

พราหมณ์บอมนะพรวัวอ่อน

เสด็จมาประทานน้ำสังข์

รับน้ำสังข์จากคุณแม่

มือให้ใช้แบบรำไทย และจัดให้เป็นคู่ ๆ กัน รำไปรอบ ๆ อย่างรำโทนของไทย วิธีนี้ นักเรียนจะได้รู้จักทั้ง ๒ อย่าง คือลีลาอย่างฝรั่งและรำโทนอย่างไทย ทั้งนี้เมื่อพ้นจาก วิทยาลัยไปแล้วจะได้รู้จักเลือกใช้ในโอกาสอันควร การแสดงก็ไม่ต้องลงทุนรอนหรือให้ ใครมาร้องเพลงให้เหินหาค่อย ซื่อจางเสียงเพลงเต้นรำ เช่น ฟ็อกซ์ทรีต หรืออะไรก็ตามมาแผ่นหนึ่งราคาเพียง ๑๕ บาท เท่านั้น มาเล่นบนเครื่องเล่นจานเสียงซึ่งมีอยู่เกือบ ทุกบ้านทุกเรือน เปิดจานเสียงแล้วก็เล่นนาฏศิลป์สัมพันธ์ได้เป็นอย่างดี (บางครั้งก็จัดงานลีลาขึ้น โดยผู้สมมติแต่งกายเป็นชาย ใช้วงดนตรีสุนทราภรณ์ก็สนุกสนานดี ไม่แพ้ งานลีลาอื่น ๆ)

พิธีมงคลสมรส ไม่ว่าจะเป็นครูเก่าหรือนักเรียนเก่าก็ตาม ตลอดจนลูกหลาน ของผู้นั้น หากประสงค์ที่จะประกอบพิธีมงคลสมรสที่โรงเรียนแล้ว เพียงแต่มาทูลเท่านั้น ก็จะทรงตีพระทัยและเต็มพระทัยที่จะจัดงานให้ตามประเพณีทุกอย่าง ตลอดจนการจัด งานเลี้ยงในก่อนค่ำ ทรงคบแต่สถานที่ตั้งแต่หน้าโรงเรียนไปจนถึงหอประชุมด้วยพระองค์เอง ให้ยกนั้ย้านั้นจนกว่าจะเรียบร้อยและสวยงาม โดยไม่ทรงเหินหาค่อยและไม่คิด มูลค่าประการใด บางรายก็จะทรงเมตตาประทานทั้งของที่ระลึกและประทานเลี้ยงให้ด้วย เปรียบประดุจบิดามารดาพึงมีต่อบุตรธิดานั้น

พิธีตัดจุก ทรงเห็นว่าเป็นพิธีดั้งเดิมที่เกือบจะหาดูไม่ได้อีกแล้ว จึงให้หลานตา คือธิดาคนเล็กของม.ร.ว. ทอรัศรีไว้จุกเรื่อยมา เพื่อจะได้ประกอบพิธีตัดจุกหรือที่เจ้านาย ทรงเรียกว่าไสก้นต์เมื่ออายุ ๗ ขวบ ให้ครูและนักเรียนได้ศึกษาจากพิธีจริง ๆ อย่าง ถูกต้องตามโบราณราชประเพณี เพราะครูส่วนมากและนักเรียนไม่เคยเห็นกันมาเลยใน ชีวิต และไม่มีใครจัดทำขึ้นในสมัยนี้ นอกจากที่โบสถ์พราหมณ์ ครั้นเมื่อหลานตาอายุ ได้ ๕ ขวบ รู้สึกองกว่าชรามากแล้ว อาจไม่ทันได้จัดพิธีตัดจุกเพื่อให้ครูและนักเรียนได้ ศึกษาตามที่ตั้งพระทัยไว้ จึงทรงจัดพิธีขึ้นในเดือนมกราคม ๒๕๐๖ ครูและนักเรียนจึง ได้รับประโยชน์ในทางทัศนศึกษา ทั้งยังได้บันทึกภาพไว้เป็นระยะ ๆ และเป็นที่น่าสนใจ หาย เมื่อนึกถึงกันขึ้นมาครั้งไร เพราะหลังจากพิธีไม่กี่เดือนท่านก็สิ้นชีพิตักษัยในบั้น ๕

๓. ความกตัญญูทศเวที เนื่องจากความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ที่ได้พระราชทุนให้ทั้งสองพระองค์ไปศึกษาต่างประเทศนั้น ท่านจึงแสดงความกตัญญูทศเวทีด้วยการจัดตั้ง “มูลนิธิของโรงเรียนพระอริยอนุสสรณ์ เพื่อค้นวิชาแพทย์ในพระบรมราชูปถัมภ์” ขึ้น และทุกปีในวันที่ ๒๔ กันยายน หรือ “วันมหิดล” จะทรงจัดให้นักเรียนไปถวายสักการะพระบรมรูปสมเด็จพระอริยวงศราชบิดา ณ ศิริราชพยาบาล ด้วยเครื่องทองน้อยและพวงมาลาประดิษฐ์ด้วยธนบัตร เพื่อสมทบทุนมูลนิธิดังกล่าว ซึ่งขณะนี้รวมทุนได้ถึง ๗๘,๖๕๓.๕๐ บาทแล้ว ในส่วนพระองค์ก็ถวายเงินเข้าสมทบทุน “วันมหิดล” ตลอดจนบำรุงสวัสดิการนักเรียนพยาบาล ทุกครั้งที่เสด็จไปหอประชุมจะประทับมองพระบรมรูปสมเด็จพระอริยวงศราชบิดา และมักจะรับสั่งถึงความสัมพันธ์ที่ทรงมีต่อกันมาให้ผู้ที่อยู่ด้วยฟังเสมอ บางครั้งก็ทรงกรรแสง โดยเฉพาะในวัน “มหิดล” กราวใจจะทรงเป็นธุระในเรื่องการไปถวายสักการะ และกรรแสงมาก ในวันนั้น ทรงรำพันเสมอว่า “คิดถึงทูลกระหม่อมแดง พระเจ้าองค์เดียวของฉัน” ท่านยังคงมีความผูกพันกันทางจิตใจ ตลอดเวลาที่ผ่านมา และขณะนี้คงพระวิญญานของท่านคงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศราชบิดา ในสรวงสวรรค์แล้วอย่างใกล้ชิดคงแต่ก่อนอย่างแน่นอน เพราะเมื่อเสร็จสิ้น “วันมหิดล” ในปี ๒๕๐๖ นั้นเอง รุ่งขึ้นวันที่ ๒๕ กันยายน ท่านของเราก็ได้ตามเสด็จไปในตอนใกล้จะเพล เป็นที่ตรึงใจว่า “วันที่ ๒๔-๒๕ กันยายนของทุกปี คือวันสำคัญที่สุดของพวกเราชาวพระอริยอนุสสรณ์” เป็นเครื่องชี้ให้นักเรียนเห็นว่าความกตัญญูทศเวทีเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะต่อผู้ที่มีพระคุณแก่ตนหรือแก่ประเทศชาติก็ตาม แม้จะล่วงลับไปแล้วก็อาจจะแสดงความกตัญญูได้โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ผู้ประกอบความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ เห็นได้โดยง่ายจากท่านของเราเอง ทรงเป็นที่เคารพรักของบุคคลทั่วไปเยี่ยงบิดา มารดา ยามสิ้นชีพิตักษัยก็กันไปด้วยพระอาการอันสงบ มีแต่ความอาลัยถึงจากผู้ที่อยู่หลัง และสมพระทัยปรารถนาที่จะได้-ใกล้ชิด “ทูลกระหม่อมแดงของท่าน” อยู่เสมอ

๔. ทรงเป็นนักปกครองที่สามารถ ทรงปกครองครูและนักเรียนด้วยความเที่ยงธรรม คุงพ่อกับลูก ยากนักที่จะกริ้วใครต่อใคร เป็นผู้ให้อภัยผู้อื่นเสมอ ให้ความเป็นกันเอง

โปรดการปล่อยนกพิลาป
ในวันประสูติทุกๆ ปี

ทรงผัดก้วยเตี่ยว
แล้วตักแจกนักเรียนด้วยพระองค์เอง

ประทานแจกแก่คุณครูมาก่อนแล้ว

ทรงสำราญพระอิริยาบถที่ริมแม่น้ำกับหลานตา

ทรงรับจุณเจิมในวันประสูติ

ครบ ๗๕ พรรษา

เมื่อพระชนมายุ ๗๗ พรรษา

โดยไม่ถือองค์ จนเรียกกันติดปากว่า “ท่าน” เฉย ๆ เป็นต้นว่า “ท่านรับสั่งหา” หรือ “ไปเฝ้าท่าน” เมื่อยังทรงแข็งแรงโปรดการผสมน้ำอบไทย น้ำปรุง คอกเทลและประกอบอาหารในเวลาว่างงานต่าง ๆ ให้ครูเป็นผู้ช่วย ผสมน้ำสลักที่ละเอียด เวลาผสมคอกเทลพวกเราก็อิมกันไปเรื่อยจนหน้าแดง บางคนก็ชิมไปเลย เคยทรงนำครู, นักเรียนไปออกร้านขายอาหารร่วมกับทางราชการหลายต่อหลายครั้ง เช่นในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ครั้งหนึ่งขณะที่ทรงพักถ้วยเขียวเพื่อเลี้ยงกลางวันแก่นักเรียน ม. ๘ นักเรียนชั้นมูลซึ่งไม่ค่อยจะมีโอกาสได้มาเฝ้านัก หรือบางคนแทบจะไม่เคยเห็นเลยก็ได้ นอกจากวันเปิดเรียนภาคต้นและวันไหว้ครูอีกหนหนึ่งเท่านั้น เพราะห้องเรียนอยู่ไกลกับห้องอาจารย์ใหญ่ และได้ทรงมอบหมายให้คุณครูพิศ ไกรฤกษ์ เป็นธุระในชั้นประถมทั้งหมดอยู่แล้ว เดินผ่านมาเห็นเข้าก็หยุดยืนคุยด้วยความประหลาดใจแล้วร้องบอกเพื่อนกันว่า “แน่นะมาตาแก่หัวล้านทำกับข้าว” ทรงพระสรวลเมื่อได้ยินแล้วนำมาเล่าให้ครูและนักเรียนฟังกันเป็นที่ขบขัน บางครั้งทรงตักอาหารแจกนักเรียนและครูด้วยพระองค์เองอย่างสนุกสนาน ไปเยี่ยมเยียนตามห้องพักครูต่าง ๆ ร่วมโต๊ะสนทนาและล้อเลียนกรเหมือนลูกหลาน เพราะส่วนมากเป็นนักเรียนเก่าหรือไม่ค่อยมาเก่าแก่ทีเดียว เมื่อได้รับความอบอุ่นและมีความสบายก็ไม่อยากโยกย้ายไปไหน แต่ละคน ๑๐ ปีเป็นอย่างน้อย และยังให้โอกาสครูอาจารย์ได้เฝ้าใกล้ชิดทั่วถึงกันโดยผลัดกันเข้าร่วมโต๊ะเสวย รับสั่งให้ฟังถึงเรื่อง “ทูลกระหม่อมแดงของฉันทน์” เรื่องสนุกสนานในเมืองนอก เรื่องเกี่ยวแก่นักเรียนและความเป็นไปต่างๆ ตลอดจนการทำอาหาร สอนมารยาทในการเข้าสังคมไปในตัว น้ำสลัดและไอศกรีมแล้ว นับว่าเป็นเลิศกว่าที่อื่นใด สูตรการผสมเครื่องหอมและการประกอบอาหารก็ถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่อยากจะเรียนรู้ ใครมีทุกข์ร้อนหรือเจ็บป่วยก็ไม่ทอดทิ้ง ทรงให้ความอนุเคราะห์ตามควรของแต่ละบุคคล ในระยะหลัง ๆ ก็ยังได้ใกล้ชิดกับครูและนักเรียนอยู่ โดยทรงอำนวยการสอนกราบไหว้ การฝึกซ้อมละคร ระบายอันเป็นกิจกรรมพิเศษของโรงเรียน คอยติชมในการอ่านและพูดของผู้แสดงให้ถูกวิธีและวรรคตอน ทักกับบทบาทยจนจำได้แม่นยำไปเอง จะเห็นได้จากการแสดงละครของโรงเรียนทั้งบนเวทีและโทรทัศน์ ไม่ต้องมีการบอกบทกันเลย และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เฝ้าที่หอประชุมเสมอ

๕. ทรงเป็นนักศึกษาที่ทันสมัย ทรงห่วงใยในการศึกษาและความประพฤติของนักเรียนเป็นอย่างมาก คอยส่งเสริมให้ก็มีคุณค่าและก้าวหน้าอยู่เสมอด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า

ก. ทรงสอนด้วยพระองค์เองและจัดหาครูที่ดีมาให้

ข. สร้างห้องสารภวิทยาสาสตร์ชั้นทั้ง ๓ ชั้นง (ฟิสิกส์, เคมี, ชีวะ)

ค. สร้างเครื่องขยายเสียง เทปบันทึกงานเสียงภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสไว้เป็นอุปกรณ์การสอน

ง. สร้างภาพยนตร์ ใช้เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพนิ่ง เครื่องฉายภาพยนตร์ ธรรมดาและซินีมาสโคป

แม้แต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เห็นว่าพอจะมีประโยชน์หรือประดับความรู้ได้บ้างก็จะทรงถ่ายทอดมาให้ เช่น “ประเทศอียิปต์หรืออียิปต์ ที่เรียกอย่างสามัญว่าอียิปต์ ประกอบด้วยพลเมืองหลายเหล่าหลายพันธุ์ มาจากตอนเหนือ คือแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ก็มี จากทางใต้คือในทวีปอาฟริกาก็มี ยุคหนึ่งศาสนาอิสลามแผ่เข้าไป พวกที่ชำนาญในวิชาเลขคณิตหรือคำนวณ เช่นยูลิต ก็หันมานับถือศาสนาอิสลาม และใช้ตัวเลขตามภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในศาสนาอิสลาม ยุคต่อมาชาวอียิปต์ได้รับการศึกษาจากยุโรปภาคใต้ จึงหันไปใช้ภาษาโรมัน (โรม) และเขียนเลขของตนตามภาษาโรมัน เช่นใช้อักษรโอ ตัวใหญ่เป็นเลขหนึ่ง โอ สองตัวเป็นเลขสอง โอ สามตัวเป็นเลขสาม เมื่อถึงเลขสี่ใช้ตัว โอ ใส่เข้าข้างหน้าตัว ี ใหญ่ซึ่งหมายถึงเลขห้า เป็นการลบบอก ฉะนั้น โอวี จึงแปลว่าหนึ่งลบห้า หมายถึงสี่ โรงเรียนเห็นว่าโรมันเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมเมื่อหลายพันปีมาแล้ว จึงใช้เลขโรมันเป็นเครื่องหมายกระเป่าบอกลำดับชั้นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาเพื่อเป็นสวัสดิมงคล” และ “เนื่องในวันครู วันที่ระลึกถึงครูบาอาจารย์แต่เก่าก่อน นักเรียนทุกคนควรทราบไว้ด้วยว่า คำฉันท์ที่นักเรียนสวดมนต์ทุกวันสุดสัปดาห์ องค์ไคพระสัมพุทธ ฯลฯ เป็นต้น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ครูภาษาไทยของเสด็จอาว (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประทิษฐาสารี) ในวังเป็นผู้แต่ง และขณะนี้เสด็จอาวมีพระชนม์เกือบร้อยปีแล้ว” ใครคิดขี้สงสัยไปทูลถาม ก็ทรงอธิบายให้ อย่างแจ่มแจ้งเสมอ

ทรงเสียสละอย่างใหญ่หลวงในกิจการการศึกษา ด้วยน้ำพระทัยที่อยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน โดยสนับสนุนเด็กที่เรียนดีด้วยการให้ทุนเรียนและรางวัลต่าง ๆ แต่ละปีเป็นจำนวนมากมาย (ล้วนแต่เป็นทรัพย์สินที่ควรจะได้) ตามหลักเกณฑ์ที่ถือปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ดังนี้ คือ

๑. ให้ทุนเรียนในมหาวิทยาลัยจนสำเร็จ แก่ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ในชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาหรือ ม.ศ. ๕ และอยู่ในอันดับ ๕๐ คนแรกของนักเรียนทั่วราชอาณาจักร กับของขวัญชัยห้อยคอ ก.ศ. ทองคำลงยาฝังเพชร พร้อมสายสร้อยคอทองคำ

๒. ให้ทุนเรียนในมหาวิทยาลัยจนสำเร็จ หรือช่วยในการซื้อตำราเรียน แก่ผู้ที่สอบไล่ได้รองลงมาในชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา หรือ ม.ศ. ๕ และอยู่ในอันดับ ๕๐ คนแรกของนักเรียนทั่วราชอาณาจักร กับของขวัญชัยห้อยคอ ก.ศ. ทองคำลงยา พร้อมสายสร้อยคอทองคำ

๓. ให้ทุนเรียนในชั้นเตรียมอุดมศึกษา ๒ ปี หรือ ม.ศ. ๔, ๕ กับเข็มทอง ก.ศ. เป็นเกียรติยศ ตลอดจนค่าบำรุงต่าง ๆ แก่ผู้ที่สอบไล่ได้คะแนนดีเยี่ยมตลอดปีในชั้นมัธยมปีที่ ๖ หรือ ม.ศ. ๓ รวมปีละ ๖ ทุนเป็นอย่างน้อยหรือมากกว่า

๔. ให้ทุนเรียนในชั้นเตรียมอุดมศึกษา ๒ ปี กับเข็มทอง ก.ศ. เป็นเกียรติยศ ตลอดจนค่าบำรุงต่าง ๆ แก่ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ในชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนต่าง ๆ (บันทึกยกเลิกแล้ว)

๕. ให้ทุนเรียน ๑ ปีกับเข็ม ก.ศ. ทองเป็นเกียรติยศ ตลอดจนค่าบำรุงต่าง ๆ แก่ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ของชั้นซึ่งได้คะแนนรวมเกิน ๘๕% ในชั้นประถมปีที่ ๑ ถึง ๔ และเกิน ๘๐% ในชั้นมัธยมปีที่ ๑ ถึง ๕ ต่อมาได้แยกเป็นประเภทประถมศึกษาต้องเกิน ๕๐% และมัธยมศึกษาตอนต้นต้องเกิน ๘๕% รวมปีละ ๔ ทุนเป็นอย่างน้อย

๖. ให้ทุนเรียน ๑ ปีกับเข็ม ก.ศ. ทองเป็นเกียรติยศ ตลอดจนค่าบำรุงต่าง ๆ แก่ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ทุกชั้นเกิน ๘๐% จากโรงเรียนต่าง ๆ (บันทึกยกเลิกแล้ว)

๗. ให้รางวัลและเข็มเกียรติยศแก่ผู้ที่สอบไล่ได้คะแนนยอดเยี่ยมประจำหมวดในแต่ละชั้น ตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๕ ถึง เตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๑ หรือ ม.ศ. ๔

๘. ให้รางวัลแก่ผู้ที่เข้าเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๑ จนจบประโยคเตรียมอุดมศึกษา หรือ ม.ศ. ๕

๙. ให้ทุนเพื่อเก็บดอกผลบำรุงสวัสดิการแก่นักเรียนพยาบาลเป็นประจำ โดยตั้งชื่อทุนนั้นว่าทุน “เกษมศรีศุภโยค” และ “ทุน ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี” คือ

ก. ศิริราชพยาบาลปีละ ๑,๐๐๐ บาท

ข. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ปีละ ๑,๐๐๐ บาท

ค. วชิรพยาบาล ปีละ ๑,๐๐๐ บาท

ง. โรงพยาบาลหญิง ปีละ ๑,๐๐๐ บาท

๑๐. สมทบทุน “มูลนิธิของโรงเรียนเซนต์สตีเฟ่นส์ เพื่อค้นคว้าวิชาแพทย์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีละ ๕,๐๐๐ บาท

นอกจากนี้ยังมีกรณีอีกจ้อื่น ๆ ที่ทรงให้ความอุปการะอีก คือ

๑. สมทบทุน “วันมหิดล” ปีละ ๑,๐๐๐ บาท

๒. ยกเว้นค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงต่าง ๆ ให้แก่บุตรของครูคนละ ๓ คน ปีละประมาณ ๕๐ คน

๓. ยกเว้นค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงต่าง ๆ ให้แก่บุตรของคณงานใต้คนละ ๒ คน ปีละประมาณ ๓๐ คน

๔. ยกเว้นค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงต่าง ๆ ในแก่เครือญาติ ปีละประมาณ ๑๐ คน

๕. ยกเว้นค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงต่าง ๆ ให้แก่ผู้ที่บิดาถึงแก่กรรมในสนาม, ในราชการ และบุตรของนักโทษการเมืองที่ได้รับชะตากรรม ตลอดจนนักเรียนที่ได้รับอภัยโทษ

๖. ทุนบำรุงพุทธศาสนา จะเห็นได้ชัดจากบทความในหนังสือ “บุญทำกรรมแต่ง” ของพระธรรมปาโมกข์ วัดราชผาติการาม ที่พิมพ์อุทิศกุศลถวายในการบำเพ็ญกุศลถวายครบรอบปี เมื่อวันที่ ๒๕-๒๖ กันยายน ๒๕๐๗ ว่า “หม่อมเจ้าพุนศรีเกษม เกษมศรี เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ได้ถวายอุปการะแก่อาตมา พระภิกษุสามเณรวัดราชผาติการาม และแก่วัดราชผาติการามเป็นอันมาก ทั้งด้วยทุนทรัพย์ ทั้งด้วยการทรงแนะนำให้ผู้อื่นสนใจในวัด

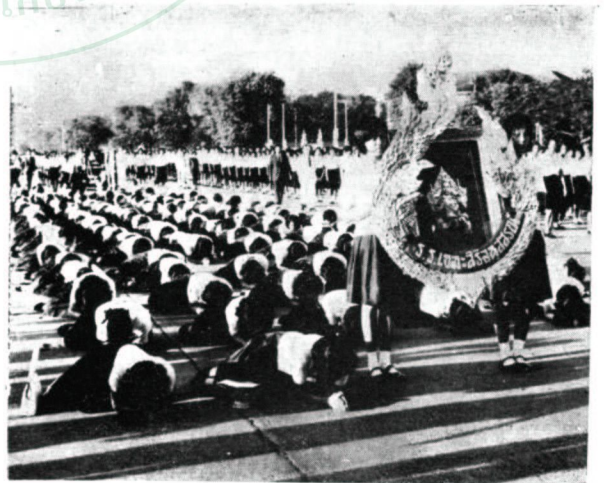
สมทบทุน “มูลนิธิของโรงเรียนเซนต์ยอห์นสตรี
เพื่อคนไข้วิขาแพทย์ ในพระบรมราชูปถัมภ์”
บดะ ๕,๐๐๐ บาท

ทุก ๒๔ กันยายน ตลอดมา

แล้วหมอบกราบเช่นเดียวกัน
ตามแบบของสมเด็จพระราชบิดา ฯ
ที่ท่านทรงสอนไว้

การฝึกนาฏศิลป์สัมพันธ์ที่ทรงคิด้ชั้น
(มอราไทย เท้าเดินรำในจังหวัดต่าง ๆ)

นาฏศิลป์ไทย
(ตะวันออก)

นาฏศิลป์สากล
(ตะวันตก)

จาก

ศิลปะคล้ายกับ

ราชผาติการาม ในคราวที่วัดมีงานประจำปีก็ทรงช่วยเหลือโดยประการต่าง ๆ โดยวัดไม่ต้องใช้จ่ายอะไรเป็นเครื่องตอบแทนเลย นอกจากนั้นยังทรงบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการสร้างกุฏิสิกขาสันตินิวาส และกุฏิสิกขเมตตาจิตอุปถัมภ์ อันเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรอีกหลังละ ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาท) เศษ ทั้งยังทรงบริจาคอุปถัมภ์ในเวลามีงานประจำปีเสมอทุกปีมา รวมทุนทรัพย์ที่ทรงบริจาคประทานวัดราชผาติการามไว้แล้วเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) เมื่อมาถึงชีพิตักษัยล่วงลับไปวัดจึงรู้สึกว้าสันท้านผู้มีเมตตาจิตให้ความอุปถัมภ์ ผู้เป็นกำลังของวัดอย่างสำคัญไปท่านหนึ่ง มีความว่าเหว่ขาดความอบอุ่น เหมือนฝูงนกที่ขาดต้นไม้ใหญ่เป็นที่อาศัยร่มเงาฉะนั้น”

ในงานเทศกาลต่าง ๆ ก็ทรงชักชวนให้นักเรียนได้ร่วมกันทำบุญตักบาตรบ้างตามโอกาสอันควร และยังทรงบริจาคเงินให้แก่มูลนิธิของวัดเสนาสาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอีกด้วย โดยตั้งชื่อทุนนั้นว่า “ทุน หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี”

ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทั้งพระทัยจะทำแล้วต้องให้ตีมีคุณค่าเสมอ โดยมีได้ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยาก ความหมดเปลืองทั้งเวลาแรงงานและทุนทรัพย์ รับสั่งเสมอว่า “เสียเท่าไรเสียไป ขอให้ผลงานออกมาดีเป็นใช้ได้ ถ้าไม่ดีแล้วย่ำทำดีกว่า” จะเห็นได้จากการแสดงละครแต่ละครั้ง เชิญโรงเรียนต่าง ๆ มาชมเก็บคนละ ๒ บาท ทั้ง ๆ ที่ลงทุนเป็นเรือนหมื่น จะไม่เก็บเสียเลยก็จะเป็นของไม่มีค่า อยากให้ได้มาชมกันมาก ๆ จุดประสงค์ก็เพื่อให้ผู้อื่นได้รับความรู้ ความบันเทิง และได้มาเห็นศิลปต่าง ๆ ที่ทรงคิดขึ้นก็เป็นที่พักพระทัยและไม่สงวนลิขสิทธิ์ บางครั้งก็ยังประทานเลี้ยงของว่างอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงสมควรหรือไม่หากจะกล่าวว่า ท่านทรงเป็นบุคคลตัวอย่างซึ่งหาได้ยากยิ่ง เพราะทรงเพียบพร้อมด้วย

“ปวงศิลปะการะธรรสัทธ - ธีวจิตระทุกอัน
แม้ยากกระไรก็จะมิพวัน - และมิเลียงฤเกรงขาม”

(จากพระนลคำหลวง)

จกกลนี้ อมรเสนีย์

“แห่งความหลัง”

“เราอยู่ที่นั่นมาตั้งก่อนหนึ่งของชีวิตแล้วสินะ!” เสียงใครคนหนึ่งรำพึงรำพันที่โต๊ะอาหารทำน้ำ ในตอนเที่ยงของวันหนึ่ง

จริงสินะ การที่ใครคนหนึ่งอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยที่มิได้โยกย้ายเลย ย่อมแสดงว่าคน ๆ นั้นย่อมมีอะไรดี และสถานที่นั้นต้องมีอะไรดีด้วยหรือทั้งสองอย่างดีประกอบกันพอที่จะเหนี่ยวรั้งซึ่งกันและกันได้

“ก่อนหนึ่งของชีวิต” ข้าพเจ้าเก็บเอาคำนั้นมาคิดอีก ช่างเป็นคำพูดที่ฟังดูแล้วเหมือนผู้พูดต้องการปลง หรือที่ถูกต้องต้องการนึกย้อนไปถึง-วัน-เดือน-ปี ที่เขาได้ผ่านมันมา จากการเป็นนักเรียนสามัญ-มาเป็นนักเรียนครู-จบแล้วออกมาเป็นครู-ตั้งแต่สาว จนแต่งงาน มีลูก จนลูกโตเป็นสาว และเรียนอยู่ในที่แห่งนี้อีก - “ที่แห่งนั้นะที่ไหนของคุณนะ ?” ใครคนหนึ่งคงอยากรู้อยากถาม จริงสินะ ข้าพเจ้ายังไม่ได้อธิบายเลยว่ที่ไหน-ก็ที่เขมะสิริฯ ของเรานั่นแหละ ได้ไปรื้อทอยารบกวตามอะไรข้าพเจ้าบ่อยนักเลย ขอลอให้ข้าพเจ้าอยู่คนเดียว ปลอใจไปสู่ออดีต หมุนเวลาให้ย้อนหลังไป อ้ออดีต ! ความหลัง ! ข้าพเจ้ากำลังเป็นสุข เป็นสุขที่ได้นึกถึงอดีต จริงสินะ มุสเซต์ได้กล่าวไว้ว่า “ความสุขที่สุขอันหนึ่ง คือได้ระลึกถึงอดีตอันผาสุก”

ฉากแห่งอดีตเหล่านั้นกำลังแข่งกันผ่านเข้ามาในห้วงคิดของข้าพเจ้าทีละฉาก บางทีก็แย่งกันซ้อนเข้ามาทีละ ๒ ทีละ ๓ ฉาก แต่ทุกฉากแจ่มชัด และสดใสอะไรเช่นนั้น แทน “ตำหนักเทา” ที่เรามีอยู่ในเวลานี้ เป็นตำหนักเก่าแก่-แก่มา ๆ เสียด้วย พื้นกระดานบางแห่งผุ เราไม่ค่อยกล้าเดินกันแรงนักหрок ยิ่งบันไดขึ้นไปชั้นบน ยิ่งต้องค่อย ๆ ย่องใหญ่ และยังจำได้ว่ามีบันไดที่จะขึ้นไปหอเล็กข้างบน ซึ่งตอนนั้นเป็นครูแล้วก็ยังอดหวาดไม่ได้ เพราะทราบว่ามี “ท่านชายกรอก” บนนั้น ที่ตำหนักเก่านี้เองเป็นห้องพักครูแห่งแรกที่ข้าพเจ้าได้เข้ามานั่ง และที่บันไดด้านหลังนี้เองที่เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่ง หกล้มขาแพลง ต้องเข้าเฝือกเป็นเดือนให้เธอผู้นั้นต้องห้ามกับรองเท้าสั้นสูงทุกชนิด

แม้ว่าจะเก่าจะแก่ แต่เราก็อ่อนเยาว์อย่างมีความสุข มีความสุขจริง ๆ เสียด้วย
สอนไป เลิกสอนแล้ว ตรวจงานบ้าง เตรียมการสอนบ้าง บ่นบ้าง เหนื่อยเสียบ้าง
รับประทานกันบ้าง คุยกันบ้างตามประสา แต่ประเดี๋ยว ๆ ท่านต้องเสด็จเข้ามารว่มวง
คุยด้วย หรือทรงหาเรื่องความรู้หรือเกล็ดต่าง ๆ มาเล่าประทาน บางทีก็เป็นเรื่องขบขัน
แทบทุกวันท่านได้ประทานกรุณาเข้ามาเยี่ยมเยียนเราเสมอ บางครั้งถึงกับมานั่งที่โต๊ะ
ไคโต๊ะหนึ่ง ทำให้เราต้องคอย ๆ แอบล่ำเลียงบรรดาชนมต่าง ๆ ซนคิออกไปเสียจากโต๊ะ
แต่ท่านก็รับสั่งว่า “ไม่เป็นไร กินกันเถอะ!”

ข้าพเจ้ายังจำได้ดี วันหนึ่งท่านเข้ามารับสั่งว่า “นี่แกสอนภาษาฝรั่งเศส แก
แปลประโยคนี้ให้ฉันหน่อยซิ” รับสั่งพร้อมกับส่งกระดาษมาแผ่นหนึ่ง เขียนเป็นภาษา
ไทยว่า “แม่เสื่อเยื่อครวักะวูเวียงเตรเจมัวตัวละทองสองทอง” อ่านตอนแรกขอรับ
ด้วยความคิดว่าง ท่านพอพระทัยมากและขบขันมากที่ทำให้หิ้งได้ ความจริงประโยค
นั้นมีความเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Monsieur je crois que vous viendrez chez moi de
temps en temps” แปลเป็นไทยว่า “ท่านครับ กระผมคิดว่า ท่านคงจะมาที่บ้าน
กระผมบ้างบางครั้งบางคราวนะขอรับ” แต่ เอ๊ะ แปลอย่างนี้หรือเปล่า ข้าพเจ้าไม่
รับรอง

อีกฉากหนึ่งก็คือแถบโรงหนัง, ห้อง Linguaphone หอประชุมอันยาวเหยียดนี้
แต่ก่อนเป็นตงกล้วย วิวสังกะสี มีช่องประตูเปิดไปทำน้ำ พวกเรามิไคมานั่ง “eat air”
(ศัพท์ของใครคนหนึ่งโดยเฉพาะ ห้ามจำไปใช้โดยเฉพาะนักเรียน) ท่านข้าวกกลางวันกัน
อย่างทุกวันนี้หรือหาก ถ้าจะมีการแสดงกันละก็สร้างเวทีตรงหน้าตงกล้วยนี้แหละ บางทีก็
สร้างเวทีกันกลางสนาม (ลานคอนกรีตที่หัดพละกันอยู่ทุกวันนี้แต่ก่อนเป็นสนาม) แต่
ภาพตอนไหนไม่ชัดเท่าตอนที่ท่านสร้างหนังเรื่อง “พระลอ” ทรงเป็นผู้กำกับการแสดงเอง
ช่างภาพดูเหมือนจะเป็นคุณเจือ จักษุรักษ์ คุณหญิงน้อยเป็นพระลอ คุณหญิงแป้วเป็นไก่อ
แก้ว ตอนนั้นพวกเราสนุกกันจริง ไหนจะได้ดูละคร ไหนจะได้ดูผู้กำกับการแสดง ท่าน
ทรงกำกับกลางแดดจริง ๆ ทรงกริ้วไป กำกับไป ทั้งผู้แสดงและผู้ถ่ายภาพแทบจะต้อง
ร้องให้ไปตาม ๆ กัน แต่ก็มิอยู่หลายตอนที่โปรดมาก ผลปรากฏว่า ร.ร. เขมะสิริ ฯ
มีหนัง เสียง สีและกลิ่นก่อนที่ไหน ๆ ขอรับรองไม่มีที่ไหนจริง ๆ

เรื่องการแสดงแล้วท่านโปรตมาก ทุกปีเราต้องมีละครใหญ่ ๆ เล่นในวันที่ ๑๔ พ.ย. เสมอ— “๑๔ พ.ย. วันอะไรคะ?” มีเสียงถามค่อยๆ-เอ๋ตายจริง เป็นนักเรียน Chemie ๗ ไม่รู้จัก ๑๔ พ.ย. ไม่บอกละ ไปถามพี่ ๆ เขาคุเถอะ อย่างนี้ความรู้รอบตัวตกแน่” — หัดละครสมัยนั้นสนุกมาก ถึงขนาดต้องจับตัวพระเอกไปซ้อมทำเดินให้เป็นพระเอกจริง ๆ โดยใครคนหนึ่ง ซึ่งเป็นอดีตพระเอกของโรงเรียนและใครต่อใครช่วยติชมอีก ๒-๓ คนบนตำหนัก ในห้องนอนของคุณหญิงแป้วเพื่อมิให้ใครเห็น !

อีกฉากหนึ่งแสดงถึงพระเมตตาคุณของ “ท่าน” ที่มีต่อพวกเราคู ๆ ในสมัยนั้นคือได้รับเชิญให้ไปร่วมโต๊ะเสวยเป็นรายบุคคลนับจากคุณครูผู้ใหญ่ลงมา ใครได้รับเชิญก็รู้สึกเป็นเกียรติยศเป็นอย่างยิ่ง บางวันท่านก็ทรงลงครัวเอง ทำกับข้าวแปลก ๆ ให้พวกเราไปดูกัน แล้วทรงสอนวิชาการครัวให้เสร็จ เสร็จแล้วมีการประทานมาให้พวกเราชิมกันด้วย มีอาหารชนิดหนึ่งท่านทรงปรุงของท่านแปลกและอร่อย ท่านทรงเรียกว่า “ชาวเมียน” คือบะหมี่ราดหน้าแล้วมีมันแกวซอย ๆ ใส่อร่อยมาก

ท่านทรงสนพระทัยในทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว แม้ว่าองค์เองจะเป็นนักวิทยาศาสตร์แต่ก็ทรงเชี่ยวชาญในภาษาศาสตร์ด้วยเหมือนกัน จำได้มีอยู่ครั้งหนึ่ง ทรงเล่าว่า “โฆษกวิทยุนะ เขาอ่าน” “เล-บา-นอน” คุชอ่านไปได้ เขาต้องอ่านว่า “เลบ-บนอน” ไม่ว่าใครจะติดขัดอะไรในเรื่องการสอน ไปทูลถามท่านละก็ เป็นที่ถูกพระทัยนัก คนนั้นจะได้รับการอธิบายอย่างละเอียดคายาวทีเดียว—แต่พี่รุ่นเก่า ๆ ยังเล่าให้ฟังว่า—ท่านชายยังสู้ท่านอาจารย์ไม่ได้ในเรื่องภาษาอังกฤษ มีบางทีเข้าสอนพร้อมกันทั้งสององค์ ท่านชายทรงสอนก่อน ท่านอาจารย์นั่งฟัง เสร็จแล้วรับสั่งว่า ‘เจ้าพี่ ไม่ถูก Grammar ค่ะ’ แล้วก็ทรงมาสอนแทน ท่านชายต้องเป็นฝ่ายไปประทับฟัง—ฟังแล้วนำเอ็นคิตที่ท่านทรงเอาพระทัยใส่จนถึงกับทรงแย่งกันสอน—สิ่งเหล่านี้ ภาพเหล่านี้ คำพูดเหล่านี้ ... น่าเสียงเหล่านี้....จะหาไม่ได้อีกแล้ว ไม่ได้เจอจะได้เจออีกแล้ว ... แต่มันยังฝังลึกอยู่ในความทรงจำของศิษย์ทั้งหลายของท่านอยู่ ... เขาเหล่านั้นไม่เห็นคเห็นน้อยต่อการเล่าเรียนระลึกถึงวันคืนเหล่านั้น และข้าพเจ้าก็ไม่เบื่อหน่ายต่อการรับฟังเรื่องราวเก่าแก่ ซึ่งคนเล่า เล่าไปหัวเราะไป—หัวเราะด้วยปาก แต่ด้วยตานั้นเขาร้องไห้ เป็นน้ำตาแห่งความรัก ความอาลัย เยี่ยงศิษย์ฟังมีต่อครู เยี่ยงลูกฟังมีต่อแม่พ่อ เป็นน้ำตาแห่งความซาบซึ้ง และ

ความ...อะไรซ้ำพเจ้าก็เรียกไม่ถูก.... ...ซึ่งทำให้แม่แต่ซ้ำพเจ้าซึ่งเป็น เพียงแต่ ผู้รับฟังซึ่ง
พลอยสะท้อนอารมณ์ไปด้วย

สิ่งโปรดของ “ท่าน” ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือ คนตรี ท่านโปรดเสียจริง แรกๆ
จำได้ว่าโปรดเพลงสากล เป็นพวกเพลงเบา ๆ เย็น ๆ แบบประเภทเพลงเต้นรำแบบ
บอลล์รูม ไม่โปรดเพลงแจ๊ส และพลอยไม่โปรดใครที่ชอบเพลงแจ๊สไปด้วย แต่ตอน
หลังที่ทรงชราแล้ว โปรดเพลงไทยเดิม แล้วมักโปรดเพลงเศร้า ๆ ตอนก่อนเสวย
กลางวัน โปรดให้เซ็นเก้าอี้ไปทำน้ำ ทอดเนตรน้ำ เรือแพ และมักทอดเนตรไกลออก
ไป ๆ ทุกที ในขณะที่รับฟังดนตรีจากเทปเป็นเพลงไทยต่าง ๆ เช่น มอญร้องให้
เสียงครุ่นเหินหวาย อย่างนี้ละก็ ละห้อยหวนนึกเชียว พวกเราชาวสโมสรถ่านน้ำก็พลอยได้
เข้าเฝ้าคอนั้น และพลอยได้มีคนตรีบรรเลงคอนอาหารกลางวันทุกวัน จนกระทั่งท่าน
สิ้น ท่าน้ำก้นซึ่งเสียงเพลงขับกล่อม-เจียบ-เจียบจนเกินไป จนใครคนหนึ่งต้องรำพึง
ออกมาว่า นี่ถ้าท่านอยู่คงเปิดเพลงเสียงดัง แล้วพอท่านเปิดเพลงดัง เราก็คงคุยกันเสียง
ดังแข่งกับเสียงเพลงของท่าน (เพราะท่านโปรดฟังเพลงดังๆ เปิดเต็มเสียงจะได้ยินเครื่อง
ดนตรีชัดทุกชิ้น) ใครอีกคนหนึ่งว่า ระวังเถอะนินทาท่าน ระวังท่านจะเต็มาช้หน้า
รับสั่งว่า ‘นี่พวกแก นินทาฉัน’ เหมือนอย่างที่เคยรับสั่งเล่นกับพวกเราเสมอ ๆ เป็น
ความจริงดังนั้นสำหรับพวกเรา คือความรู้สึกว่าท่านยังคงประทับอยู่กับพวกเราเสมอตลอด
เวลาปึกว่ามานี้ เพราะเช้าขึ้นเราก็มารับเฝ้าท่านที่หอประชุมทุกวัน และท่านก็ยังได้ทอด
เนตร ได้ทรงทราบถึงจิตใจของพวกเราทุกคน

ที่โต๊ะอาหารท่าน้ำวันนั้น ท้ายที่สุดต่างคนต่างเจียบ เจียบเพราะความในใจของ
แต่ละคน ต่างมุ่งไปสู่จุดเดียวกัน เราพากันเดินกลับเข้าข้างในเพราะได้เวลาเตรียม
ตัวสอนอย่างเหงา ๆ และโดยมิได้นัดหมาย พอจะผ่านท่านที่หอประชุม เราทุกคนก็
พร้อมกัน “เฝ้า” ท่าน !-แต่ว่า ต่อแต่นั้นไป เราจะรู้สึกขาดไปมาก เข้าชั้นเราจะไป
เฝ้าท่านที่ไหน เวลาที่เราระลึกถึงท่าน เราก็มองไม่เห็นท่าน เวลาจะผ่านหอประชุม
เราจะรู้สึกว่างเปล่า แต่ไม่ว่าดวงพระวิญญาณของท่านจะสถิตอยู่ ณ สถานที่ใด ความรู้สึก
รักเคารพในองค์ท่านยังคงประทับอยู่ในใจของเราทุกคน

จันทน์ กาญจนินทุ

เรื่อง . . . จากความทรงจำ

ของ ม.ล. ปัทมาวดี มาลากุล

เรื่องของความทรงจำเป็นเรื่องที่สอนกันไม่ได้ให้กันไม่ได้ มันมีเฉพาะแต่ละบุคคลไป บางคนอยากจะจำอะไรแม่น ๆ แต่กลับกลายเป็นคนลืมอย่างหนัก บางคนบ่นว่าอยากจะลืมอะไร ๆ เสียบ้างแต่กลับลืมไม่ได้ ช่างจำเสียหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ข้าพเจ้าพยายามสำรวจตนเองกว่าจักเข้าไปประเภทใดได้ ปรากฏว่าไม่ได้ทั้ง ๒ อย่าง เพราะเหตุการณ์บางอย่างข้าพเจ้าไม่ลืมจำได้ติดตาติดใจเสมอ แต่ในขณะที่เดียวกันข้าพเจ้าก็เป็นคนลืม ลืมเฉพาะสภาพการณ์ปัจจุบัน ลืมอย่างน่าโกรธน่าเคืองจริง ๆ

ข้าพเจ้าชักจะเล็งเห็นแล้วว่า ชีวิตเรานี่ยืดยาวเท่าไรยิ่งเห็นของแปลก ๆ สภาพแปลก ๆ สนุกบ้าง ไม่สู้จะสนุกนักบ้าง สมกับที่บรรดานักปรัชญาชีวิตทั้งหลายกล่าวว่า “โลกนี้คือละคร” ข้าพเจ้าซึ่งเป็นตัวละครของโลกตัวหนึ่งก็ได้ออกมาแล้วหลายฉาก ได้รู้จักตัวละครอื่น ๆ ทั้งตัวดีและตัวโกงมิใช่น้อย ก็รู้สึกว่ามันสนุกดี ฉากบางฉากข้าพเจ้าก็จำได้ดี.....

เมื่อข้าพเจ้ายังเล็กอยู่แต่พอจะอ่านหนังสือได้ข้าพเจ้าถูกพี่สาวใช้ให้ดูฤกษ์วิชาคณิตบ้าง หนังสือพระอภัยมณี พระร่วง เวณิสวานิชบ้าง โดยที่พี่ ๆ ท่องให้ฟัง และข้าพเจ้าดูให้ตรงหนังสือ จนข้าพเจ้าเองพลอยรู้จักบทประพันธ์และจำได้ ครั้นสงครามโลกข้าพเจ้าโชคดีได้เข้าไปเรียนหนังสือในวังหลวงร่วมกับเจ้านายหลายองค์ .. แปลกที่ครูผู้สอนเป็นครูมาจากโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ มีอาจารย์ประไพ อุทยานะกะ รวมอยู่ด้วยวันหนึ่งขณะที่เราพี่ ๆ น้อง ๆ กำลังเล่นต่อ “สักรวาทอมมาเวลาดึก ..” กัน คุณพ่อก็เข้ามาบอกคุณแม่ว่า “ท่านหญิงสุขฯ สิ้น ๆ เสียแล้ว” คุณแม่ถามว่า “หญิงสุขไหน” คุณพ่อตอบว่า “ท่านหญิงสุขศรีสมร น้องท่านพูนศรี ท่านแม่คุณทมยังงี้” ข้าพเจ้าแอบถามพี่สาวว่า “คุณทมชื่อเต็ม ๆ ว่าอะไร” พี่สาวบอกว่า ชื่อ “ทมยันตีพี่รู้จัก” ...

ข้าพเจ้าจำได้ดีเพราะตั้งแต่เกิด มา ฟังเคยได้ยินชื่อเพราะ ๆ เป็นครั้งแรกและถูกใจจริง ๆ ในวันรุ่งขึ้น ขณะที่กำลังรับประทานข้าวค่ำคุณพ่อได้กล่าวว่า “คุณเจี๊มาขอหีบไปเรียบร้อยแล้ว พอเสียงหอน ท่านหญิงก็รับสั่งถามว่า หอนหรือกลับขึ้นชั้นมาอีก” ช่างเป็นเหตุการณ์ที่แปลกอะไรอย่างนี้ คนตายแล้วฟื้น ข้าพเจ้าฟังเคยได้ยินเป็นครั้งแรกอีกแล้ว ออคนถึงภาพผู้ที่อยู่ตรงนั้นไม่ได้ว่าคงตกใจพิลึก คุณเจี๊ชื่อแปลก ๆ เหตุการณ์แปลก ๆ เช่นนี้ข้าพเจ้าจะลืมได้อย่างไร .....

ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ติดตามคุณพ่อไปชมละครที่โรงเรียนพระมารดาฯ ข้าพเจ้าจำได้ว่าคืนนั้นเดินไกลเหลือเกิน จากประตูมาห้องที่เล่นละคร คุณพ่อพาข้าพเจ้าไปเฝ้าท่าน ข้าพเจ้ามองท่านอย่างตะลึง ท่านเป็นเจ้านายที่สง่างามเกรงขามจริง ๆ มองดูรอบ ๆ ห้องเวทีมีม่านใหญ่ลายสวย เพดานเป็นไฟฟ้าพวงอุ้งน รอบห้องเป็นม่านสีค่า ๆ และแปลกอีกที่ตัวละครนั้นมักสลับเล่นเรื่องพระลอตัวไก่แก้วสวย รำกลอง (ตอนนั้นมีความรู้สึกว่า ตัวไก่แก้วของพระองค์อาทิตย์ ๆ สู้ไม่ได้เลย และมาทราบภายหลังว่า ไก่แก้วนั้น คือคุณหญิงพูนสุขนั่นเอง) ทั้งข้าพเจ้ายังจำได้อย่างแม่นยำว่ามีระบำเพลง The Merry Widow มิวราไทย แท้แบบฝรั่ง ซึ่ง ...เกิดมาก็ฟังเคยเห็นอีก... แล้วจะลืมได้อย่างไร

ระหว่างที่เรียนอยู่ชั้นมัธยม ๒. โรงเรียนเพชรบุรี ข้าพเจ้ามีเพื่อนต่าง ๆ คนหนึ่ง ชื่อเปรมจิต ลาออกไปเข้าโรงเรียนพระมารดาฯ แต่ก็ได้พบเขาเสมอเพราะบ้านเขาอยู่ในซอยข้างโรงเรียนเพชรบุรีฯ ได้เห็นเขาแต่งเครื่องแบบนักเรียนผิดกว่าแบบที่ใช้ ข้าพเจ้ารู้สึกชอบและอยากใส่....แต่ก็ไม่ได้ใส่เลย ครั้นข้าพเจ้าไปเรียนต่อ ณ โรงเรียนเตรียมอุดม เพื่อนสนิทของข้าพเจ้าก็คือนักเรียนพระมารดาฯ ชื่อ ชุติศ สุพัตรา ลดาวัลย์ เกษมสุวรรณ ประพิน กาญจนาคม พอเข้าจุฬาฯ ข้าพเจ้าก็มีเพื่อนสนิทเป็นนักเรียนพระมารดาฯ คือ สายสมร เนตรเพ็งกิจ, วดี ชาติอุทิศ, รวีวรรณ, ทรงศรี, พุทธพรณ เป็นต้น ก็เห็นว่าแปลกพอใช้ทีเดียว

โดยไม่ได้คิดฝันมาก่อน ข้าพเจ้าได้มาสอนหนังสือที่โรงเรียนพระมารดาฯ นั้น น่าแปลกอะไรเช่นนั้น ข้าพเจ้าจำวันที่คุณครูพาข้าพเจ้ามาได้ดี ข้าพเจ้าได้เฝ้าท่านอาจารย์

ในวันนั้นรู้สึกอบอุ่นใจอย่างบอกไม่ถูก แปลกที่ว่า ไม่ทราบเหตุผลใดจึงคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของ “เขมะสิริวั” ต้องรับใช้ท่านอย่างดีและให้มากที่สุด...แต่...กลับได้รับใช้ท่านน้อยเหลือเกิน

เมื่อเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนเตรียมอุดม อาจารย์เคยให้ท่องมงคลสูตร ซึ่งข้าพเจ้าชอบมากที่สุด ท่องไว้หลายบท พยายามศึกษา พยายามใช้กับชีวิตจริง อยู่บ้านคุณพ่อก็สอนก็อีก แน่ละ...ก็ยอมเจนนใจ ข้าพเจ้าเคยภาวนาใจเสมอ เมื่อนึกถึงตัวเองที่เคยถือตามมงคลสูตรเสมอ และรอดพ้นอันตรายต่าง ๆ มาได้อย่างน่าอัศจรรย์ บทที่ข้าพเจ้าชอบก็คือ

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺธิทานญ จ เสวนา
ปฺชชา จ ปฺชณียานํ	เอตมฺมงฺกลมฺตุมํ
หนึ่งคือบ่คบพาล	เพราะจะพาประพฤติดี
หนึ่งคบกับบัณฑิต	เพราะจะพาประสบผล
หนึ่งกราบและบูชา	อภิบุชเชนียชน
ข้อนี้แหละมงคล	อติเรกอุทมคติ
ปฏิรูปเทสวาโส จ	ปฺพเพ จ กตปญฺญตา
อดุตสมฺมาปณฺธิ จ	เอตมฺมงฺกลมฺตุมํ
ความอยู่ประเทศซึ่ง	เหมาะและควรจะสุขี
อีกบุญญการที่	ณ อติตะมาคล
อีกหมั่นประพฤติควร	ณ สภาวะแห่งตน
ข้อนี้แหละมงคล	อติเรกอุทมคติ

ข้าพเจ้ามาอยู่เขมะสิริ ๖ ก็ได้อาศัยพึ่งพาและอยู่ใต้พระบารมีของท่านอาจารย์ ซึ่งเราท่านก็เห็นอยู่เต็มใจแล้วว่า ท่านประเสริฐเพียงใด ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านทรงเป็นผู้รักสันโดษ มีพระเมตตากรุณาทั้งคนทั่วไปตลอดจนพระสงฆ์องค์เจ้า ท่านทรงเป็นทั้งพ่อทั้งลูก ให้ความสุข ความอบอุ่น ห่วงใยต่อลูก ท่านทรงเป็นครูผู้ปลุกปั้นสอนสั่งเป็นทั้งเจ้านายให้เราเคารพกราบไหว้ คุณพ่อข้าพเจ้าเคยเล่าให้ฟังว่า “ท่านอาจารย์เป็น

เจ้าที่ขึ้นมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ตลอดเวลาที่อยู่ในวังด้วยกัน หรืออยู่โรงเรียนราชวิทยาลัย ท่านไม่เคยมีเรื่อง ทำเรื่องอย่างคนอื่น ไม่มีเกกมะเหรกเกรเล...ท่านเป็นเจ้าที่เสมอต้นเสมอปลาย เมื่อเล็ก ๆ เคยรู้จักกันอย่างไร เห็นห่างกันก็ไม่ลืมกัน เมื่อท่านเสด็จยุโรป พ่อไปญี่ปุ่นท่านก็ยังส่ง postcard ไปให้เลย” (ปัจจุบันนี้ยังอยู่) ทางด้านความกตัญญู ข้าพเจ้าก็เห็นว่าท่านเป็นเลิศอีก ทุกปี ๆ ท่านถวายเงินแต่เสด็จพระองค์ประดิษฐาสารซึ่งท่านทรงนับถืออยู่มาก พระตำหนักของท่านก็จารึกพระนามพระราชบิดาผู้ประทาน แม้นยามตรุษจีนก็ยังทรงนำกระดูกแม่ซึ่งท่านถือเป็นครูมาไหว้แบบจีนทุกปี ...อา.. ความกตัญญูเป็นลักษณะของคนดีมิใช่หรือ ...อีกประการหนึ่ง ท่านอาจารย์ทรงมีความกตริเริ่มอยู่เสมอ ถ้าแม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ยังทรงดำรงพระชนมอยู่คงจะโปรดปรานมิใช่น้อยทีเดียว ที่ทรงริเริ่มนั้นจะเห็นได้จากการรำไทย เต้นแบบฝรั่ง ซึ่งปัจจุบันนี้มีคนทำตามท่านเป็นจำนวนมาก หรือการทำพวงหรีดด้วยธนบัตร ซึ่งมีประโยชน์กว่าทำด้วยดอกไม้หรืออื่น ๆ มากมาย เพราะพวงหรีดมิได้เสียประโยชน์เปล่า ธนบัตรยังใช้สงเคราะห์ต่อไปได้อีก....

คุณความดีต่าง ๆ ของท่านนี้ ข้าพเจ้าคิดว่ามิใช่ข้าพเจ้าผู้เดียวที่ซาบซึ้งใจอยู่คนไทยอีกจำนวนไม่น้อยที่ตระหนักซาบซึ้งในพระกรุณาของท่าน ข้าพเจ้านั้นใจ มั่นใจที่สุดว่า แม้คุณความดีของท่านยังคงสถิตอยู่ ณ มนุษยโลก แต่ดวงพระวิญญาณอันประเสริฐของท่านคงสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นสูงสุดแล้วเป็นแน่ ทั้งนี้เพราะกุศลกรรมแห่งท่านเอง ที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดพระชนมชีพ .....

ถึงแม้ข้าพเจ้าจะเป็นคนขี้ลืมประการใด ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถจะลืมท่านอาจารย์ได้ ทั้งยังระลึกถึงท่านอยู่เสมอ ระยะเวลา ๔ ปีที่ข้าพเจ้าได้รับใช้ท่านนับว่าน้อยมาก น้อยเหลือเกิน ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้ที่ได้อยู่กับท่านมานาน ๆ คงได้พบสิ่งดี ๆ จากท่านอีกมากทีเดียว ข้าพเจ้าเป็นคนบุญน้อยจึงได้พบเพียงเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นจากพระบารมีของท่านก็ยังทำให้ข้าพเจ้ามีความสุขความสบายถึงเพียงนี้ ข้าพเจ้าขอประทานพระบารมีของท่านประกอบกับกุศลกรรมของข้าพเจ้า บรรดาให้ข้าพเจ้าเป็นข้าท่านได้รับใช้ท่านทุกชาติไป พระคุณของท่านนี้ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงโคลงในเรื่องพระลอบทหนึ่งที่ว่า

“แต่น้อยยังไปรู้   เคียงสา
 พระถนอมเอามา   ปลงไว้
 เป็นบิณฑกเทศา   เป็นแม่ ไสว่นา
 เป็นพ่อเป็นเจ้าไหว   คำเข้าเป็นครู”

จากดวงใจของนักเรียนมัธยม ๕

ข้าพเจ้ายังจำได้คิดถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ ตลอดจนความผูกพันทางใจของข้าพเจ้ากับใคร ๆ ในโรงเรียนนั้น แต่สิ่งหนึ่งซึ่งยังแจ่มชัดอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ “ท่าน” ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี คำว่า “ท่าน” แม้จะสั้นแต่ก็มีความหมายอันลึกซึ้งต่อพวกเราชาวเขมะฯทุกคน โดยเฉพาะพวกข้าพเจ้าจะมีความเต็มคำล้าลึกใน “ท่าน” เป็นพิเศษ เพราะทรงตั้งสมญาพวกข้าพเจ้าว่านักเรียน ม. ๕ ซึ่งประกอบด้วยครูเด็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง เป็นศิษย์เก่าเขมะฯบ้าง จบจากร.ร.ฝึกหัดครูบ้าง จากการเรียนบ้าง จากเพาะช่างบ้าง อายุอาณามก็พึงจะย่างเข้ายี่สิบ แต่ละคนดูท่าทางน่าจะเป็นนักเรียนมากกว่าจะเป็นครู แม้กระนั้น “ท่าน” ก็ดูจะทรงพระเมตตาปรานี และเอ็นดูพวกเราไม่น้อยเลย จนข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่ามากเป็น “พิเศษ” เสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้อาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากพวกเราทำงานใกล้ชิดกับท่าน โต๊ะทำงานก็อยู่ในห้องเดียวกับท่าน ข้าพเจ้าจำได้ว่า พวกเราในสมัยนั้นไม่ค่อยจะน่ารักเสียเลย มักจะส่งเสียงคุยกัน หัวเราะกันดัง ๆ เสมอ แม้ต่อหน้าท่านก็มีได้ละเว้น แต่แทนที่ท่านจะ “กริ้ว” ท่านกลับเห็นเป็นสิ่งที่ขบขัน และอภัยให้เสมอ หลายครั้งที่เดียวที่ท่านจะเข้าร่วมวงกับพวกเรา และมักรับสั่งเรียกพวกเราว่า “พวกนักเรียนมัธยม ๕” ทรงล้อเลียนพวกเราเสมอ หากใครคนใดคนหนึ่งแสดงกิริยาแสนงอน โกรธเคืองท่าน ท่านก็จะทรงพระสรวล พระอรรถยาศย์ที่ไม่ถือองค์เช่นนั้นเป็นที่จับใจพวกข้าพเจ้ายิ่งนัก ครั้งหนึ่งพวกเราเปิดฉากอภิปรายกันถึงเรื่องผู้หญิง แล้วลงมติเป็นเอกฉันท์ว่าผู้หญิงที่มีไฮปลาร้าไม่สวย แต่ท่านกลับรับสั่งค่าน่า ผู้หญิงที่ไม่มีไฮปลาร้าเลยก็ไม่สวย เพราะเหมือนปูนปลาสเตอร์ปั้น ต้องมีนิดหน่อยจึงจะสวย

มีอยู่คราวหนึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด รับสั่งย้ายพวกเราออกไปจากห้องทำงานของท่าน พวกเราก็ย้ายออกไปอย่าง “แสนงอน” และน้อยใจแต่ไม่นานนัก ชะรอยจะ

ทรง “เงียบเหงา” พวกเราจึงได้กลับไปเสนอหน้าอยู่ในห้องเก่าตามเดิม ซึ่งพวกเราถือว่าเป็นชัยชนะอันชาวสะอากของพวกเราทีเดียว แต่ไม่ปรากฏว่าพวกเราจะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ขึ้น คราวนี้เลยได้เลื่อนชั้นขึ้นเป็นนักเรียนมัธยม ๑๒! ความเป็นกันเอง ตลอดจนการให้อภัยในความบกพร่องของพวกเราเสมอมา ทำให้พวกเรามีความภักดีต่อท่าน รักเคารพท่าน เทิดทูนบูชาท่านเป็นอย่างสูง แม้ว่าในขณะนั้น “ท่าน” จะมีพระชนม์ถึง ๖๐ พรรษาเศษแล้วก็ตาม พวกเราก็มองเห็นพ้องต้องกันว่าท่านช่าง “มาร์ท” เสียนี้กระไร พระทัยก็ “ดี” อย่างหาที่เปรียบมิได้ จะพูดจะปราศรัยหรือไหว้วานให้ใครทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็มักจะใช้ “มธุรสวาจา” คำว่า “จะ” กับ “แม่คุณเถอะ” เป็นสิ่งที่พวกเราได้ยินได้ฟังเสมอ มักรับสั่งว่า “ช่วยทำนั่นทำนี่ให้ฉันหน่อยนะจ๊ะ แม่คุณเถอะ” หากมีใครเจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีทุกข์ร้อนสิ่งใด ท่านก็ทรงห่วงใยและช่วยเหลือเสมอ อาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นที่พึ่งของคนที่ตกทุกข์ได้ยากอย่างแท้จริง บุตรธิดานักการเมืองหลายท่านที่ถูกมรสุมทางการเมืองคุกคาม ตลอดจนนักเรียนเขมะจำนวนไม่น้อยที่ท่านทรงอุปการะให้การศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี

ในฐานะที่ “ท่าน” ทรงเป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียน ข้าพเจ้ากล่าวได้ว่า “ท่าน” ทรงเป็นนักการศึกษาที่ทันสมัย ทรงใฝ่พระทัยที่จะให้การศึกษาแก่นักเรียนไม่เฉพาะแต่ในด้านวิชาการอย่างเดียวเท่านั้น หากได้สอดแทรกประสบการณ์ต่าง ๆ อันจะช่วยให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีในอนาคต ทรงอบรมให้นักเรียนรู้จักมารยาทในสังคม อบรมวัฒนธรรม จรรยาบรรณ เพื่อให้นักเรียนเป็น “ผู้ดี” ที่แท้จริง มีการสอนกราบไหว้ ฯลฯ และ “ท่าน” มักจะเป็นผู้อำนวยการสอนด้วยพระองค์เอง โดยมีคุณครูหลายท่านเป็นผู้ช่วย ฉะนั้นหากใคร ๆ เห็นเด็กเขมะฯ “ไหว้สวย” ละก็โปรดอย่าได้แปลกใจเลย นอกจากนี้ท่านยังทรงเป็นนักปกครองและนักจิตวิทยาที่สามารถทรงมีวิธีการที่จะเรียนรู้จิตใจของผู้อยู่ในปกครองได้เป็นอย่างดี แทนที่ “ท่าน” จะดูถูกความสามารถของครูแต่ละคน ท่านกลับเลือกค้นหา “ดี” ที่ครูมีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอน และมีการให้รางวัลต่อผู้ทำดีเสมอ ในสมัยเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นครูอยู่นั้น “ท่าน” มักจะเชิญเชิญบรรดาครูให้ไปร่วมโต๊ะเสวยตอนกลางวัน วันละ ๒-๓ คน

ข้าพเจ้าเข้าใจว่านั่นคือวิธีการอันหนึ่งของ “ท่าน” ที่จะให้มีโอกาสคุ้นเคยกับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสให้ท่านสามารถค้นหา “ความดี” ที่ครูมีอยู่มาใช้ให้เหมาะสม และถ้าใครคิดว่ากรรร่วมโต๊ะเสวยนี้คงทำให้รับประทานไม่อิ่มละก็ คาคณิศถนัดทีเดียว เพราะท่านมีวิธีที่จะทำให้พวกเราหายเบื่อเซิน และจะทรงเล่าเรื่องอะไรต่ออะไรทำให้เพลินเหมือนกับว่าพวกเรารับประทานอาหารอยู่กับบุคคลในครอบครัวของเราเอง ในการร่วมโต๊ะเสวยครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการรินน้ำปลาซึ่งเราทำกันอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวันนั้น มิใช่ของง่ายเลย เพราะท่านสอนวิธีให้ข้าพเจ้าใหม่ ไม่ซ้ำกับที่ใคร ๆ เคยทำกันเลย และเมื่อเสร็จจากการรับประทานอาหารแล้ว พวกเราก็จะได้ความรู้เพิ่มมาอีกอย่างหนึ่งว่า “ท่าน” ก็สามารถเป็น “พ่อครัว” ที่ยอดเยี่ยมหาตัวจับได้ยากทีเดียว

“ท่าน” ทรงมีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างเหลือล้น เพราะข้าพเจ้ามักฉวยโอกาสในฐานะ “นักเรียนมัธยม ๔” ทูลถามเรื่องราวต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องใช้ประกอบในการสอนของข้าพเจ้า “ท่าน” ไม่เคยเบื่อหน่ายที่จะถ่ายทอดวิชาการให้ข้าพเจ้าเลย นอกจากนั้นยังได้ทรงปลุกฝังให้ข้าพเจ้ารักการอ่านหนังสือ ทรงแนะนำให้ข้าพเจ้าอ่านหนังสือดี ๆ และหากมีหนังสือเล่มใดที่ได้อ่านแล้วมักจะประทานให้ข้าพเจ้าอ่านเสมอ ข้าพเจ้าจำได้ว่าในบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่ทรงเล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังนั้น มีเรื่องหนึ่งซึ่งฝังอยู่ในพระทัยท่านอย่างไม่มีวันที่จะลืมเลือนเลย ก็คือเรื่องซึ่งเกี่ยวกับ “ทูลกระหม่อมแดง” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์) ท่านมักรับสั่งว่า “ทูลกระหม่อมแดง” คือเทพเจ้าองค์เดียวของท่าน

อย่างไรก็ดี ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพของท่าน ข้าพเจ้าก็มีไต่อยู่สนองคุณท่าน ข้าพเจ้ากล่าวพูดได้ว่าข้าพเจ้าไม่เคยลืมพระคุณท่านเลย ข้าพเจ้ายังจำได้ดีถึงวันที่ข้าพเจ้าเข้าไปทูลลาท่าน ในวันนั้นข้าพเจ้าได้กระทำในสิ่งซึ่งไม่เคยทำมาก่อน คือเข้าไปคุกเข่าอยู่เบื้องหน้าท่าน กราบที่พระเพลา แล้วทูลลา ท่านรับสั่งว่า “ใครทำให้ข้าใจหรือ บอกฉันซิ ถ้าฉันช่วยได้ก็จะช่วย” เพียง ๒-๓ คำแก่ข้าพเจ้าก็ปล่อยโฮเลย และ

หากจะมี “ใคร” ทำให้เข้าใจแล้ว ข้าพเจ้าก็ขอโศกกรรมถวายท่านแล้วตั้งแต่บัดนั้น เมื่อข้าพเจ้าอธิบายเหตุผลให้ทรงทราบแล้ว “ท่าน” ก็ทรงอวยชัยให้พรข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทราบคำว่า “ท่าน” ทรงเสียตายข้าพเจ้ามากเหมือนกัน สำหรับข้าพเจ้าเองนั้น ก็สุดแสนจะเสียตายชีวิตที่ร่วมเย็นเป็นสุขมาถึง ๕ ปี และ ๕ ปีอันแสนสุขนั้นยังคงเป็นความหลังที่ฝังใจ ข้าพเจ้าแต่บัดนี้ “ถึงกรรมจักอยู่ไฉนใด พระเอ๋ย” ข้าพเจ้าจึงกราบทานอีกครั้ง และเป็นครั้งสุดท้าย เพราะตั้งแต่บัดนั้นมา แม้ว่าท่านจะยังทรงพระชนม์อยู่ต่อมาอีกหลายปี ข้าพเจ้าก็ไม่เคยเข้าเฝ้าท่านอย่างใกล้ชิดเหมือนวันนั้นเลยทราบจนสิ้นพระชนม์ ต่อไปนี้ไม่มี “ท่าน” อีกแล้ว ไม่มี “ท่าน” ผู้เปรียบเสมือนหนึ่งร่มโพธิ์แก้ว ไม่มี “ท่าน” ที่พวกเรารักเคารพ และเทิดทูนบูชา แต่ “ท่าน” ทรงเป็นสุขแล้ว ขอพระวิญญูญาณของ “ท่าน” จงได้สถิตอยู่ ณ ทิพยสถานพิมานของในสรวงสวรรค์อันรื่นรมย์ตลอดชั่ววันจิวันคร ขอให้พระนาม “พุนศรีเกษม เกษมศรี” จงสถิตสถาพรอยู่ควบคู่ไปกับนาม เขมะสิริอนุสรณ์ตราบชั่วกาลปาวสานต์ สมกับที่ “ท่าน” เป็น

“นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วชี

มลายสิ้นทั้งอินทรี
ประทับไว้ในโลกา”

ทองหยด ประทุมวงศ์

“ไม่มีอดีต”

ข้าพเจ้าเข้ามาในรั้วพระตำหนักเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๔ ในฐานะนักเรียนฝึกหัดครูประถมปีที่ ๑ ห้องเรียนคือเรือนเขียวชั้นบนแรกถึง โต๊ะที่ ๑ แถวที่ ๒ ริมหน้าต่าง คุณครูคล่อง (กชาชีวะ) ชุ่มสาย ณ อยุธยา เป็นครูประจำชั้น อาจารย์สอนเคมีคือ ม.จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี (ท่านชาย หรือท่านที่พวกเราเรียกกันมาอย่างนี้) เมื่อถึงชั่วโมงเคมีนักเรียนจะพากันตีใจ เพราะต้องลงมาเรียนรวมกันทั้ง ๓ ห้องเกือบ ๑๕๐ คน ที่ได้ดูเรือนอำเภอก็เป็นโรงอาหารสมัยนั้น ทรงสอนเรื่องแรกด้วย “ $H_2O =$ น้ำ” และ H_2O ก็คือน้ำจริง ๆ เพราะจะทรงเล่าเรื่องต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศให้ฟังอย่างสนุกสนาน พวกเราก็อึ้งบึ้ง คอยกันบ้าง หรือไม่ก็แอบกินขนมบ้าง เคี้ยวเคี้ยวก็หมดชั่วโมงแล้ว กว่าจะจบ H_2O จึงได้น้ำมามาก ข้าพเจ้าเรียนอยู่ไม่นานก็ต้องติดตามคุณพ่อซึ่งย้ายไปประจำมณฑลทหารบกที่ ๖ นครศรีธรรมราช พ่อก็เกิดกรณีกับญี่ปุ่นจนถึงมหาสงครามเอเชียบูรพา จึงไปจบฝึกหัดครูประถมจากสถาบันแห่งนี้ และกระดากที่จะเรียกตนเองว่าศิษย์เก่าพระตำหนักสุนทร จนไม่กล้ามาสอนทั้ง ๆ ที่บ้านก็อยู่ใกล้ ไปสอนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์วิทยาลัยได้ประมาณ ๒ ปี วันหนึ่งครูอาภรณ์ สุนทรนันท์ ซึ่งจบจากสถาบันเดียวกัน แล้วมาสอนที่นี่ ได้ไปหาข้าพเจ้า และบอกว่าเขาไปสมัครเข้าโรงเรียนรัฐบาลไว้ตั้งแต่เรียนจบ บัดนี้ถูกเรียกตัวแล้ว ถ้าไม่ไปจะถูกตัดสิทธิ์ เข้ารับราชการไม่ได้เป็นเวลา ๕ ปี จำเป็นต้องลาออกแต่ไม่อยากให้ทางโรงเรียนเดือดร้อนในระหว่างขาดครู ขอร้องให้ข้าพเจ้าไปสอนแทนหน่อยเถิด แนะนำเพื่อนคนอื่นที่ยังว่างงานอยู่ก็ไม่ยอม เจาะจงจะให้ข้าพเจ้าช่วยเหลือจริง ๆ โดยมีได้ทราบที่ข้าพเจ้าก็เคยอยู่ในรั้วช้อยมาก่อน จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ทราบ ตัดสินใจเพียง ๒ วันก็รับปากลาออกเหมือนกัน โดยไม่มีวีแววเลย และมีได้ทำให้เดือดร้อนเช่นกัน พาเพื่อนรุ่นน้องที่ยังว่างงานอยู่ไปแทนตัว แล้วก็มาที่นั่นที่ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๘๐ เป็นการก้าวเข้ามาครั้งที่สอง จนกระทั่งทุกวันนี้ (อาจเป็นเพราะคิดได้ว่าเราก็เคยอยู่มาก่อนแม้ไม่ถึงชั้นศิษย์เก่าก็ช่าง

เด็ก หรืออาจเป็นแรงใจที่จะไ้ท่านเป็นผู้อุปการะก็ได้ จึงเห็นเป็นเรื่องไม่เหลือบ่ากว่าแรงที่จะช่วยเหลือเพื่อนในเมื่อเขาออกปาก) ยิ่งไปกว่าศิษย์เก่าเสียอีก กลายเป็นครูเก่า แล้วก็แก่ไปเลย

เมื่อมาวันแรกก็มีได้สะทสะท้านหรือแปลกตาแปลกใจ ทุกอย่างอยู่ในสภาพเดิม แม้ว่าจะจากไปเกือบ ๖ ปี ตรงไปเฝ้าท่านโดยไม่ต้องมีใครแนะนำ องค์ท่านก็ได้เปลี่ยนแปลง ทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี เมื่อรายงานตัวว่ามาแทนเพื่อนและเคยเป็นลูกศิษย์ท่านแต่ในระยะเวลาอันสั้น ก็ได้รับความปรานีและเกิดความอบอุ่นใจขึ้น เพราะรับสั่งว่า “ทำไมไม่มาสอนที่นี่ตั้งแต่แรกละ ถ้ามาฉันก็รับเลยทีเดียว ดีแล้วละมาทำงานด้วยกัน” เพื่อน ๆ ที่เคยเรียนร่วมกันมา ก็คือคุณครู ม.ร.ว. จารุสมัยสิงขร, คุณครูวลัย, คุณครูประพิศ วิสูตร และอีกหลายคนที่ยังสอนอยู่ในขณะนั้นก็แสดงความยินดีที่ได้กลับมาทำงานร่วมกัน นับเป็นการเริ่มต้นที่ดีในชีวิตการทำงานของท่านข้าพเจ้า ทรงมอบงานให้ปฏิบัติด้วยความไว้วางใจตั้งแต่แรก ครึ่งวันเช้าเขียนไทยะแกรมต่าง ๆ เตรียมไว้ให้ท่านทรงสอนเคมี, ชีวะ และดาราศาสตร์แก่นักเรียนเตรียมอุดมศึกษารุ่นแรก บ่ายจึงออกไปสอน เพียงปีเดียวเท่านั้น ม.ร.ว. อรทิพย์ สุขสวัสดิ์ ซึ่งประจำอยู่กองกลางลาออก ทรงทราบว่าข้าพเจ้ามีความรู้พิเศษทางพิมพ์สัมผัส จึงขอลาตัวออกมาแทนโดยไม่ต้องจัดเข้าตารางสอนจนทุกวันนี้ และในปีแรกที่มาขึ้นนั้นแหละ ข้าพเจ้าได้ร่วมแสดงละครการกุศลให้กับสถาบัน คือ “สมาคมศิษย์เก่าเพาะช่าง” ในเรื่อง “กามนิค” เมื่อทรงทราบก็อนุมัติให้ลาไปได้ในตอนบ่าย เพราะมีการแสดงทั้งรอบบ่ายและค่ำติดต่อกันไปเกือบ ๒ อาทิตย์ และยังสนับสนุนให้ครู, นักเรียนได้ไปชมการแสดงด้วย จากนั้นจึงให้เชิญคุณครูวลัย วรวิบูลย์ ผู้ฝึกสอนนาฏศิลป์สากลในละครเรื่องนั้นมาฝึกสอนที่โรงเรียน โดยถ่ายทอดให้กับ ม.ร.ว. ทอร์ศรี (คุณหญิงน้อย), อาจารย์ประไพ อุทยานะกะ ผู้เคยนำการเต้นรำมาแสดงเป็นคนแรกในสมัยที่ยังเป็นนักเรียนฝึกหัดครู และข้าพเจ้ารับไว้ฝึกสอนนักเรียน เป็นเริ่มแรกที่มีการแสดงนาฏศิลป์สากลด้วยเพลงสากลและเพลงพระราชนิพนธ์ (อารีย์ นักดนตรี เป็นนักเรียนชั้น ม. ๖ ก็ร่วมแสดงด้วย) ต่อมาท่านจึงทรงคิดนาฏศิลป์สัมพันธ์ตะวันตกและตะวันออกขึ้นเป็นโรงเรียนแรก โดยใช้มีอรัญไทยสอดแทรกไปในเพลงสากล และเขาก็เดินไปตามจังหวะเต้นรำต่าง ๆ แล้วเปลี่ยนเป็นเพลงไทย มีอรัญไทย แต่

ท้ายยังคงเป็นต้นรำตามที่ทราบกันมาแล้ว ทั้งยังเผยแพร่ไปยังโรงเรียนอื่น ๆ ด้วยเมื่ออาจารย์ประไพมีงานด้านการสอนมากขึ้นจึงขอถอนตัวออกไป ต่อมาคุณครูทัศนและคุณครูนวลจันทร์ จากโรงเรียนนาฏศิลป์กรมศิลปากรก็ได้เข้ามาร่วมงาน ทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ท่านโปรดการแสดงแบบนั้นมาก และใช้มาจนครั้งสุดท้ายที่ทรงเป็นผู้อำนวยการแสดง

ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้มีส่วนร่วมในงานละครและระบำเรื่อยมา (บางครั้งก็แสดงด้วย) ทั้งการหาผู้แสดงในชั้นต้น ฝึกซ้อม ออกแบบและจัดหาเครื่องแต่งกาย แต่งตัว จนถึงปล่อยตัว ซึ่งอยู่ในความอำนวยการของท่านโดยตลอด ทรงให้ความเป็นกันเองอย่างลุลกลาน เพื่อนเรียกชื่อเล่น ท่านก็ทรงเรียกบ้างว่า “ครูตีม” เป็นองค์แรก จนติดปากกันไปหมดทั้งครูและนักเรียน ใครมาถามหาชื่อจริงต้องพุดกันนานหน่อย เพราะบางคนเกือบจะลืมไปแล้วกระมัง จะได้ยินเสมอว่า “แล้วแต่ครูตีม, ไปตามครูตีม, ครูตีมเขาไปไหน ให้ไปตามเต็กมาซ้อมเถอะ” ท่านโปรดการฟังเพลงในวันหยุด และถ้าเพลงไหนที่จะจัดเป็นการแสดงได้ก็จะรับสั่งว่า “ไปตามครูตีมทีซี” (บ้านอยู่ใกล้) เมื่อมาเผาก็จะรับสั่งว่า “เพลงนี้จะเล่นอะไรกันดี เต็นจิงหะไหนจึงจะเหมาะ” ก็ต้องเต็นถวาย บางครั้งทรงคิดเรื่องก่อนแล้วจึงจัดเพลงประกอบ โดยวิธีอัดเทปจากวงมโหรีปีฟ้าทยก็จะรับสั่งว่า “เอาครูตีมเต็นไป จิงหะไหนก็ตามใจ” เพื่อให้คุ้เท่าเวลาเต็นแล้วทำจิงหะให้เสมอกันไปโดยตลอด เพราะเพลงไทยมักจะเร็วขึ้นเรื่อย ๆ ในตอนท้าย จะทำให้การเต็นลุลกลนไม่นุ่มนวล ต้องเต็นไปจนกว่าจะจบเพลงที่ต้องการ และทรงแนะนำกับผู้อื่นเสมอว่า “เขาเป็นครวาคเขียนนะ แต่ทำได้หลายอย่าง” ล้วนเป็นความภาคภูมิใจที่ทำให้เต็มใจปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เพราะท่านทรงให้ความเมตตาและยกย่องอยู่เสมอ คุ้เหมือนจะมีเพียง ๒ ครั้งที่เราเรียกว่าเกือบจะถูกกริ้ว ครั้งแรกระหว่างรับสมัครนักเรียนใหม่ในปีหนึ่ง ผู้ปกครองรายหนึ่งรู้สึกว่าจะเข้าใจยาก อธิบายกันนานหน่อยก็ยังไม่เข้าใจ และเสียงดังเสียด้วย ท่านจึงรับสั่งว่า “ครูตีมนี้รับแขกไม่เป็น” เพียงเท่านั้นก็เกิดความน้อยใจขึ้นมาว่า เราก็ทำหน้าที่มาแล้วหลายปีแล้ว เมื่อรับสั่งว่ารับแขกไม่เป็นก็อย่ารับผิดชอบถึงกับร้องไห้และไม่อยู่ปฏิบัติงานในตอนบ่าย รุ่งขึ้นก็ไม่ไป ท่านจึงให้คนมาตามที่บ้านและให้ไปทำงานวันรุ่งขึ้น ครั้นไปเผ่าท่านก็ทรงยิ้มและรับสั่งว่า “ແ່ງຈິງ ลุลกลานทหาร

อะไรใจน้อย (ทรงทราบวาทันตระกูลเป็นทหารโดยแท้) ไปทำงานตามเดิมละ” ครั้งที่สองในระหว่างการซ้อมเพื่อแบ่งเพลงไว้ฝึกเด็กตอนพระสุธนเลือกคู่ ในเพลงเดียวต้องใช้เท้าเต้นรำถึง ๗ จังหวะ และสลับเปลี่ยนกันไปทั้ง ๗ คู่ พลาดไปจังหวะเดียวก็ไม่พอคือเพลง กว่าจะคุณหารกันไถ่ลงตัวก็เล่นเอาเหงื่อตก ท่านจึงรับสั่งว่า “ครูตีมนะไม่ได้เรื่อง” ทำให้เกิดความน้อยใจขึ้นมา ทั้งกำลังเหนื่อยอยู่ด้วย จึงเลิกไปสำหรับวันนั้น แต่ไม่ถึงกับร้องไห้เพียงแค่น้ำตาซึมหนักหน่อย รุ่งขึ้นซ้อมกันใหม่ลงตัวได้เรียบร้อยท่านก็พอพระทัย นอกจากนี้ไม่เคยมีอีกเลยตลอดเวลาเกือบ ๑๗ ปีที่ท่านทรงเป็นผู้บังคับบัญชาเสร็จงานทุกครั้งจะประทานรางวัลให้ตามสมควรโดยทั่วกัน พอเริ่มงานแต่ละปีจะรับสั่งว่า “ครูตีมออกแบบเข้มกลัดได้แล้ว จะได้ไปทำมาแจกเด็ก” ทรงโปรดเข้มกลัดที่มีพระนามย่อ “พ” เพื่อเป็นที่ระลึกไปนาน ๆ ระหว่างซ้อมก็จะประทานค่าขนมแก่นักเรียนเสมอ

ขณะที่อาจารย์ประไพยังร่วมงานกันอยู่ การแสดงบางชุดจะมีเฉพาะนักเรียนประจำ ก็ต้องอยู่ซ้อมกันตั้งแต่เย็นไปจนถึง ๓ ทุ่ม ท่านก็โปรดให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี จะมีของแปลก ๆ และอร่อยส่งมาจากตำหนักบ่อยครั้ง เลิกแล้วก็จัดรถไปส่งถึงบ้านเป็นที่เรียบร้อย มีหนังสือเพลงดี ๆ หรือนาฏศิลป์ต่างประเทศมาแสดง ก็โปรดให้พากันไปดู ยามเจ็บป่วยก็ทรงห่วงใยและให้ความอนุเคราะห์ ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าป่วยหนักต้องเข้าโรงพยาบาลเกือบ ๓ เดือน ท่านก็ทรงถามข่าวจากน้อง ๆ เสมอ ถึงกับรับสั่งว่า “ถ้ามันจะไม่รอดเสียแล้ว” ให้คนไปเยี่ยมและบางครั้งก็ประทานอาหารคนเจ็บที่ปรุงด้วยพระองค์เอง แม้แต่การป่วยครั้งหลัง ๆ ซึ่งไม่มากนัก หรือทรงทราบว่าคุณแม่ป่วยเข้าโรงพยาบาลโดยข้าพเจ้ามิได้ทูล ก็ประทานความช่วยเหลือ จนแม้ที่สุดงานศพของคุณแม่และเครือญาติ ล้วนแต่สิ่งประทับใจอันหาค่ามิได้ที่ทรงเมตตาปรานีแก่ข้าพเจ้า บางคนเข้าใจว่าคงมีส่วนเป็นหลาน ซึ่งแท้จริงแล้วไม่มีเลยและไม่อาจทดแทนพระคุณของท่านได้แม้เพียงกึ่งก้อย นอกจากสำนึกอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ และขอปวารณาตัวรับใช้ประจวบทุกหลานหวังจะยึดถือท่านเป็นบิดามารดาสืบไป แต่แล้วเหตุการณ์อันไม่คาดฝันก็อุบัติขึ้น เมื่อชุมชนยุวพุทธโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและชมะสิริอนุสรณ์ จะจัดให้มีการอภิปรายเรื่อง “เยาวชนในทัศนะของผู้ใหญ่” โดย ดร. สุรางค์ ไคว์ตระกูล, อาจารย์เต็มศิริ

บุญยสิงห์, อาจารย์อำไพ สุจริตกุล และ พ.ต. ทองคำ ศรีโยธิน ในวันเสาร์ที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๐๖ ณ หอประชุมของเรา และจะมีการแสดงคนละชุดเพื่อเก็บเงินบำรุงห้องสมุดทั้งสองโรงเรียน เย็นวันศุกร์ที่ ๑๓ ได้นัดมาซ้อมการแสดงพร้อมกัน ข้าพเจ้าก็ได้มีส่วนร่วมในการซ้อมกับอาจารย์กัลยาณี จักขุรักษ์, อาจารย์ก่องแก้ว โยธาประเสริฐ และ อาจารย์วิไลวรรณ คารายน โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยชอมประมาณ ๑๘.๐๐ น. ท่านได้เสด็จมาที่หอประชุมหลังจากประทับรถเข็นไปรอบ ๆ บริเวณโรงเรียนแล้ว เพื่อประทับฟังเพลงไทย เต็ม ๆ กำลังวุ่นวายที่จะกลับบ้าน ข้าพเจ้าจึงเข้าไปเฝ้า ขณะที่กำลังกราบนมัสการเข็นยังไม่หยุดก็ ตีระข้าพเจ้าจึงชนกับพระชานุข้างขวา แต่ไม่แรง ท่านทรงยิ้มแล้วรับสั่งว่า “ทำอะไรกัน” จึงทูลว่า-พรุ่งนี้จะมีอภิปรายของชุมนุมยุวพุทธและการแสดง (มิได้ทูลให้ทรงทราบ เพราะทรงกระเสาะกระแสะอยู่บ้าง) รับสั่งว่า “ขอฉันดูหน่อยได้ไหม” ทูลว่าเด็กกลับไปบ้างแล้วก็ยังรับสั่งว่า “ไม่เป็นไร คุณก็ดูก็ได้” จึงให้เด็กของเราซ้อม และผาณิตก็ทำให้ทรงพระสรวลจนน้ำพระเนตรไหลได้เช่นเคย ประทานเข็มกลัดให้ทั้ง ๆ ที่ได้ ๓ อันแล้วในรอบปี เมื่อจบจากข้าพเจ้าก็ทูลว่า “ได้แค่นี้พะยะ เด็กอยู่ไม่ครบ” รับสั่งว่า “แค่นี้ก็พอแล้ว พรุ่งนี้ก่อนบ่ายโมงฉันจะลงมา” แล้วก็เสด็จกลับ โดยที่ข้าพเจ้ามิได้นึกเฉลียวใจเลยว่านั่นเป็นการรับสั่งครั้งสุดท้ายกับข้าพเจ้า และเป็นโอกาสเข้าเฝ้าครั้งสุดท้ายด้วย วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าเข้าไปช่วยเด็กแต่งตัวตั้งแต่ ๕ โมงเช้า ทุกครั้งต้องเริ่มเช่นนี้เสมอ เพราะผู้แสดงมีมาก แต่งกันไปกินกันไปในห้องนั้นเสร็จ โดยเฉพาะต้องให้ทันกำหนดเวลาแสดง มิฉะนั้นจะถูกกริ้ว ท่านจะลงมาประทับก่อนเวลาแสดงประมาณครึ่งชั่วโมงเสมอ วันนั้นบ่ายโมง ๕ นาฬิกาทุกอย่างก็พร้อมแล้วทำไมยังไม่เริ่มงาน ได้ความว่านายสมพร เทพสิทธา นายกสมาคมยุวพุทธยังไม่มา จนบ่ายโมง ๑๕ จึงได้มากล่าวเปิดงานแล้วเริ่มการแสดงก่อนอภิปราย ข้าพเจ้านึกในใจว่าเป็นครั้งแรกที่ท่านพระทัยดี หรือจะเป็นเพราะคนอื่นมาเป็นประธาน เมื่อการแสดงของเราจบ ข้าพเจ้าจึงออกมาข้างนอกเพื่อคุชชุดของสวนกุหลาบฯ ได้ทราบที่ท่านประสวร แต่ก็นึกว่าเพียงเล็กน้อย จนเลิกงานและดูแลให้เด็กกลับร่วมกับคุณหญิงจิตรเกษม และอาจารย์สมจิตต์ วีระโสภณ ขณะนั้นค่ำแล้วและฝนก็ตก คุณน้อยจึงลงมาบอกว่าท่านพ่อมีอาการพระกระรกระตุกคล้ายจะเป็นอัมพาต แต่นาน ๆ ครั้งและยังรับสั่งได้ สามคนนี้ไม่

ขึ้นไปเผ่าหรือ จะไต่คุยอะไร ๆ กับท่านบ้าง ตั้งใจกันว่าพอเด็กกลับหมดและฝนซาสัก
 น้อยจะขึ้นไป แต่ฝนกลับตกหนักจนเกือบสองทุ่มเลยชวนกันกลับบ้าน และวันต่อ ๆ
 มาพระอาการก็ทรงอยู่เช่นนั้นจึงมิได้ขึ้นไปเผ่า เกรงจะเป็นการรบกวน วันที่ ๒๔
 กันยายนก็ยังได้ประทานเงินในวัน “มหิดล” เช่นที่เคยมา รุ่งขึ้นวันพุธที่ ๒๕ เมื่อไป
 ถึงโรงเรียนจึงทราบว่าท่านประชวรหนัก พระเนตรหลับและไม่รู้สึกองค์มาตั้งแต่ตอนดึก
 ต้องเรียกหมอต่วน นายแพทย์ เสนอ อินทรสุขศรี มาตรวจแล้วบอกว่าจะรีบไปประชุม
 และจะจัดรถมารับท่านไปศิริราช แต่ท่านเคยรับสั่งไว้ในระยะหลังนี้ว่าไม่ยอมไปเด็ดขาด
 ขอตายที่บ้าน ครรภ์หะยอยกันขึ้นไปเผ่าก็หน้าไม่สู้ดีกันทั้งนั้น ข้าพเจ้าขึ้นไปเมื่อประมาณ
 ๘.๓๐ น. และไม่อาจจะกลืนน้ำตาไว้ได้ เพราะท่านอยู่ในอาการที่เรียกว่าโคม่า เหมือน
 กับอาการของคุณแม่เมื่อใกล้จะสิ้นใจ ซึ่งยังจำได้ติดตาเหมือนเพิ่งเกิดขึ้นทั้ง ๆ ที่ผ่านไป
 แล้วปีกว่า ทราบแต่ในใจว่าสุดท้ายที่จะแก้ไข และกำลังจะสูญเสียผู้ที่ข้าพเจ้าจะยึดเป็น
 บิคารมารดาไปอีกแล้ว เพิ่งจะออกทุกข์ได้ ๓ เดือนวันนั้นพอดี จึงเลี้ยวลงมากองกลางแต่
 ก็ไม่อาจจะทำงานสิ่งใดได้ นั่งเป็นทุกข์กันไปหมดจนเวลาประมาณ ๑๐.๓๐ น. อาจารย์
 สมจิตต์จึงพูดขึ้นว่า “ตีมิพี่ใจไม่ดีเลย ขึ้นไปคุยท่านกันอีกเถอะ” ข้าพเจ้ายังนึกขอบใจ
 อาจารย์สมจิตต์อยู่จนบัดนี้ ขณะนั้นลูกหลานท่านมากันเกือบพร้อมหน้า พระอาการของ
 ท่านก็ทรงอยู่เช่นเดิม ข้าพเจ้าออกไปที่ระเบียงเห็นอาจารย์ภาสอนหนังสืออยู่บนตำหนัก
 เทาก็กวักมือให้ลงไปเกือบจะไม่ทันเวลา ชุลมุนวุ่นวายกันไปหมด ประมาณ ๑๑ นาฬิกา
 นายแพทย์เสนอได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงองค์ท่านก็พอดีกับทรงสะอึกครั้งสุดท้าย
 แล้วนายแพทย์เสนอและแพทย์หญิง ม.ร.ว. เฉลิมสุข ก็ล้มลงกราบท่าน ทุกคนจึงรู้ว่า
 ท่านได้จากพวกเราไปเสียแล้ว เมื่อเวลา ๑๑.๐๔ น. เสียงร่ำไห้ก็ดังขึ้น นักเรียนก็ตก
 ตะลึงกันไปหมด และยังไม่มีความที่ใครจะออกอากาศให้ทราบทันที จนเวลา ๑๑.๓๕ น.
 ได้เวลาหยุดพักกลางวัน อาจารย์สมจิตต์จึงออก อากาศให้ทราบทั่วกัน ว่าท่านอาจารย์ใหญ่
 สิ้นชีพิตักษัยแล้ว เสียงนักเรียนร้องไห้โฮทีเดียว ประจุสูญเสียบิคารมารดาจะนั้น อนุญาต
 ให้นักเรียนกลับบ้านได้ ให้ไว้ทุกข์ในชั้นต้น ๗ วันก่อน รุ่งขึ้นจะสรงน้ำพระศพเวลา
 ๑๖.๐๐ น. ลืมแม้กระทั่งจะให้ยื่นถวายความอาลัยในตอนแรก คำนั้นครูปวงคนและ
 ผู้ที่ได้ทราบข่าวก็มาสงวนากันบ้างที่ตำหนัก

๒๖ กันยายน ตั้งแต่ ๗.๐๐ น. เป็นต้นไปบรรดาครูและผู้ใกล้ชิดได้มาส่งน้ำกันเรื่อย ๆ ประมาณ ๗.๐๐ น. ฝนตกพริ้ว ๆ จึงเลื่อนพระศพไปที่หอประชุม ตามที่เคยรับสั่งไว้กับครู ๆ ว่า “ถ้าฉันตายไม่ต้องรดน้ำ เพราะเป็นภาพที่ไม่น่าดู ตั้งศพสวดที่หอประชุม ๓ คืนแล้วเผาละเลย” ลูกศิษย์และผู้เคารพนับถือก็มากันมากจนทุกที่ ข้าพเจ้าก็ทำหน้าที่นำเข้าไปเผ่า และตั้งแต่เที่ยงเป็นต้นไปก็มากันไม่ขาดสาย ข้าพเจ้าจึงต้องอยู่ข้างพระศพเรื่อยมากับ ม.ร.ว. พนุสุข (คุณแป้ว) และอาจารย์กัลยาณี จักขุรักษ์ คอยเติมและส่งน้ำอบไทยแก่ผู้ที่มาสรงน้ำจนเกือบ ๑๘ นาฬิกาก็ยังไม่หมด จึงต้องให้ยุติแต่เพียงนั้น เพราะได้เวลาสรงน้ำพระราชทานแล้ว คุณเจือ จักขุรักษ์ ยังพูดว่า “ครุฑมีแต่หน้อยนะ นั่งอยู่นี่ตั้งแต่เที่ยงนี่นะ” แต่ข้าพเจ้ามิได้รู้สึกเหนื่อยหรือเมื่อยล้าเลย รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้รับใช้ใกล้ชิดท่านเป็นครั้งสุดท้าย (ตามปรกติเมื่อท่านมีพระชนม์อยู่ ข้าพเจ้าเคยปฏิบัติหน้าที่ใกล้ชิดอยู่เสมอ เช่นทรงอบรมการกราบไหว้ การรับของ ส่งของ หรือรับประกาศนียบัตร ข้าพเจ้าจะเป็นผู้ส่งของถวายท่านหรือทำตัวอย่างให้นักเรียนดู และเมื่อมีงานใหญ่คือไหว้ครุประจำปี ข้าพเจ้าก็จะทำหน้าที่คอยส่งสังข์บ้าง โดยเฉพาะคือส่งรวงวัลต่าง ๆ ถวายเพื่อประทานแก่ครูและนักเรียน ตลอดจนประกาศนียบัตรที่ประทานแก่นักเรียนทุก ๆ ปี) เสียใจและเสียายเป็นที่สุดเมื่อพนักงานภาษามาลาให้ปีคี่มาน เพื่อสรงน้ำพระราชทานเป็นการภายใน มีเสียงกังขันว่าเขาให้อยู่แต่ลูกหลานมิใช่หรือ ? ข้าพเจ้าจึงเห็นองค์ท่านแต่เพียงนั้นและเลี้ยวออกไปยืนรวมกับคนอื่น ๆ ซึ่งร่ำไห้กันอีกพักใหญ่ เพราะเสียงกลองชนะได้ประโคมขึ้นอย่างโหยหวนจนกระทั่งม่านเปิดจึงยติ เห็นแต่หีบทองหีบกำบังองค์ท่านไว้มิดชิดพร้อมเครื่องยศพระราชทาน ทราบว่าคนอื่นก็ขึ้นไปดูพิธีก่อนจะลงหีบกันหลายคน ร้อย่างนี้ข้าพเจ้าทำไม่รู้ไม่ชี้ ถือตนว่าเป็นลูกหลานก็จะดี จะได้เห็นองค์ท่านจนวินาทีสุดท้ายก่อนที่จะไม่มีใครได้เห็นกันอีกเลยชั่วชีวิต เสียแรงได้ไปนั่งรับใช้ใกล้ชิดอยู่ตั้งแต่วัน

เวลา ๑๙.๓๐ น. มีการสวดพระอภิธรรมถวายเป็นคืนแรก และต่อไปอีกจนครบ ๓๕ คืน โดยลูกหลาน, ครู, นักเรียน ตลอดจนผู้ที่สำนึกในพระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่าน (ต้องซัดพระประสงฆ์ที่รับสั่งไว้) ต่างก็ไถ่ส่นองคุณกันเต็มสติกำลัง จากนั้น ม.ร.ว. ทอรัศรี

ก็สวดถวายต่อไปทุก ๗ วันจนครบ ๑ ปี ส่วนการบำเพ็ญกุศลถวายก็ทำตามประเพณี คือ ๗ วัน, ๕๐ วัน, ๑๐๐ วัน และครบรอบปี พระศพคงตั้งไว้ที่หอประชุม เปิดโอกาสให้ครูและนักเรียนไปเผ้าได้เสมอ หลายคนผ่านเห็นท่านบ่อยครั้ง แต่ข้าพเจ้าเคยเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในนั้นมีว่า ข้าพเจ้าจะเดินผ่านหอประชุม มองเข้าไปก็เห็นท่านประทับยืนอยู่กลางห้องในลักษณะที่ยังทรงแข็งแรงอยู่ แต่งองค์ด้วยกางเกงขายาวสีน้ำตาล เชิ้ตแขนยาวสีอ่อนกว่า และผูกไทสีเดียวกับกางเกง ตามที่เคยโปรดในสมัยนั้น คือเชิ้ตแขนยาวสีอ่อน ๆ กางเกงกับไทค์สีแก่เข้าชุดกัน บางทีจะตรงตามวันเสียด้วย ข้าพเจ้าย่อลงไหว้ท่านก็เขม้นมองแล้วรับสั่งว่า “ครูตี๋มเระ” ทูลว่า “เพคะ ท่านทรงสบายหรือเพคะ” ทรงยิ้มแล้วรับสั่งว่า “ฉันสบายดี” ข้าพเจ้าจึงทูลลา แต่พอเดินไปถึงบ้าน ม.ร.ว. ทวีศรีก็พบท่านอีก แต่ประทับรถเข็นมาในลักษณะที่ทรงชราแล้ว แต่งองค์ในชุดลำลองสีขาว เช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเผ้าเป็นครั้งสุดท้าย รับสั่งว่า “ไปซื้อ Dictionary ให้ทีเถอะ แต่ฉันมีเงินอยู่ ๖ บาทเท่านั้น” แล้วก็ประทานเงินนั้นมา จากนั้นก็ไม่เคยผ่านอีกเลยจนบัดนี้ ทั้ง ๆ ที่อยากจะเห็นองค์ท่านอยู่เสมอ พยายามตีความหมายไปซื้อลอตเตอรี่ แต่ท่านมิได้ประทานให้ถูก คนอื่นก็ผ่านและถูกไปหลายรายเหมือนกัน แสดงว่าท่านยังประทานความเมตตาอยู่บ้าง อันเป็นสิ่งประทับใจที่มีอาจจะลืมกันได้ โดยเฉพาะข้าพเจ้าแล้วทุกสิ่งทุกอย่างยังติดตาติดใจเหมือนเพิ่งเกิดขึ้นในปัจจุบันอยู่เสมอ และจะไม่ลืมเลย ฉะนั้นจึง “ไม่มีอดีต” สำหรับข้าพเจ้า

ถ้าชาติหน้ามีจริงก็ขอปวารณาตัวเป็นลูกหลาน หรือเป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของท่านอีก ในชาตินี้คงได้แต่เพียงอยู่รับใช้โรงเรียนของท่านหรือบำเพ็ญกุศลถวายตามสติกำลังแล้ววิงวอนว่า

ขอให้ดวงพระวิญญาณของท่านพ่ย
ล่องลอยต่อไปยังแคว้นแดนสุขา
เกียรติคุณ “พนศรีเกษม” ยังตรึงตรา
คู่inama “เขมะสิริฯ” นิรันดร

“ครูตี๋ม”

ระลึกถึงพระคุณท่านอาจารย์

เมื่อปลายเดือนตุลาคมที่แล้ว ข้าพเจ้าได้รับทราบจากหม่อมราชวงศ์หญิงจิตรเกษม อินทรครรชิต ผู้จัดการโรงเรียนพระเชลียงสสวรสว่า จะถวายพระเพลิงพระศพท่านอาจารย์ หม่อมเจ้าพนศรีเกษม เกษมศรี ในต้นเดือนธันวาคม ศกนี้ ข้าพเจ้าก็เรียนท่านว่า ข้าพเจ้า จะเขียนเรื่องมารยาทในการรับประทานอาหารทั้งไทยและฝรั่ง ที่ท่านอาจารย์เคยทรงสอน นักเรียนร่วมกันกับข้าพเจ้า เมื่อครั้งยังมีพระชนม์อยู่ แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถกระทำได้ทั้ง ใจปรารถนา ทั้งนี้เพราะไม่มีเวลาพอจะเรียบเรียงได้ วันยิ่งใกล้เข้ามา งานโรงเรียนก็คึก เหมือนยิ่งเพิ่มขึ้น ผลสุดท้ายบทความที่ข้าพเจ้าจำไว้ว่าจะเขียนให้เป็นชิ้นเป็นอัน ก็เลย ต้องรวบรัดทั้งเวลาและข้อความ เป็นเขียนในคืนเดียวและเขียนไปโดยใจว่าระลึกถึงพระคุณ ของพระองค์ท่าน

ข้าพเจ้าได้ย่างกรายเข้าไปในโรงเรียนพระเชลียงสสวรสเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยคุณจินตนา นวนุช แม่บ้านแห่งโรงพยาบาลศิริราชเป็น ผู้นำไป ขณะนั้นเธอบอกแก่ข้าพเจ้าว่า โรงเรียนพระเชลียงสสวรสกำลังขาดเจ้าหน้าที่ รุกรการ เนื่องจากคุณครูสังวาลย์ สุขโรจน์ ลาออกไปอยู่โรงเรียนบ้านราชวิถีของกรม ประชาสงเคราะห์ เธอเห็นว่า ข้าพเจ้ามีความรู้ทางด้านนี้อยู่บ้าง จึงชักชวนให้ไปรับ ตำแหน่งนั้น

เมื่อเข้าไปถึงสำนักท่านอาจารย์เป็นเวลาประมาณ ๙.๐๐ น.เศษ เราทั้งสองคน ได้รับประทานอนุญาตให้เข้าเฝ้าทันที ณ ห้องเสวย ในห้องนั้น ข้าพเจ้าได้พบชายใน บัณฑิตวัย รูปร่างสูงใหญ่ ผิวสองสี ภายในเสื้อผ้าขาวคอพวงมาลัย กางเกงจีนสีขาวยาว เพียง แค่นี้ก็เห็น ข้าพเจ้าก็ตอบตัวเองได้โดยที่คุณจินตนาไม่ทันแนะนำว่า นั่นคือองค์ท่าน อาจารย์ ทั้งนี้เพราะพระบุคลิกภาพอันสง่า พระพักตร์อันอัมเอบ พระเนตรฉายแสงความ เมตตากรุณา บ่งลักษณะเจ้านายอยู่พร้อม ความไม่ถือพระองค์ที่ทรงแสดงออกให้ข้าพเจ้า ทราบในวันนั้นก็คือ ประทานอนุญาตให้เข้าเฝ้าอย่างเป็นกันเองที่โต๊ะเสวย และยังประ- ทานพระเมตตา ทรงแบ่งของเสวยให้รับประทานอีกด้วย น้ำพระทัยเอื้ออารีในวาระแรก นั้นประทับใจข้าพเจ้าอยู่ไม่รู้ลืม เมื่อคุณจินตนาทูลให้ทรงทราบว่า พาข้าพเจ้ามาถวายรับ

ใช้ พระองค์รับสั่งตอบว่า ตำแหน่งเต็มเสียแล้ว คุณจินตนาพามาเข้าไป คำรับสั่งตอบมิได้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกผิดหวัง ทั้งนี้เพราะมิได้ตั้งใจอย่างจริงจังว่าจะเข้าทำงาน เนื่องจากบุตรคนที่สองของข้าพเจ้าขณะนั้นอายุยังอ่อน ความเป็นห่วงมีน้ำหนักก้ำกึ่งกับความต้องการทำงานนอกบ้าน แต่เมื่อรับสั่งชักชวนไล่เลียงถึงประวัติความเป็นมาของข้าพเจ้า ก็ทรงทราบว่ ท่านอาจารย์เองกับบิดาข้าพเจ้าเคยร่วมราชการจังหวัดเดียวกันมา คือจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและทรงรู้จักบิดาข้าพเจ้าด้วย ด้วยเหตุนี้จึงประทานพระกรุณายิ่งขึ้น รับสั่งคำสุดท้ายก่อนข้าพเจ้าจะทูลลากลับ คือ “เสียตาย ที่รับไม่ได้ แต่ก่อนนะ ถ้าพอจะมีโอกาสฉันจะเขียนหนังสือตามตัว บอกตำบลที่อยู่ไว้หน่อยซิ”

ต่อจากนั้นราว ๑๐ วัน ข้าพเจ้าก็ได้รับลายพระหัตถ์ทางไปรษณีย์ ทรงสั่งให้ข้าพเจ้าไปเข้าทำงานในโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสุทัศน์ฯ ก่อนเปิดภาคต้นปีการศึกษา ๒๔๙๑ ข้าพเจ้าใช้เวลาตัดสินใจอยู่หลายวัน เพราะความเป็นห่วงลูกไม่เคยปล่อยให้ผู้อื่นเลี้ยง แต่ด้วยความซาบซึ้งในน้ำพระทัยของพระองค์ท่าน ประกอบกับความเลื่อมใสศรัทธาในการบริหารงานของพระองค์ตามที่ได้สับรับฟังจากบุคคลใกล้ชิด ทำให้ข้าพเจ้ายอมทิ้งลูกให้อยู่ในความดูแลของญาติคนหนึ่ง มาเริ่มต้นปฏิบัติงานอยู่กับพระองค์ท่านเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๑

ปีที่แรกที่เริ่มทำงาน มีรับสั่งให้ไปช่วยสอนภาษาอังกฤษและภาษาไทยในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ (ปัจจุบันเรียกว่ามัธยมศึกษาปีที่ ๒ และ ๓) เวลาที่เหลือให้อยู่ช่วยปฏิบัติงานในห้องธุรการด้วย นี่คือวิธีการของนักบริหารที่จะทดสอบความสามารถของคนในปกครองอย่างไม่บอกให้รู้ตัว ข้าพเจ้าได้มีโอกาสสอนอยู่เพียงหนึ่งปี ต่อจากนั้นก็รับสั่งให้ทำงานด้านธุรการฝ่ายเดียว โดยให้ช่วยคุณหญิงจิตรเกษม (เกษมศรี) อินทรकरรชิต หลานของท่านซึ่งเป็นผู้จัดการ และช่วยงานส่วนพระองค์ที่ทรงเป็นอาจารย์ใหญ่ด้วย ข้าพเจ้าก็ได้ทำงานในตำแหน่งนี้สนองพระเดชพระคุณตั้งแต่บัดนั้นมา จนกระทั่งท่านอาจารย์สนธิพิทักษ์ย์ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ นับเป็นเวลา ๑๕ ปี ๔ เดือน ๑๑ วัน ที่ได้ปฏิบัติงานอยู่ด้วยพระองค์ท่านด้วยความร่มเย็นเป็นสุข

ท่านอาจารย์หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ทรงเป็นนักการศึกษาที่ยิ่งของพระองค์หนึ่งในประเทศไทย ทรงสนับสนุนการศึกษาทุกวิถีทาง นักเรียนคนใดเรียนดี จะทรง

ช่วยเหลือ ประคับประคองให้ ก้าวหน้าไป อย่างดีที่สุดโดย ไม่ทรงหวัง อะไรตอบแทนเลย
รับสั่งกับข้าพเจ้าเสมอ ๆ จนจำได้ขึ้นใจว่า “ฉันชอบเล่นม้าแข่ง จะเสียเท่าไรไม่ว่า ขอ
ให้ม้าตัวดีให้เลี้ยงเพื่อส่งเข้าแข่งก็แล้วกัน”

วิธีเลือกม้าแข่งของพระองค์ท่านก็คือ ประกาศให้ทุนเรียนทุกชั้นการศึกษา ผู้ใด
เรียนดีเป็นเยี่ยมของทุกห้องในชั้น และได้คะแนนอยู่ในระดับที่ตั้งไว้ จะประทานรางวัล
และประทานอนุญาตให้เรียนฟรีในปีการศึกษาต่อไป โดยประทานทั้งค่าเล่าเรียนและ
เครื่องใช้ในการเรียน คือสมุดและหนังสือเรียนด้วย หากยังทรงเรียนดีเป็นลำดับยอดเยี่ยม
ในชั้นต่อไปอีก ก็จะประทานทุนเช่นนี้เรื่อยไปไม่หยุดยั้ง พระองค์ไม่ทรงสนับสนุนการ
เรียนข้ามชั้น รับสั่งว่าจะสร้างรากฐานให้มั่นคงจำเป็นต้องอาศัยเวลา หลักสูตรซึ่ง
กระทรวงศึกษาธิการลงความเห็นให้เรียนในเวลา ๑ ปี มาเรียนกัน ๑ ภาค ๒ ภาค
จะเรียนได้ก็อย่างไร ด้วยเหตุเหล่านี้ ในสมัยที่พระองค์ท่านทรงบริหารงาน จึงมี
นักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนสกลสถานชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาได้เป็นอันดับที่ ๑ ถึง
๕๐ คนแรกของนักเรียนทั่วราชอาณาจักรแทบทุกปี บางปีมีถึง ๒ คน นักเรียนเหล่านี้
ได้รับทุนของโรงเรียนให้ไปศึกษาในมหาวิทยาลัยจนสำเร็จ มีอยู่ ๒ คน ที่ทรงสนับสนุน
จนถึงสอบชิงทุนกระทรวงศึกษาธิการได้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ จนสำเร็จได้รับ
ปริญญาสมความมุ่งหมาย

ทางด้านวิชาการ ซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญในวิชาวิทยาศาสตร์
ขณะที่ยังทรงมีพระพลานามัยเข้มแข็งจะทรงสอนด้วยพระองค์เอง และมักจะทรง
อ่านรายงานรุ่นหน้ากว่าที่อื่น อาทิ การสอนวิชาเคมี แต่เดิมไม่มีในหลักสูตรชั้นมัธยมสามัญ
พระองค์จะเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษในชั้นมัธยมปีที่ ๖ เพื่อเตรียมนักเรียนไปขึ้นเรียนชั้น
เตรียมอุดมศึกษาในแผนกวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะ

ท่านอาจารย์โปรดการศึกษาค้นคว้าของแปลก ๆ ไม่โปรดทำคามอย่างใคร อาทิ
โปรดนาฏศิลป์ไทย แต่ประดิษฐ์ให้แปลกออกไป ทรงตั้งชื่อใหม่ว่า “นาฏศิลป์สมัยใหม่”
คือใช้มือรำรำแบบไทย แต่เท้าก้าวอย่างในจังหวะเต้นรำ โดยใช้เครื่องดนตรีไทยบรรเลง
เพลงไทยซึ่งก็ทรงกระทำได้นับเนิ่นนาน กลมกลืนไม่เคอะเขิน ช้ายังคงมาน่าชม ถึงกับเคย

ทรงฝึกซ้อมนักเรียนแสดงถวายหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ก็ได้รับพระราชทานคำชมเชย ก่อให้เกิดความปลาบปลื้มปิติในบรรดาครูนักเรียนทั่วกัน

ข้าพเจ้ากล่าวได้ว่า โรงเรียนพระสุเมธีวชิราวุธเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกในประเทศไทยที่มีกิจการทัศนศึกษาเป็นลำดับเป็นต้น คือมีห้องทัศนศึกษาที่ถูกสุขลักษณะ แม้ไม่มีเครื่องปรับอากาศ ก็มีเครื่องถ่ายเทอากาศเข้าออก นักเรียนประมาณ ๒๐๐ คน จะอยู่ในห้องนั้นเป็นเวลา ๒ ชั่วโมงได้โดยไม่รู้สึกร้อนหรือหนาวเกินไป มีเครื่องฉายภาพยนตร์อย่างใหญ่ถึง ๒ เครื่อง ฉายภาพยนตร์ติดต่อกันโดยไม่ต้องหยุดพัก พระองค์ทรงสร้างภาพยนตร์ของโรงเรียนขึ้นเอง เป็นภาพยนตร์วรรณคดีไทยสี่ธรรมชาติ นอกจากจะมีเสียงประกอบการแสดงแล้ว ยังมีกลิ่นดอกไม้ธูปเทียนที่ปรากฏในจอภาพยนตร์ประกอบด้วย ทั้งนี้โดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ที่พระองค์เชี่ยวชาญศึกษาค้นคว้าขึ้น นับเป็นของแปลกที่ไม่มีใครคิดทำขึ้นก่อน

นอกจากกิจการทัศนศึกษา ยังมีกิจการโสตศึกษาควบคู่กันไป พระองค์ทรงทุ่มเทเงินทองลงทุนโดยไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลือง ทรงสร้างเครื่องระบบเสียงที่ไพเราะที่สุดชัดที่สุด ไว้ใช้ในการให้การศึกษาแก่นักเรียน ทรงสะสมเครื่องเทปบันทึกเสียงตลอดจนจานเสียงภาษาต่างประเทศทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส ไว้เป็นอันมาก เพื่อประกอบการเรียนของนักเรียนทุกชั้น ในห้องสมุดทรงสั่งหนังสือที่มีประโยชน์ทั้งรายบ่งชี้ รายคาบ รายปี จากต่างประเทศมาให้นักเรียนได้อ่านเป็นความรู้รอบตัว

ในชั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ พระกำลังถดถอยลง จึงหันไปใฝ่พระทัยในการสอนภาคปฏิบัติ ทรงสอนและอบรมวิธีการปฏิบัติอย่างไทยในราชสำนักและอย่างสากล สอนมารยาทในการเข้าหาผู้ใหญ่ของกุลสตรีไทย นักเรียนสตรีที่ผ่านการศึกษามาจากสถาบันนี้ จะมีแบบอย่างการกราบไหว้ที่นอบน้อมมองเห็นได้ชัด นับเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของนักเรียนโรงเรียนพระสุเมธีวชิราวุธ

ด้วยความเป็นห่วงในความก้าวหน้าของนักเรียน ต้องพระประสงค์จะให้เป็นผู้มีพหุศรัทธาโดยถ้วนหน้า เนื่องจากส่วนมากมาจากต่างจังหวัด พระองค์จึงทรงสละทรัพย์สร้างเครื่องใช้ในการรับประทานอาหารแบบไทยทุกชนิดกับแบบฝรั่ง และทรงสอนให้รู้จักหลักในการจัดตลอดจนมารยาทในการรับประทานอาหารทั้งแบบไทยและเทศด้วย

ตามปรกติขณะว่างจากการสอน ทรงโปรดการประกอบอาหารแปลก ๆ โปรดการปรุงอาหารฝรั่งอย่างไทย น้ำสลัดที่พระหัตถ์ท่านอาจารย์ ครูนักเรียนได้รับประทานเลี้ยงเสมอเป็นนิตยจันจำรัสได้ นอกจากนั้นยังทรงมีฝีมือในการปรุงน้ำอบฝรั่งอย่างไทย ทรงตั้งชื่อน้ำปรุง “พุนศรีเกษม” มีกลิ่นหอมอบอวล ชวนดมและชวนใช้น้ำยาอูทัยก็ทรงปรุงใช้เอง มีรสแปลกไม่เหมือนที่อื่น ข้าพเจ้าเองยังได้รับประทานแจกมาไว้ใช้จนถึงทุกวันนี้ พระองค์ไม่เคยทรงหวงแหนวิชา ทรงข้ามกลับเรียกครูนักเรียนไปดูวิธีการขณะทรงปรุงน้ำอบและน้ำยาอูทัย ซ้ำยังรับสั่งให้จดไว้เป็นความรู้ประดับตัวกุลสตรีอีกด้วย

ก่อนจะสิ้นชีพิตักษัยสักสองสามปี มีพระกังวลในการเจ็บไข้ได้ป่วยของครูนักเรียน จึงทรงพระดำริจะสร้างตึกพยาบาลขึ้น ณ ที่โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่ทรงมีส่วนร่วมริเริ่ม และทรงอุปถัมภ์อยู่ตลอดมา ทั้งนี้เพื่อครูนักเรียนจะได้ไปพักอาศัยในยามป่วยไข้ แต่น่าเสียดายที่มิทันได้ปรากฏผลสมพระหฤทัย เพราะยังหาสถานที่สร้างไม่ได้ทั้ง ๆ ที่รวบรวมเงินไว้พร้อมแล้ว ก็สิ้นชีพิตักษัยเสียก่อน

ท่านอาจารย์หม่อมเจ้าพุนศรีเกษม เกษมศรี เป็นผู้บังคับบัญชาที่ทรงใช้การปกครองเยี่ยงพ่อปกครองลูก ทรงเป็นกันเองกับครูนักเรียน มิได้ทรงแบ่งชั้นวรรณะ ว่าพระองค์เป็นเจ้า เราเป็นไพร่ ทรงเอาพระทัยใส่ในทุกซอกซอกของผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน พระองค์เปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรใบบาน ปกป้องทั้งแสงแดดและสายฝนแก่มวลหมู่สุภณา ผู้พักอาศัย ให้ประสบแต่ความผาสุกอยู่เป็นนิตย์ ส่วนตัวข้าพเจ้าเอง โปรดประทานความเมตตาการุณาเสมือนเป็นลูกหลานคนหนึ่ง พระคุณนี้ฝังแน่นอยู่ในห้วงสำนึกตลอดมา หากมีฉันทะวิดิใด ๆ ที่จะทรงทราบถึง ข้าพเจ้าขอทูลให้ทรงทราบว่า “ความรู้ทั้งฝ่ายวิชาการและฝ่ายธุรการที่ประทานสั่งสอนอบรมไว้ตลอดระยะเวลา ๑๖ ปี หม่อมฉันได้นำไปใช้เป็นประโยชน์แก่เยาวชนทั้งชายและหญิงอยู่ในขณะนี้” ขอทูลที่ทรงประทานสรรพวิชาทั้งหลายทั้งปวงแก่ข้าพเจ้า ซึ่งเป็นผลตกทอดถึงกุลบุตรกุลธิดาใหญ่น้อย จงเป็นผลถวายแก่ดวงพระวิญญาณอันบริสุทธิ์ผู้ครองของท่านอาจารย์ ให้เสด็จเสวยสุขอยู่ในทิพย์วิมานสูงสุคนั้นเถิด

สมจิตต์ วีระโสภณ

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๗

ระลึกถึงพระคุณท่าน

วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๐๗ เป็นอีกวาระหนึ่งที่บรรดาชาวชมะสิริจะต้องหลั่งน้ำตา
ให้การเสด็จจากไปของท่านอาจารย์ ซึ่งเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นการจากครั้ง
สุดท้ายที่จะไม่ได้เห็นอีกแล้วแม้แต่พระศพ ถึงแม้เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๖ จะ
เป็นวันที่เศร้าสลดเพียงใดซึ่งทุกคนในชมะวงยังไม่ลืม แต่ก็ยังพออุ่นใจที่ได้เห็นพระ
ศพ เสมือนองค์ท่านยังอยู่ ก่อนไปคงเหลือแต่ความระลึกถึงพระคุณของท่าน ซึ่งบรรดา
ศิษย์ทั้งหลายที่ได้รับเมตตาจิตจากท่านจะพึงมี เสียหายที่นักเรียนปัจจุบันโดยเฉพาะที่เพิ่ง
เข้าเรียนในปีการศึกษา ๒๕๐๗ ไม่รู้จักท่าน และแม้นักเรียนที่รู้จักในรุ่นหลัง ๆ ซึ่งไม่ได้
ใกล้ชิดท่าน จะไม่รู้สึกลึกซึ้งในพระคุณของท่านก็ตาม ถึงกระนั้นก็อาจทราบจากการ
บอกเล่าของคุณครูหรือเพื่อนฝูงบ้างก็ได้ว่า ท่านทรงรักและห่วงใยนักเรียนเสมือนลูก
ทรงส่งเสริมการศึกษาทุกด้าน เมื่อท่านยังไม่ทรงชรา ท่านทรงสอนด้วยองค์เอง ทรง
อบรมศิษย์ทั้งในค่านิยมวิชาการ มารยาท และสังคม ทรงประทานความเมตตาปราณีโดยทั่ว
กัน ใครเรียนดี มีความชอบ ทรงชมเชยและประทานรางวัล ใครทำผิด จะถูกกริ้ว แม้
ท่านจะกล่าวด้วยถ้อยคำแรง ๆ บ้างในบางครั้ง แต่บรรดาศิษย์จะไม่รู้สึกโกรธเคือง เพราะ
สีพระพักตร์และน้ำเสียงของท่านยังแสดงเมตตาจิตอยู่ ครึ่งหนึ่งท่านเคยอบรมศิษย์ถึงการ
มีคู่ครองว่านักเรียนคนใดเรียนสำเร็จแล้วจะแต่งงาน ถ้าไม่มีใครจะจัดการให้ ก็ขอให้พา
มาเผ้า ท่านจะจัดการให้อย่างสมเกียรติทุกอย่าง ทรงประทานความเมตตาเสมือนลูก
หลาน ทำให้นักเรียนคนหนึ่งมีความคิดเห็นว่าท่านรับสั่งอย่างนี้ ใครจะไปกล้ามีอย่าง
บ้า ๆ ได้ จะมีก็ต้องดีพอที่จะพามาเผ้าท่านได้ ท่านทรงอนุเคราะห์ศิษย์ตลอดไป แม้พ้น
สภาพเป็นนักเรียนแล้ว แม้กับครูก็เช่นกัน ท่านเป็นผู้บังคับบัญชาที่ให้ความเป็นกันเอง
ที่สุด เวลาประชุม ท่านจะรับสั่งเสมอว่า “เราเป็นครอบครัวเดียวกันหม้อข้าวหม้อแกง
เดียวกัน มาช่วยกันทำมาหากิน ทำงานให้ดีที่สุด...” แม้ผู้ฟังจะทราบว่าท่านทรงมีจิต
วิทยาในการรับสั่ง แต่ก็ยังให้กำลังใจในการทำงาน และผลก็คือทุกคนทำงานด้วยใจรักงาน

และรักสถานที่ ท่านปกครองครูและคนทั่วไปด้วยพระคุณ มิได้ใช้พระเดช ทำให้ทุกคน รักและซื่อสัตย์ต่อท่าน แม้กับบุคคลภายนอกโดยทั่ว ๆ ไปก็ยังได้รับความเมตตาจากท่าน ตามสมควร

ข้าพเจ้าผู้เป็นทั้งศิษย์และครูที่อยู่ได้บังคับบัญชาของท่าน และเป็นคนหนึ่งที่ได้ รับเมตตาจิตจากท่านเสมอมา พระคุณนั้นเกินกว่าจะพรรณนา ณ ที่นี้ เพราะท่านประทาน ความเมตตาเยี่ยงพ่อแม่ ข้าพเจ้ามิได้ลืมพระคุณที่แล้วมา ท่านรักโรงเรียนเสมือนชีวิต จิตใจ ข้าพเจ้าจึงได้ขอตอบแทนพระคุณโดยพยายามทำงานให้กับโรงเรียน และช่วย เหลือลูกท่านเท่าที่จะสามารถทำได้

ขอพระผู้เป็นเจ้าแห่งสากลโลกทรงบันดาลให้ดวงพระวิญญาณของท่าน ทรง สงบ และสถิต ณ ทิพย์วิมาน และขอทรงบันดาลให้ทุกสิ่งที่เป็นพระประสงค์ของท่าน สัมฤทธิ์ผลในทางดีทุกประการ

(กัลโชม) กรรณิการั ณะกัมมิ

บทความและบทประพันธ์ที่ชนะการประกวด

ในวันบำเพ็ญกุศลปณฺธสวารถวาย

ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

ประเพณีชัยมศึกษาตอนปลาย

รางวัลที่ ๑

วังเวงวาทวิวิญญาณ์	ยะเยือกอรุ
ตั้งหนึ่งทวงมานลาญสลาย	
กรวญครำกำสรวลมิกลาย	บ่เว้นวันวาย
พุนทเวษทวิรำรำพัน	
สูญไคฤาเปรียบเทียบทัน	โศกยิ่งอนันต์
เสมอสูญสิ้นอาจารย์	
ตั้งสิ้นไทรแก้วตระการ	ปกเกิดไพศาล
ร่วมเกล้าชาวเขมะฯ มวล	
ปวงศิษย์ทุกซ์ทเวษทวิกรวญ	เวียนรำไห่ทวน
พระชนมท่านบดินทง	
เหลือแต่อนุสสรณ์ยืนยง	ไว้เบื้องหลังองค์
คือเขมะสิริสวัสดิาร	
เคยทรงอบรมบ่มสอน	พระทัยอาทร
หวังให้ศิษย์โจจันรุ่งเรือง	
เหล่าเขมะฯซื่อลือเลื่อง	จรัสประเทือง
ถวายพระเมตตาการุณย์	
ท่านทรงโอบเอื้อเกื้อหนุน	เปี่ยมล้นพระคุณ
เหลือล้ำกึ่งพระบิทร	
ศิษย์น้อมประณตทกขกร	สรรวากย์สุนทร
อัญเชิญดวงพระวิญญาณ	
เสด็จสู่อมรพิมาน	สบเกษมสุขสานต์
ตราบเท่านิรันตร เทอญฯ	

สุวรรณา เกียงไกรเพชร
ม.ศ. ๔ ศิลปะ

รางวัลที่ ๒

ยี่สิบห้ากัณยาน	‘ท่านชาย’ วายชนม์
มิกิคมายาคาหมองกรัน	
เสียวทรวงเตร้าสุต โศกศัลย์	สูญสิ้นปิ่นขวัญ
วันทกระทมฤทัย	
เชลงด้อยร้อยพจน์พิไร	กรອງจินตน์จากใจ
ใคร่ครวญหวนนึกพระคุณ	
ทรงเอื้ออุปถัมภ์กำจุน	กรังกรรมนำหนุน
ลำบากยากเหลือคณนา	
พลัดพรากจากผู้บิดา	ไร้ที่พึ่งพา
ท่านให้การศึกษาสืบไป	
จากเด็กจวบลุเจริญวัย	พระคุณท่านไซ้
มิทันจักเฝ้าทอບสนอง	
สิ้นท่านสืบทอดแสงทอง	โรจน์รุ่งเรืองรอง
มาค่อนมิกคืบโดยพลัน	
เหลือเพียงพระนามนิรันดร์	คู่แคว้นแดนขวัญ
เชมะสิริอนุสรณ์	
ขอผลพระคุณสุนทร	หนุนเนื่องนำจร
พระวิญญานสถิตเทพสถาน	
เสวยสุข ณ ทิพย์วิมาน	ชั่วกัปชั่วกัล
ทั้งที่ทภัยถวิลเทอญ	

อาภัสสรา จารุภา
ม.ศ. ๕ ศิลปะ

รางวัลชมเชย

ขี้สับหักกันยายน	วาระกมล
มวลศิษย์วิโยคโสภณาลัย	
ระโหยร่ำหาจาบัลย์	พิลาปรำพัน
ร่ำวรอนอ่อนจิตเจียนปลง	
ท่านสนพระชนมชีพลง	บ่ยื่นคั่นคง
คู่ “เขมะสิริ” สืบไป	
เพียงสมุทวงแก้วแว่วไว	สุดแสนอาลัย
ชลนัยน์ตะถิงหลังวัน	
ผิวพิภพพังภินท์	สายกระแสนินธุ์
เหือกแห่งแสงทวธาตรี	
ฟ้าลุ่มถมปถวี	ววยแสงสุรีย์
ดาวเคือนเคลื่อนคล้อยลอยลา	
ฤๅตรมระทมวิญญา	คร่ำครวญทวนหา
เทียบคราท่านพรากจากจร	
โอ้... เกยทรงเอื้ออาทร	ยิ่งพระบิทร
พระทัยโอบเอื้อเกื้อหนุน	
พรั่งพร้อมพระเกียรติคุณ	เปี่ยมล้นการุณย์
จารึกตรึกตราอารมณ์	
น้อมศิระถวายบังคม	นบหัตถ์ประณม
วิงวอนทวยเทพทุกสถาน	
จึ่งดลดวงพระวิญญาณ	สู่ทิพยพิมาน
เกษมสุขสานตียิ่งเทอญ	

รพีพรรณ เพ็ญพิมล

ม.ศ. ๔ สีลาปะ

รางวัลชมเชย

ฉบับ ๑๖

ยิ่งพิศพนนภาลย์	คั่งหฤทัย	จะขาดลงเสียวรอนรอน
โอฬ่ามึกเพราะจันทร์จร	ทั้งคาราการ	เดียวดายประดับนภา
กินนฟ้าไร้อันตรา	สุดเศร้าอร่า	ดาวจะไร้อีกใจ
เปรียบกัซาวเขมะไซรั	เมื่อสิ้นท่านไป	ก็ดังไร้แล้วร่วมโพธิ์

อินทรวีเชียรฉันท

..

จิตเศร้า ณ กราวนี้	แหละฤกษ์ก็รอมตรม
พวกเราสีขื่นขม	ชลเนตรชะโลมใจ
ให้คิดคะนิงความ	มนเคยพิศุทธิ์ใส
วันนั้นแหละเคยได้	อภิมย์ ณ ก่อนมา
เข้าที่พระตำหนัก	ปะพระพักตรเมตตา
ไปรยทานพิศุทรา	กรุณามิเสื่อมคลาย
พวกเรากร้องเพลง	และประเลงพระพรหมาย
ให้ชนมยีนกาย	และเจริญ ธ มิ่งขวัญ
บัดนี้สิ้นท่าน	ฤติมานก็โศกพลัน
ต่างแผ้วระทมมัน	เพราะพระมาพิราลัย
เจียบเหงาและเปล่าเปลี่ยว	ผิ่วะเหลียว ณ แห่งไหน
อ้างว้างแหละทั่วไป	เพราะวิโยคโศกศัลย์
สิบสี่ ณ เดือนพฤศ	จิกะนี้จะเศร้าพลัน
หมดหวังจะสุขสันต์	จิตเศร้าสั่วไป
สองกรประนมมน้อม	ณ พระผู้สถิตใน
แดนฟ้าสุราลัย	สุรเทพ ณ พิมาน
โปรคเชิญพระองค์ท่าน	ณ พิสุทวิญาณาน
สู่สรวงสวรรค์สถาน	ติหทัย ณ แดนพรหม
	พรรณทิพย์ เกเกษนันทน์
	ม.ศ. ๕ ศักดิ์ปะ

รางวัลชมเชย

วสันตดิลก ฉันท

ขอน้อมประณตพระวรคุณ	และกรุณั ฐ อาจารย์
พจนศรีเกษมอภิธาร	วรสุทธีวิชา
องค์ท่านธสันชีวิประลัย	นรไท้และโหยหา
บุญสันสุธีรอกินา-	ม มีอาจะกินคง
น้องเนตรพะพร้าวสสุชล	กลมนจะชาตลง
ไศกศัลย์อุราระอุณองค์	สิกัผ่าวระร้าวราน
เหลือที่จะสรรพจนถ้อย	สิริร้อยและกรองกานท์
เทียบเท่า ฌ ทุกข์กมลมาน	ขณะนิกประหวัคาน
แต่ครั้งอดีต ฐ กรุณา	ณ ประชาและปวงชน
เหล่าขเมะแจ้ง ฌ พระกมล	สิกัเลิศคุณาธรรม
เคยอุปถัมภจนเจือ	จิตเพื่อประกอบนำ
ท้าวเยาวชน ฌ วรคัม-	ภิรภาพปัญญา
รวมทั้งแขนงศิลปการ	ก็ประทานพระเมตตา
อบรมนิสัยและจริยา	มนม่งแต่สิ่งดี
ทรงไผ่พระทัยทนุเจริญ	บมิเมิน ฌ ไมตรี
ถ้วนหน้าสิล้วนวณศรี	สุขรินระเริงกัน
แต่นับยลพระวรพักตร์	สิประจักษ์ ฌ ก่อนบรรพ์
ไมยนิพจีพจนสรรรพ์	มนเศร้าระทมมาน
ขอบุญกุศลและคุณศล	พระกมลวิญญาณ
สู่ห้วงสวรค์วรพิมาน	และเกษม ฌ สรวงเทอญ

อมรา ภมรบุตร

ม.ศ. ๕ . ศิลปะ

ประเพณีธรรมศึกษาตอนต้น

รางวัลที่ ๑

สิบสี่พฤศจิกายน   ทุกปีเวียนวน
เป็นวันสำราญบานใจ
ศิษยานุศิษย์ทุกวัย   เริงร่าชื่นหทัย
ฉลองรับประสูติกาล
วัน^{๕๗}ขึ้นดวงมาน   แสงเริ่ดสุกขาน
เอ๋ยเอือนอกอรรธวาจา
คว่ำว่าเป็นวันครบวา-   ระทีศิษยา
บำเพ็ญกุศลผลบุญ
ถวายท่านผู้มีพระคุณ   ปกเกล้าการุญ
ซึ่งเสด็จสู่แคว้นแดนไกล
แต่^{๕๘}จักหาผู้ใด   เป็นร่วมโพธิ์ไทร
เป็นเกราะคุ้มครองป้องกัน
ทั้งให้ความรู้สารพัน   อดีตปัจจุบัน
ไม่เลือกยากก็มีจน
ผู้ไถฐานะขัดสน   หรือทุกข์เหลือทน
ไม่เว้นทรงเอื้ออารี
พระเมตตาปกเกล้าเกศ   ทุกคนรู้ดี
มีลืมนิเลือนบชา
ขาดท่านทั้ง^{๕๙}พนพสุธา   ขาดแสงสุริยา
นับวันมีคมนอนธกาล
ขอทวยเทพไทในพิมาน   จุ่งกลบ้นกาล
ให้ท่านเสวยสุขทุกภพเทอญ.

สุธาลักษณ์ จารุภา

ป.ศ. ๒

รางวัลที่ ๒

วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๖ เป็นวันที่แสนเศร้าสลดใจของข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ทั้งหลาย ด้วยเหตุว่า ในวันดังกล่าวนี้ พวกเราได้สูญเสียมหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้า พุนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ. ท่านอาจารย์ใหญ่ของพวกเราไปอย่างที่เราไม่มีโอกาสจะได้พระองค์ท่านกลับคืนมาอีกต่อไปแล้ว

เมื่อครั้งที่ท่านอาจารย์ของเรา ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น พระองค์ท่านทรงเป็นผู้เรืองความรู้ความสามารถในวิทยาการแขนงต่าง ๆ ทรงกอปรไปด้วยพระเมตตาการุณธรรม ทรงตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมอันสูงส่งอยู่เสมอมา ทรงประทานความรักความเมตตาแก่เราเหล่าศิษยานุศิษย์โดยทั่วหน้ากัน ดังนั้น พระองค์ท่านจึงทรงมีพระคุณดุจดังบิดาบังเกิดเกล้าของพวกเรา พระคุณธรรมและพระเกียรติคุณของพระองค์มีมากมายเหลือคณนา ด้วยเหตุนี้เอง แม้พระองค์ท่านจะเสด็จจากพวกเราไปแล้วก็ตาม แต่พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน ยังคงจารึกแน่นอยู่ในดวงจิตของพวกเราอย่างมีวันจะเลือนลืมได้เลย

มาตราว่า ดวงพระวิญญาณอันบริสุทธิ์ผ่องใสของพระองค์ท่าน จะสามารถรับทราบได้ด้วยญาณวิдіไคแล้ว ขอให้พระองค์ท่านได้ทรงรับรู้ถึงความเศร้าสลดความอาลัยรักของเราที่มีต่อพระองค์ท่านด้วยว่า มีมากมายสุดจะพรรณนา และหากว่าเป็นไปได้ พวกเราเหล่าบัณฑิตจะถวายชีวิตของพวกเราเอง เพื่อแลกกับการดำรงอยู่ของพระองค์ท่าน แต่เมื่อเป็นไปไม่ได้ พวกเราจึงขอร่วมกันถวายกำลังใจซึ่งเปี่ยมกันด้วยความกตัญญูของเรา เพื่อช่วยให้พระองค์ท่านเสวยสุขสำราญอยู่บนสรวงสวรรค์ด้วยความรื่นรมย์ใจ เทอญ.

พิชชรัตน์ ธีราธร

ม.ศ. ๒

รางวัลชมเชย

ไอ้ร่มโพธิ์ร่มไทรอันใหญ่ยิ่ง	ถ้วนมาทั้งเราไปให้โหยหา
ต้องระบมตรมจิตเจ็บอุรา	อนิจจาท่านต้องพรากจากไปไกล
ท่านไปแล้วไปลับไม่กลับหลัง	พวกเรานั่งชบหน่าน้ำตาไหล
ถึงคราวเขมะ ะ เสร้าร้าวรานใจ	ชลเนตรตกในให้อำคร
ท่านอาจารย์มีเมตตาพวกข้าน้อย	คำพร่ำถ้อยสอนสั่งยังไม่สูญ
จากดวงจิตของเราเข้าเพิ่มพูน	ให้มากมูลถึงตามตึกตคน
จะหาใครในพิภพจบทั่วแคว้น	ทุกเขตแดนเทียมไคให้ขัดสน
ท่านอาจารย์นั้นเลิศประเสริฐล้ำ	เป็นมิ่งขวัญแก่ทุกคนไถ่ทานมา
ท่านทรงพระกรุณาและปรานี	พระคุณนี้เห็นอยู่เท่าภูผา
ทำฉันทไฉนจะไคท่านคืนมา	อนิจจาไม่มีหวังในครั้งนี้
ท่านจากไปเหมือนใจจะขาดแล้ว	ถึงดวงแก้วแวววับดับแสงศรี
มัจจุราชนั้นไซ้รมิไคมี	จะปรานีผู้ไคให้ย็นยง
คิดหักห้ามดวงจิตที่ระกำ	รสพระธรรมคำสอนไม่ลืมหอง
ขอตั้งจิตอธิษฐานอันมั่นคง	พระวิญญูณของพระองค์สถิตใน
สุคติภูมิธรรมทิพย์วิมาน	อันโอฬารนบค้ำยอสงไชย
เสวยสุขทุกทิวาราตรีไป	พวกข้าขอน้อมใจด้วยภักดี

พิชชรัตน์ ธีราธร

ม.ศ. ๒

รางวัลชมเชย

ขวัญ “ Chemie สิริ ๖ ” เสร้า	อาคร
ปางท่านอาจารย์ใหญ่บุญ	ร่างแล้ว
พระคัมภีร์แสงสุริย์	สิ้นส่อง แสงฤา
ไอ้พระคัมภีร์แก้ว	กลับฟื้นคืนใจน
อาลัยท่วมทรวงท้น	ทับทวิ
วันทศตรึงฤติ	รำไห้
เหล่าศิษย์วิปโยคพลี	เพื่อก่าน อาจารย์นา
น้อมจิตอธิษฐานไท้	เทพบ้องพระวิญญาณ
ยามอยู่ทรงปกป้อง	ศิษยา นุศิษย์เอย
ทรงอบรมบ่มวิชา	ประสาธน์พ้อง
พระคุณประทับปรา-	กฏจิร กาลแฮ
พระเกียรติอาจารย์ก้อง	เกริกกล้ากรุงสยาม ๖
ศิษย์ขอถวายสัตย์ซ่ง	ท่องค้ อาจารย์นา
จารึกงานบรรจง	จบเกล้า
แม้สิ้นอย่าปลุกปลง	จาก Chemie สิริ ๖ เอย
ขอพระวิญญาณเฝ้า	ฝากไว้นุสรณ์

ขอให้พระวิญญาณของท่านอาจารย์ใหญ่ จงสถิตสถาพร ณ สรวงสวรรค์ชั้นดุสิต

เสาวนิตย์ เอี่ยมกระสินธุ์

ม.ศ. ๓

ประเภทประณตึกษาคอนปลาย

รางวัลที่ ๑

ข้าพเจ้ายังไม่ลืมวันนั้นคือวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ขณะที่กำลังเรียนหนังสืออยู่ในห้องเรียนก็ได้ทราบข่าวว่า ท่านอาจารย์ที่เคารพรักได้เสด็จจากพวกเราไปเสียแล้ว ทันทีที่ได้ทราบข่าวข้าพเจ้าใจหายวูบ และต่อมาก็กลายเป็นความเสียใจอย่างยิ่ง จนไม่อาจกลืนน้ำตาได้ ทางโรงเรียนได้ปล่อยให้นักเรียนทั้งหมดกลับบ้าน ข้าพเจ้าเดินน้ำตาไหลไปตลอดทางจนถึงบ้าน ในใจก็เฝ้าแต่นึกว่าท่านเสด็จจากพวกเราเร็วเกินไป นับแต่นั้นจะได้เห็นแต่พระเกี้ยวว่างเปล่าไม่มีองค์ท่านประทับอย่างที่เคยเห็นเป็นประจำอีกแล้ว ท่านควรจะอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่เราต่อไปอีกนานเท่านาน พระเดชพระคุณของท่านที่มีต่อบรรดาชาวเขมะสิริฯ ทั้งหลายนั่นย่อมเป็นที่ ประจักษ์ทั่วกันคืออยู่แล้วโดยข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง ข้าพเจ้าจะขอกล่าวแต่ว่านอกจากคุณพ่อคุณแม่ของข้าพเจ้าแล้ว ก็ยังมีท่านอีกองค์หนึ่งท่านที่มีพระคุณต่อข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าจึงไม่ลืมวันนั้นวันที่น้ำตาของเด็กนักเรียน เล็ก ๆ คนหนึ่งได้ไหล รินมาตลอดทางที่เดินกลับบ้านอย่างกลืนไม่อยู่ เพราะความเสียใจสุดซึ้งที่ได้สูญเสียผู้มีพระคุณสูงส่งไปอย่างไม่นึกฝัน

ข้าพเจ้าขอให้ดวงพระวิญญาณของท่านอาจารย์จงไปสู่สรวงสวรรค์ทุกพิภพเทอญ.

ศักดิ์ศรี จารุภา

ป. ๓

รางวัลที่ ๒

วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๖ นับเป็นวันที่พวกเราชาวเขมะ ฯ จะลืมเสียมิได้ เพราะเป็นวันที่พวกเราได้รับความเศร้าใจอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์ใหญ่ของเรา หม่อมเจ้า พุนศรีเกษม เกษมศรี ได้สิ้นชีพิตักษัยเสียแล้วเมื่อเวลา ๑๑.๐๔ นาฬิกา ณ พระตำหนักของท่าน ด้วยพระโรคชรา ท่านอาจารย์เปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษย์ โดยให้ความคุ้มครองและความอบอุ่นใจ เป็นประจักษ์ตวงประทีปอันแจ่มใส นำชีวิตของ ศิษย์ให้รุ่งโรจน์ในการศึกษา และความก้าวหน้าของชีวิต แม้ศิษย์ของท่านจะจบการศึกษาไปแล้ว แต่ถ้าใครได้รับความลำบากและมุ่งหน้ามาหาท่านอาจารย์แล้ว ไม่มีผู้ใด จะผิดหวังกลับไป จะทรงช่วยเหลือศิษย์ของท่านเสมอ อย่างน้อยที่สุดก็จะทรงช่วยด้วยการตักเตือนและปลุกปลอบใจ ดังนั้นเราชาวเขมะ ฯ จึงถือเสมือนว่าท่านอาจารย์เป็นเสมือนพระบิดาของเราด้วย

บัดนี้ ร่มโพธิ์ร่มไทรอันเคยให้ความอบอุ่นใจแก่เรานั้น ได้จากเราไปแล้ว แต่เราเชื่อว่า ดวงพระวิญญาณของท่านอาจารย์จะต้องเสด็จสู่สรวงสวรรค์เป็นแน่แท้ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยกรรมดีที่ท่านอาจารย์ ได้ทรงกระทำไว้นั่นเอง ทั้งในด้านการศึกษา การแพทย์ และการสังคม ผลบุญที่ท่านอาจารย์ได้ทรงกระทำไว้น้อมน้อมนำส่งพระวิญญาณของท่านให้สู่สรวงสวรรค์และเสวยสุขตลอดไป

พวกเราชาวเขมะ ฯ ขอ น้อม จิต อธิษฐาน ระลึกถึง พระคุณ อันยิ่งใหญ่ ของ ท่านอาจารย์ และขอปฏิญาณว่า จะกระทำแต่ความดี เพื่อเป็นเกียรติเป็นศรีแก่สถานศึกษานี้ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู กตเวทิต่อท่านอาจารย์ตลอดไป.

ชะอรสิน แสงวิจิตร

ป. ๖

รางวัลชมเชย

วันที่ ๒๕ กันยายน เป็นวันที่ข้าพเจ้าได้รับข่าวที่เศร้าสลดที่สุดในการสูญเสียท่านอาจารย์ ซึ่งเป็นเสมือนมิ่งขวัญของพวกเรา ข้าพเจ้ามีความเสียใจอย่างบอกไม่ถูก ท่านอาจารย์เปรียบเสมือนบิดาของชาวเขมะฯ มีความเมตตากรุณาอย่างเหลือล้น เปรียบเสมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่างมายังพวกเรา และแสงนั้นก็ชักจูงความมืดที่บังเกิดขึ้น ทำให้ชีวิตเราแจ่มใส และมีความมานะอดทนที่จะร่ำเรียนหนังสือต่อไป

เมื่อท่านอาจารย์ทรงพระชนม์อยู่ เขมะฯ มีแต่ความสนุกสนานรื่นเริงและแจ่มใสทุกตัวคน ท่านทรงเอาพระทัยใส่ในนักเรียนทุกคนเป็นอย่างดี ฝึกฝนและอบรมมารยาทที่ถูกต้อง และสั่งสอนสิ่งที่ถูกที่ควร ซึ่งเราทุกคนก็อยู่อย่างมีความสุขและอบอุ่นตลอดมา จนกระทั่งท่านอาจารย์ได้จากเราไปอย่างไม่กลับมาอีก เป็นวันที่ทุกคนในเขมะฯ มีแต่ความเศร้าสลด และไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลยว่า จะสูญเสียท่านอาจารย์อันเป็นที่เคารพรักของเราทุกคนอย่างกะทันหันเช่นนี้ และความสนุกสนานรื่นเริงก็หมดไป กลายเป็นความเศร้าสลด แต่บัดนี้เราทุกคนก็จะไม่ได้เห็นท่านอาจารย์อีกต่อไป เพราะท่านได้จากเราไปเสียแล้ว แต่ทว่าความเมตตากรุณาของท่าน จะประทับในความทรงจำของเราทุกคนตลอดไป ดวงพระวิญญาณของท่านอาจารย์อยู่แห่งใดขอโปรดลงมาบรรเทาว่าศิษย์เขมะฯ ทุกคนเคารพและจงรักภักดีต่อท่านอาจารย์อยู่เสมอ

จุฑามาศ นาคสวัสดิ์

ป. ๗

รางวัลชมเชย

นรชาติที่วางวาย

มลายสันทั้งอินทรีย์

สถิตทั่วแต่ชั่วดี

ประทับไว้ในโลกา

ข้าพเจ้าเปรียบเสมือนลูกที่ได้สูญเสียบิดาแสนรักและเคารพบูชา ข้าพเจ้ามีความ
ยินดีอย่างยิ่งที่มีโอกาสถวายคำอาลัย เพื่อเป็นการสนองบุญคุณของท่านเป็นครั้งสุดท้าย....

ท่านชายทรงสนธิพิทักษ์ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๖ การเสด็จจากไปอย่าง
ไม่มีวันกลับของท่าน ไม่เพียงแต่จะยังให้เกิดความเศร้าสลด เสียหายในหมู่วงศาคณา-
ญาติและเหล่าคุณครูบาอาจารย์ นักเรียนทุก ๆ คนเท่านั้น มิตรสหายตลอดจนผู้ที่รู้จักคุ้น
เคย เมื่อได้ทราบข่าวนี้ ต่างก็พากันสลดใจและอาลัยอาวรณ์อย่างสุดซึ้ง ด้วยเหตุที่ไม่มี
ใครนึกฝันมาก่อน การเสด็จจากไปครั้งนี้ ท่านทรงจากแต่ร่างกายเท่านั้น ส่วนพระทัย
ของท่านมิได้เสด็จไปจากพวกเราเลย

ขณะที่ท่านชายทรงมีพระชนมชีพอยู่ ท่านทรงเป็นกำลังของทุก ๆ คน ท่านทรง
นำความเจริญในด้านต่าง ๆ มาสู่ประเทศชาติและโรงเรียนอย่างมากมาย ทรงมีน้ำพระทัย
เมตตา กรุณา ปรานี โอบอ้อมอารีต่อทุก ๆ คน ท่านทรงปกครองแบบพ่อกับลูก เมื่อ
ท่านทรงแข็งแรงอยู่ ทรงสอนด้วยองค์ท่านเอง ท่านทรงเชิญอาจารย์ทรงคุณวุฒิ
หลายท่าน เพราะท่านมีความห่วงใยการศึกษาของนักเรียน ท่านทรงให้ความช่วยเหลือ
ความยุติธรรมและความรักจนทั่วหน้ากัน คุณความดีของท่านสุดที่จะพรรณนาได้หมด
และย่อมจะจารึกอยู่ในหัวใจของทุก ๆ คน อย่างมิรู้ลืมได้

กรรมดีอันใดที่ทำไว้ กรรมนั้นย่อมไม่สูญ ขอให้กรรมดีทั้งหลายจงสนองแก่ท่าน
อาจารย์ใหญ่ หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี จงเสด็จสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพตลอดกาล
นานเทอญ

พัฒนพิทย์ รุจิระบรรเจิด

ป. ๗

รางวัลชมเชย

๖ ปี ที่ข้าพเจ้าเป็นลูกของ “เขมะสิริฯ” เวลาอาจจะน้อยเกินไปที่ได้ใกล้ชิดกับท่านอาจารย์ใหญ่ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ใช่อุปสรรคสำคัญอะไร ที่จะทำให้ข้าพเจ้าไม่เข้าใจถึงพระคุณความดีของท่านอย่างซาบซึ้ง แม้ข้าพเจ้าจะเป็นเด็ก ความนึกคิดของข้าพเจ้ามีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะรู้สึกเศร้าและเสียใจ เมื่อทราบว่า ท่านอาจารย์สันชีพิทักษ์จากข้าพเจ้าไปแล้ว จากไปโดยไม่มีโอกาสได้กลับมาอีก คงจะมีก็แต่เพียงดวงพระวิญญาณที่ผ่องแผ้วอยู่ในโลกนี้ เราเท่านั้น

พระองค์ท่านเปรียบเหมือนพระบิดาของ “เขมะสิริฯ” การสิ้นพระชนม์ของท่านย่อมนำความว่าเหว เศร้าเสียใจมาสู่ลูก “เขมะสิริฯ” มากมายจนไม่สามารถจะเขียนบรรยายออกมาได้ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกคล้าย “ลูกที่สิ้นพ่อ” ดวงพระวิญญาณของท่านอาจารย์เท่านั้นที่จะทรงทราบว่า ข้าพเจ้ารู้สึกอาลัยรักท่านมากเพียงไหน

ตลอดพระชนม์ชีพของท่าน ทรงประกอบแต่คุณงามความดี มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทั้งมีพระทัยอันสูงส่ง ทรงกระทำแต่กรรมดีเท่านั้น คุณความดีของท่านนี้แหละ ทำให้จิตใจของข้าพเจ้าเศร้าสลดทุกครั้งที่เหลือบเห็นพระศพของท่าน “ท่านไม่น่าจะทรงจากพวกลูกไปรวดเร็วเช่นนั้น สวรรค์ต้องการท่านเร็วเกินไป”

“พุธที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖” วันนี้จะจารึกอยู่ในดวงใจของข้าพเจ้าตลอดไป เพราะเป็นวันที่ข้าพเจ้าเพิ่งเคยจะได้รับความเศร้า เสียใจ เป็นครั้งแรกในชีวิต ข้าพเจ้าต้องสูญเสียบุคคลที่ข้าพเจ้ารักและเคารพอย่างสูงสุดไป

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโลก ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่ามีจริง จงโปรดช่วยนำดวงพระวิญญาณของท่านสู่สวรรค์ด้วยเถิด

ธิดาภรณ์ อินทรपालิต

ป. ๕

รางวัลชมเชย

เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีแก่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจแสดงทาง
ใจได้ นอกจากจะเขียนปี่เถ้อย่าออกมาในที่นี้ เป็นการแสดงถึงความเคารพรักและ
อาลัยเป็นครั้งสุดท้าย

ข้าพเจ้าหวังเสมอว่า ท่านอาจารย์คงจะมีชีวิตอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษย์
ทุก ๆ คนไปอีกนาน ไม่เคยคิดว่าท่านอาจารย์จะจากไปเร็วถึงเพียงนี้ เมื่อข้าพเจ้าได้
ทราบว่าท่านอาจารย์ได้จากไปแล้ว ข้าพเจ้าได้รับความเศร้าโศกอย่างมากจนไม่สามารถ
จะพรรณนาได้ แม้จะร้องไห้เพียงใดก็ไม่ทำให้ท่านอาจารย์ฟื้นขึ้นมาได้ ขณะที่ท่าน
อาจารย์มีชีวิตอยู่นั้นได้ให้ความปรานีและห่วงใยในการศึกษาของศิษย์ทุก ๆ คนมาก ได้
ทรงสร้างห้องพยาบาลสำหรับคุณครูและนักเรียนโรงเรียนพระมารดาอัครมหาราช เพื่อให้งด
วิญญานของท่านอาจารย์มีความสุขในสมปรารถนา ข้าพเจ้าจะพยายามทำความดี บากบั่น
ในการศึกษาเพื่อนำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียน สมกับที่ท่านอาจารย์ได้ทรงหวังไว้ ข้าพเจ้า
หวังว่าจะทดแทนพระคุณของท่านอาจารย์ เมื่อถึงเวลาอันสมควร แต่ยังไม่ได้ทดแทน
พระคุณท่านอาจารย์ก็จากไปเสียก่อนแล้ว

ขณะนี้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านอาจารย์อยู่ ณ แห่งใด ได้โปรดสถับคำ
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอน้อมเอาความกตัญญูตเวทีและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายใน
สากลโลกจงนำดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านอาจารย์ไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นสูงสุดด้วยเทอญ

พิมพ์พรรณ เสนะวัฒน์

รางวัลชมเชย

ณ โรงเรียนพระศรีรัตนตรัย เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นวันที่ให้ความเศร้าสลดแก่ทุกคนในโรงเรียนพระศรีรัตนตรัยที่จะพรรณนาได้ เวลา ๑๐.๓๐ น. ซึ่งเป็นเวลาพัก ที่หน้าตำหนักท่านอาจารย์ใหญ่ มีคุณครูหลายท่านกำลังก้มให้นักเรียนทำความสะอาดอีกทีกับท่านอาจารย์ซึ่งกำลังประจวบหน้าอยู่ เมื่อทุกคนได้ทราบข่าวว่าท่านอาจารย์ของเรา กำลังประจวบหน้า ทุกคนต่างตกใจและภาวนาให้ท่านทรงมีพระอาการดีขึ้น ใจของเราทุกคนต่างเต้นระทึก ภาวนาแล้วภาวนาเล่าที่จะช่วยให้ท่านทรงทุเลา ๆ ๆ ๆ พอเวลาเข้าห้องเรียนต่างใจซ่านกันต่าง ๆ คนใจอ่อนบางคนถึงกับมือเย็นด้วยความตกใจ ครูเรา (วันพุธเช้าโมง ๓) คือคุณครูฉนวนจันทร์ไม่เข้าห้องสอน ภายในห้องมีแต่ความเงียบสงบ ต่างคนต่างเอาใจช่วยและสวดภาวนาให้ท่านอาจารย์ของเรา มีพระอาการดีขึ้น ต่อมาได้ยินเสียงคนตะโกนกันว่า “พระมา พระมา” ต่างวิ่งออกไปดู โดยลืมระเบียบของห้องเสียด้วยอารมณ์ตกใจ แต่พระท่านหายลับไปเสียแล้ว สักครู่ต่อมาก็ถึงเวลารับประทานอาหารกลางวัน พอไปถึงโรงอาหารก็มีเสียงพูดกันว่าท่านอาจารย์ใหญ่ของเราเนี่ย ท่านสิ้นชีพิตักษัยเสียแล้ว แต่ข้าพเจ้าไม่ปักใจเชื่อนัก พอข้าพเจ้าเดินไปซื้อขนมก็มีเสียงคุณครูตะโกนให้ทุกคนกลับเข้าห้อง ข้าพเจ้าใจเสียวูบเท้าเย็นมือเย็นเศร้าใจจนพูดอะไรไม่ออก รีบวิ่งอย่างสุดฝีเท้าที่เดียว พอเข้าห้องก็ครบก็มีเสียงคุณหญิงประกาศทางไมโครโฟนด้วยเสียงอันเศร้า ๆ สิ้น ๆ ข้าพเจ้ารู้ทันทีว่าท่านสิ้นชีพิตักษัยเสียแล้ว ในคำประกาศมีอยู่ว่า “...ท่านอาจารย์ใหญ่สิ้นพระชนม์เสียแล้ว เมื่อเวลา ๑๑.๐๔ น....” มีเสียงร้องไห้กันซบมไปหมด คุณหญิงให้เรากลับบ้านได้ และใครที่ต่องการจะรดน้ำพระศพก็มาได้ในวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เวลา ๑๖.๓๐ น. และพวกหัวหน้าชั้นตั้งแต่ ม.ศ. ๑-ม.ศ. ๕ ก็มาด้วย และให้ไว้ทุกข์เป็นเวลา ๗ วันก่อน พวกเราทุกคนศิษย์ของท่านอาจารย์ใหญ่ ขอให้ดวงวิญญาณของท่านอาจารย์ใหญ่จงไปสู่สุรวงสวรรค์ ข้าพเจ้าศิษย์พระศรีรัตนตรัยคนหนึ่ง เมื่อฟังจบข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าโศกเสียใจจนสุดที่จะบรรยายได้ ความรู้สึกของข้าพเจ้าเปรียบเหมือนลูกปราศจากพ่อซึ่งเห็นกันอยู่เมื่อครู่ละนั้นก็ไม่น่า

พิศมัย ภูริสินสิทธิ์

ป. ๖

กิจกรรมพิเศษในความอำนวยการของ “ท่าน”

จัดเป็นงานรื่นเริงประจำปีในวันประสูติ

๑๕ พฤศจิกายน

(คัดมาแต่เพียงบางเรื่อง)

บทนำ

ตามหลักชีววิทยา เมื่อมีอิทธิพลหรือกิริยาเครื่องเร้าเข้าสู่สิ่งมีชีวิตแล้ว สิ่งนั้นย่อมแสดงปฏิกิริยาตอบสนอง เช่น ในสัตว์ชั้นต่ำบางชนิดที่อยู่ในน้ำ เมื่อได้รับแสงสว่าง เข้มก็จะว่ายน้ำหนีไปสู่ที่มืด ในต้นไม้กิ่งใบของมันจะหันรับแสงแดด ส่วนรากจะผิวน้ำแสงสว่าง พฤติกรรมเหล่านี้ชีววิทยาเรียกว่า “โทรปีสมิซึม” ในสัตว์ชั้นสูง เช่น มนุษย์ เมื่อมีอิทธิพลหรือกิริยาเครื่องเร้าเข้าทางระบบประสาทแล้ว ย่อมเกิดอารมณ์ขึ้น ครั้นแล้วอารมณ์นั้นก็แสดงออกเป็นปฏิกิริยาตอบอิทธิพลนั้น

คณะโรงเรียนเซมะสิริอนุสสรณ์ ได้รับอุปการะจากมิตรเป็นเครื่องเร้าให้เกิดอารมณ์ขึ้น ดังนั้นก็ย่อมแสดงออกเป็นปฏิกิริยา โรงเรียนเล็งเห็นว่าควรแสดงปฏิกิริยานี้โดยทางนาฏศิลป์ ซึ่งจะเป็นเครื่องบันเทิงหย่อนใจจากการงานที่เคร่งเครียดของท่านไปในตัว แต่นาฏศิลป์ที่โรงเรียนจะแสดงในวันนี้ ถ้าไม่แถลงให้ทราบล่วงหน้าไว้บ้างแล้ว ก็อาจจะเห็นว่าเป็นศิลปะวันตกและตะวันออกปะปนกันอย่างพินเผื่อ ข้อนี้อาจจริง ศิลปะต่าง ๆ นั้นย่อมไม่มีชาติพันธุ์วรรณะ เพราะบุคคลไม่ว่าผิว, เพศ, กำเนิดใด ถ้าได้รับการศึกษาในศิลปะมาบ้างแล้วก็สามารถจะรับความสะเทือนใจจาก ศิลปะได้ทุก ชนิดทั่วกันหมด ฉะนั้นเหตุใดศิลปะต่าง ๆ จึงจะเคล้ากันเข้าไม่ได้ ดูพระที่นั่งจักรีเยื้องเป็นปราสาททรงมงกุฎ แต่ตัวเป็นตึกสมัยเรเนซ็องส์ เป็นตัวอย่างของการเคล้ากันเป็นอันดีแห่งศิลปะตะวันออกและตะวันตก

ด้วยประการดังนี้ คณะโรงเรียนเซมะสิริอนุสสรณ์ ขอเชิญท่านทั้งหลายทัศนา โชนกลางแปลงเกล้าระบำสังคีต, รำเท่า, และสะบัด ซึ่งเป็นปฏิกิริยาแสดงออกจากอารมณ์อันซึ่งอยู่ในจิตของคณะโรงเรียน ในโอกาสที่กระทำการมิตวพลีดังต่อไปนี้:-

อารมณ์

แตรกรอน ๆ เมื่อทึนกรจะลับเหลี่ยมเมฆา มวลวิหคต่างรีบบินถลาสู่รังที่อาศัย ยังมีท่นไคลมฝนบนฟ้ามาลือต้นไม้พัวรัลู่กิ่งใบ สากเป็นสายพรายพริ้วทิวทุ่ง แล้วพวย

พุ่งเป็นฝนหลังจากฟ้าแตกไกล พืชพันธุ์ พลัปลิงไพรก็กลายเป็นกลีบเบิกบาน ต่าง
ชุกกันคอกสีขาวยรสีท้อรชร เป็นเหยื่อของเหล่าภุมรีเสื่อมาเกล้ากลิ้งเรณุนวล เกือก
กลวอบอวลแล้วก็บินหนีไป

แสดงออกเป็น

๑. สัญญลักษณ์ยามเย็น (๑) เพลงพระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบัน ในจังหวะ บีกูอิน
๒. สัญญลักษณ์แห่ง “มวลิทต่างก็รีบบินถลาสู่รังที่อาคัย” ในขบวนสะเก็ด
๓. สัญญลักษณ์แห่งยามเย็น (๒) เพลงพระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบัน ใน จังหวะบีกูอิน
๔. สัญญลักษณ์แห่ง “ลมฝนบนฟ้ามาลือทันไม้พรว์ลูกิงโบ ในขบวนสะเก็ด
๕. สัญญลักษณ์แห่งสายฝน (๑) เพลงพระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบัน ใน จังหวะวอลต์ซ์
๖. สัญญลักษณ์แห่ง “สายฟ้าปะเปรี้ยงเสียงก้องกัมปนาท” ในขบวนสะเก็ด
๗. สัญญลักษณ์แห่งสายฝน (๒) เพลงพระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบัน ใน จังหวะวอลต์ซ์
๘. สัญญลักษณ์แห่ง “สกุณาใหญ่น้อยก็ฝ่าฝนไปจนสงบลง” ในขบวนสะเก็ด
๙. สัญญลักษณ์แห่งพลัปลิงไพร (๑) เพลงวิลเลี่ยในเรื่อง “เมอร์วิโด” ในจังหวะฟ็อกซ์ทรีตซ์
๑๐. สัญญลักษณ์แห่ง “หมู่ภุมรีที่คอยเกล้ากลิ้งซึ่งเรณุนวล” ในขบวนสะเก็ด
๑๑. สัญญลักษณ์แห่งพลัปลิงไพร (๒) เพลงวิลเลี่ยในเรื่อง “เมอร์วิโด” ในจังหวะฟ็อกซ์ทรีตซ์
๑๒. สัญญลักษณ์แห่ง “เกือกกลวอบอวลแล้วก็บินหนีไป” ในขบวนสะเก็ด

อารมณ์

เจ้าพลับพลึงไพร่ต้องระทมทุกข์หม่นหมองศรี ครอบมหัทธมียศีทอคร่าลงข้าง
ทาง ต่อเมื่อครุฑศรีสอางค์เลิศด้วยศิลปวิทยา ได้ดำเนินมาประสบเข้าแล้วก็เก็บไป
สักการบูชาเทพไทที่อารักขาโรงเรียนด้วยพลับพลึง เจ้าก็พลันถึงซึ่งความผ่องแผ้ว
เปรียบได้แล้วคุณเหล่าข้า ๆ ที่ได้รับการศึกษาอยู่ในที่นี้ ด้วยเดชะบารมีแห่งศิลปวิทยา
มवलเหล่าข้า ๆ จึงพ้นภัยด้วยประการทั้งปวง แลนา

แสดงออกเป็น

๑๓. สัญลักษณ์แห่งครุฑีลงเล่นสวน ในเพลงกราวมอญ:-

พวกเราเอ๋ย วันนั้นสนุกนา เกรี้ยวกราวฉาวฉ่า พุดจาอยู่สนั่น แท่น
โลดโผนผ่น ชวนกันเดินเข้าเถิด แต่งตัวฉายฉิ่ง ฉายฉิ่งโรงเรียน
แต่งให้แนบเนียน เดินเวียนเป็นวงมา

เพื่อนเราเอ๋ย เพื่อนเขมะ ๆ อย่าช้า เสียงเซ เสียงซา ร่าเริง
เบิกบาน แท่นรำสำราญ สำราญทุกหยั เทียวหาดอกไม้ บูชาเทวดา

๑๔. สัญลักษณ์แห่งครุฑีสักการะเทพไท แล้วรำถวายกร ในเพลงคำหวาน
และแขกประเทศ:-

ต่างจับระบำรำพ้อน	ทอดกรกรีกกรายทั้งซ้ายขวา
ให้งามงอนอ่อนจริตกริยา	คังกินราลงเล่นชลธิ์
ลคเลี้ยวเที่ยวท่องให้คล้องเกล้า	ซ้องจังหวะประพ้าให้ดีดี
ร้ายเรียงเคียงคู่ให้คู่ดี	เป็นที่สนุกสุขสำราญ
จะร้องเร่यरับขับกรวณ	โหยหวลสำเนียงเสียงประสาน
บำเรอเทวาทหน้าพระลาน	ให้กังวานเพราะพร้อมก้องระงม

๑๕. สัญลักษณ์แห่งครุฑีเมื่อประสบผู้ที่ไค้เมตตาปราณีโรงเรียน ในเพลงชม
กงนอก:-

คฤสิดูโน่นจงคูปไป
 ล้วนผู้มีจิตอาวี
 เราควรสำแดงกตัญญู
 ให้บวงสรวงรุกขเทวา

แขกมามากหลายในวันนี้
 เมตตาปราณีโรงเรียนมา
 เรียนक्रमานีอย่าเห็นช้า
 จัดหาของทิพย์ไปกำนัล

อารมณ

พระคุณท่านที่ให้อุปการ
 สุกจะหาไถปานเปรียบได้
 สุกจะเอ่ยคำชานคำขอบ คุณนา
 ภารแต่ของเทพไท้มอบให้กำนัล

แสดงออกเป็น

๑๖. สัญญลักษณ์แห่งครูและหัวหน้านักเรียนบวงสรวงรุกขเทวา ในเพลง
 สารการ
 ๑๗. สัญญลักษณ์แห่งรุกขเทวาปรากฏเฉพาะหน้า ในหน้าพาทย์ร้วแล้ว
 พากย์โชน:-

ปางนี้องค์ไท้เทเวศร์ ฤทธิเลื่องเรื่องเดช
 สถิตยัมหารุกขา ชาวสถานศึกษา
 พัทธักษ์อาร์กษับรรดา บุปผามาขจร
 เขมะสิริอนุสรณ์
 รื่นกลืนรูปเทียนบวร
 ก็แจ้งในจิตกมารี
 ฐีสึกเมตตาปราณี
 ออกให้เห็นชัดกนัตตา (คุกพาทย์แล้วเจรจาโชน)

๑๘. (เทวคา) รุกขเทวาเมื่อสำแดงกาย ให้ประจักษ์แก่ครูและนักเรียนทั้งหลาย ณ ที่นั้น แล้วกล่าวคำจําพรรจด้วยมตตา เจ้าทั้งมวลล้วนศึกษาที่โรงเรียนนี้ บำราศทุกข์เป็นสุขหรือฉันใด การเล่าเรียนดำเนินไปได้ แคล้วคล่อง หรืออึดอัดเพราะขัดข้องประการใด จงชี้แจงให้เราเข้าใจ น้อยหรือเจ้า
๑๙. (ครู) ข้าแต่ท่านรุกขเทเวศร์ผู้ทรงฤทธิ์ ด้วยเดชพระมหิทธิบารมิ ได้ ปกป้องผองข้านี้อยู่เนืองนิจ บรรดานักเรียนขมะสิริอนุสสรณ์ล้วนเป็นสุข ปราศจากโรคภัยทุกข์ทุกประการ ทั้งการเล่าเรียนคิดเขียนอ่านท้วงไว ถึงคราวสอบไล่ก็สอบได้เยี่ยมทุกปี ด้วยเดชพระบารมิแห่งองค์ เทพเจ้า ผู้พิทักษ์อารักษ์เกล้ากระหม่อมฉันนี้แหละเจ้าข้า
๒๐. (เทวคา) คุณครูและนักเรียนทั้งหลาย เมื่อปวงเจ้าบำราศทุกข์เป็นสุข สบายกันทั่วหน้า ก็เหตุอันใดเล่าเจ้าจึงมาอภิวันท์ น้อมฤดีพลีกรรมแก่ ข้า เจ้าประสงค์จําางสิ่งใดก็ให้วามาเถิดนะเจ้า
๒๑. สัญญลักษณ์แห่งครูทูลขอเทวคา ในเพลงเทวาประสิทธิ์:-
วันนี้มีคุณการุณรัก	ของสำนักขมะสิริอนุสสรณ์
ได้มาถึงโรงเรียนด้วยอาทร	ใคร่ขอต้อนรับท่านฉันท์ไมตรี
ขอประทานสิ่งเลิศประเสริฐยิ่ง	กับพรมิ่งมงคลเพิ่มเฉลิมศรี
เพื่อกำหนดท่านที่มาเอื้ออารี	ให้ท่านมีความสุขทุกเวลา.
๒๒. สัญญลักษณ์แห่งรุกขเทวานิมิตผ้าหอมและบุหงาทิพย์ ในเพลงตะนิมิต:-
ประณมัตถ์มนัสตั้งหวังนิมิต	เป็นภูษิตและทิพย์บุหงา
ให้ผู้รับสุขสวัสดิ์วัฒนา	ปวงปัจจุามิตรพ่ายห่างไกล เทอญ.
๒๓. สัญญลักษณ์แห่งครูและหัวหน้านักเรียนกระทำอภิวันท์นาการ ในเพลง คำนวเรชชฐ
๒๔. สัญญลักษณ์แห่งครูและหัวหน้านักเรียนเดินกลับ ในเพลงเร็ว

รวบยอดแล้วส่งท้าย

๒๕. สัญลักษณ์แห่งความขอบคุณที่ท่านบำรุงมูลนิธิ ในเพลงร่ำวงด้วยงาน
เสียง:-

เพลงที่ ๑ เริงสำราญเบิกบานทั่วหน้า เขมะ ฯ พวกเราเปรมปรีดิ์ครัน ด้วยเรา
นี้ยังหนึ่ง นึกถึงทุกคืนวัน ที่ท่านเคยการุณนั้นไม่มีวันจะเสื่อมคลายเลย

เพลงที่ ๒ งานวันนีเรามุ่งหมาย ให้ท่านทั้งหลายทุกคนที่มา เริงสำราญเบิก
บานทองจิต นี่ก็ความภักดีของพวกเราเหล่าข้า ฯ หากผิดพลั้งไปอภัย
สักครา พวกเราหวังว่าท่านจะปรานี

เพลงที่ ๓ เหล่าเขมะ ฯ ปรีดา ท่านมาได้ช่วยร่วมการ บำรุงมูลนิธิเป็นทาน
ในวันงานที่เรามี พระคุณของท่านทั้งนี้ เป็นสุขที่เราจะจดจำ

เพลงที่ ๔ ไกลร้อยบาทอีกนิด ชิด ๆ พันบาทอีกหน่อย ปีหนึ่งเงินเล็กน้อย
จะมัวคอยอยู่ไย ขากลับทำทานอีกหน่อย ไม่มากนักอย่าเต็มใจ ขอเชิญ
พระรัตนตรัย นำพรชัยให้ท่านสุข เทอญ.

ภาพยนตร์ระบำนาวจิตรศิลป์
จากละครไทยปัจจุบัน เรื่อง
“พระลอลีลาวดี”
ของหน่วยทัศนศึกษาและโสตศึกษา
โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์
ประกอบด้วย
รำไทยในเพลงไทยเดิม
รำไทยในเพลงลีลาวดีสากล
รำเท่ลีลาวดีในเพลงไทยเดิม
รำเท่ลีลาวดีในเพลงไทยปัจจุบัน
คลุกเคล้าระคนกันไปในฉากจิตรกรรม
พร้อมทั้งเสียงธรรมชาติที่ในป่าและในอุทยาน
กับเสียงขับร้องและเสียงครีयาค์ของศิลปินเอกชั้นครู
ถ่ายทอดโดยเส้นลวดบันทึกเสียงอย่างไพเราะเหมือนจริง

คณะผู้แสดงภาพยนตร์ระบำนวจิตรศิลป์

“พระลอสีลาศ”

ขอน้อมเกล้ากราบถวายสักการะ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ผู้ได้ทรงพระนิพนธ์บทละครเรื่องพระลอ

ถ้ามีญาณวิถิต่างใดที่จะทรงทราบได้

ก็ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ

ได้ทรงโปรดดลโทษประทานแก่คณะ

ในอันที่ได้ดัดเติมแก้ไขบทพระนิพนธ์ให้เหมาะสม

แก่ฐานะที่ผู้แสดงเป็นแต่เพียงนักเรียน

ขอเดชะพระบารมีแห่งพรหมวิหารธรรม

ได้โปรดเกล้าประทานความสำเร็จแก่คณะด้วยเทอญ

คำชี้แจง

ภาพยนตร์ระบำประกอบเสียงร้องและดนตรี เรื่อง “พระลอลีลาวดี” ที่โรงเรียน เขมะสิริอนุสสรณ์สร้างขึ้นนี้ ยังไม่มีผู้อื่นใดได้ทำขึ้นในประเทศไทย โดยเฉพาะชนิดที่เสียงมิได้อยู่ในฟิล์มภาพยนตร์ หากแต่ถ่ายทอดเสียงร้องและดนตรีโดยเส้นลวดบันทึกเสียง ซึ่งมีจักรกลเดินอยู่อีกเครื่องหนึ่งต่างหาก แต่จะต้องแปลงเสียงให้สอดคล้องต้องกันกับจังหวะท่าทางที่รำหรือลีลาวดีที่อยู่ในฟิล์ม จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมาก แม้แต่ภาพยนตร์อาชีพรักยังไม่มีการทำ ฉะนั้น ข้อบกพร่องในการฉายภาพยนตร์นี้คงจะต้องมีอยู่มากเป็นธรรมดา จึงขอภัยล่วงหน้าไว้ในที่นี้

อนึ่ง ภาพยนตร์คนตรีเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่เรื่องแรก ซึ่งสร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของโรงเรียนตามธรรมดามีข้ออาชีพ การถ่ายภาพ, การจัดฉาก, การแต่งกาย, และการแสดงของตัวละคร ก็อยู่ในขอบเขตความสามารถของบุคคลในคณะโรงเรียน ซึ่งมีธุรกิจและอาชีพแต่ในเรื่องของโรงเรียน ฉะนั้นขอท่านผู้ทัศนาได้โปรดปรานีตามฐานะความสามารถด้วย

อย่างไรก็ดี โปรดตระหนักว่าในภาพยนตร์เรื่องนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ยังไม่มีใครคนอื่นจัดทำหรือจัดแสดงในประเทศไทย ดังนั้นก็จะหาจุดเช่นนี้อีกไม่ได้ไม่ว่าภาพยนตร์สมัครเล่นหรืออาชีพ ด้วยเหตุนี้จึงหวังในความกรุณาว่าโรงเรียนได้สนองพระเดชพระคุณของท่านจนสุดกำลังแล้ว

หมายเหตุ

๑. ผู้สร้างเรื่องให้ความคิดในอันที่จะจัดฉากด้วยของจริง มิได้สร้างหรือเขียนปลอมขึ้นแต่อย่างใด
๒. สิ่งของที่ตกแต่งฉากและเวที เป็นแต่เพียงสมบัติของโรงเรียนตามปกติและเป็นของส่วนตัวของผู้สร้างเรื่อง
๓. เสื้อผ้าเครื่องอาภรณ์ทุกชิ้น เป็นของที่สร้างขึ้นตามฐานะทุนทรัพย์ของโรงเรียนราษฎร
๔. กรู่วิทยาศาสตร์ผสมเครื่องหอมตามหลักวิชาการ แล้วนำมาใช้ในการฉายภาพยนตร์ (ที่โรงเรียน)
๕. ถ่ายภาพที่โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ เมื่อ มกราคม ๒๔๕๓ โดยลูกหลานในโรงเรียน

โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์

๑ มกราคม ๒๔๕๔

คำบรรยาย

ภาพยนตร์ระบำวิจิตรศิลป์ จากละครไทยสมัยปัจจุบัน ของโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์

ภาพยนตร์วรรณคดีเรื่องนี้แม้จะแสดงเป็นแบบอย่างสมัยใหม่ที่สุด แต่ก็ไม่ทิ้งวัฒนธรรมระเบียบประเพณีของไทยเดิม เพราะจะใช้ในการทัศนศึกษาเพื่ออบรมในศิลปและวัฒนธรรมของไทย ในฉากเรื่องเริ่มต้นหรือฉากนำนั้นผู้ทัศนาจะเห็นตัวอย่างหอหนังห้องฟ้านักของบรรพชนคนไทยก็ด้วยม่านตาลเงินมีเชิงชายลายฉลุทองแผ่ลวด บริเวณห้องประดับประดาค้วยเครื่องเรือนแบบไทยเดิม แต่ละอย่างล้วนเป็นวิจิตรศิลป์โบราณวัตถุของจริงมิใช่เขียนหรือแสรง์แต่งขึ้นเพื่อการละคร มีเครื่องเงินที่ใช้สำหรับอาบน้าชำระกายจัดตั้งบนม้านกของเก่า พร้อมด้วยผ้าอาบ, ผ้าผัด, ในห่อไหมเทศวางบนตะลุ่มมุก มีโต๊ะเงินใส่มะกรูดและส้มป่อยสำหรับสละสนาน ทั้งกระจากันฉ่องกรอบมุกพร้อมสรรพ ถัดแต่นั้นมามีม้านกสูงถึงโต๊ะเงินเท้าข้างวางเครื่องรับประทานคือชามข้าวลายพุ่มข้าวบิณฑ์พานรอง เครื่องคาวหวานและเครื่องเคียง ล้วนจัดลงในจานเชิง, โถเทพประนม, ชามลายน้ำทองของไทย พร้อมด้วยกระโถนปากแตร, ชันกินน้ำ, พานผ้าเช็ดมือ, และผิวมะกรูดล้างมือ

แทนฟ้านักที่นั่งทอดกัณฑ์ถัดต่อมา เป็นเตียงไม้สลักปีกทองล่องชาดลายคอกไม้เครือเถาทำสังหมียี่ภู่ปลาตสุทนต์พร้อมด้วยหมอนขวานปักหักทองขวาง ถัดมาตั้งม้าปีกทองรองเครื่องสำอาง ประกอบด้วยกระจากันฉ่องไม้สลักปีกทองลายไทย ราวผ้าเช็ดหน้ารูปนาคกันศร ชันล้างหน้าผ้าสีตาลพานรอง ถาดทองรองรับน้ำล้างหน้าลายมงคลแปดเชิงนาค พร้อมด้วยพานทองรองผอบโถปรักลงยา ขวดแก้วเจียรระโนกระหลาป่าซุกเครื่องสำอาง มีโต๊ะทองรองหวีเสนียดครบถ้วน ที่เบื้องหัวนอนทั้งคู่ไม้สลักลายไทยปัก

ทองล่องชาด บรรจุเครื่องอุปโภคด้วยโถโอจานเบญจรงค์ของบรรพบุรุษ หลังตู้มีพระพุทธรูปเขียนเส้นประคิษฐานอยู่หน้าบุษบกบรรจุอบพระพุทธรุสารีริกธาตุ พร้อมด้วยเครื่องสักการะรูปเทียนเชิงทองและพานทองรองพุ่มดอกไม้สดต่างสี เครื่องประดับเรือนทั้งล้วนเป็นวิจิตรศิลปโบราณวัตถุ แสดงให้รู้ว่าบรรพชนของเราได้เป็นผู้บรรลุถึงซึ่งวัฒนธรรมและอารยธรรมมาแล้วอย่างไรร และตัวเราลูกไทยหลานไทยสมัยต่อมา ควรจะต้องรักษาวินัยวัฒนธรรมและอารยธรรมเหล่านั้นไว้ ตามที่จะเหมาะสมแก่กาลสมัย

ฉากที่ ๑ เรื่องเริ่มต้น

เรื่องเริ่มต้นหรือเรื่องนำมีอยู่ว่า ยามตี ๑ รัตติกาลในสายัณห์วันหนึ่ง รูปเขียนสีน้ำมันในห้องสมุดของโรงเรียนเซนต์ยอห์นสตรน ซึ่งเป็นรูปนักเรียนโรงเรียนวิทยาศาสตร์ในอดีต และมีถ้อยคำพรรณนาเรื่องสมุทโฆษยวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลออยู่นั้น ได้มีชีวิตจิตใจเป็นตัวคนนางสาวเซมวรรณชน (เพลงตระนิมิต) แล้วอย่างกรายออกมาจากภาพเขียนให้เห็นปรากฏ นางสาวเซมวรรณชนเป็นนางวรรณคดีเนรมิต จึงแต่งกายนุ่งจีบยกไหมทองห่มสไบกรองทองแล่งและสอดเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ตามคติของไทยเดิม ในมือคงถือสมุดข่อยเรื่องลิลิตพระลอเล่มเดิม เดินนวยนาศเข้าห้องนั่งสู้อยู่พำนักแล้วทรุดกายลงเหนือแท่นทอง พลงพลิกอ่านบทกวีในสมุดข่อยที่ตัวอักษรเขียนด้วยหรรษาเล่มนั้น แล้วเอนกายเคลิ้มหลับไป (เพลงตระนอน)

นางสาวเซมวรรณ (ม.ร.ว. ทอรัศรี) ไม่แต่ชอบอ่านทั้งวรรณคดีไทยและอังกฤษ ซ้ำยังมีกำเนิดแต่เมืองทอรัศรี ณ ประเทศอังกฤษอีกโสดหนึ่งด้วย จิตใจของนางสาวเซมวรรณจึงเป็นไทยสมัยปัจจุบันผูกพันอยู่กับคติต่าง ๆ ทั้งของไทยและของฝรั่ง ในชั้นแรกเธอฝันเห็นนางฟ้าแพร่ผู้เรื่องฤทธิ์เนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ ปรากฏอินทรียเห็นก่อนเมฆพร้อมด้วยไม้เท้าผีสิง เธอชี้ไม้เท้าเนรมิตให้เห็นเป็นไก่เสกสกลกายสีขาวบริสุทธิ์ปรากฏขึ้นเหนือก้อนเมฆอีกก้อน ไก่กายสิทธิ์สีขาวนั้นมีรูปร่างเป็นครุฑี้นั่งน้อยแต่ง

กายแบบสากล ทั้งนี้เพราะนางฟ้าแฟรี่เป็นเทพอัปสรสากล และก็ไถ่หนี้รักไถ่ขาวขึ้น จากดวงดาวฤติกา คือดาวลูกไก่ในนักษัตรมณฑลซึ่งเป็นของสากลแลเห็นได้ทั่วพิภพ ไก่ฤติกาพลางผกยอกคอขึ้นชันขนพยักเรียกบริวารไถ่ขาวที่ในป่าให้ออกเล่นระบำในยาม สายัณห์แห่งฤดูร้อน ซึ่งเป็นนาฏศิลป์สากลแบบบัลเล่ต์เปิดฉากที่ ๒ ของเรื่องคงจะกล่าว ต่อไปในข้างหน้า

ในฝันมีว่า เมื่อก่อนที่ไก่ฤติกาจะท่อนบริวารออกมาเริงระบำ ณ บริเวณศิ-
ขรินทิพาวาสของพระปู่เจ้าทวสินทรนั้น พระปู่เจ้าใช้ภูตผีปีศาจของท้าวเธอให้ลงสิงแก่ไก่อ
ด้วยอำนาจเทวฤทธิ์ของเจ้าปู่เจ้าเขา ไก่ฤติกาจึงกลับแปรร่างเป็นไก่แก้วมีสิงในเรื่อง
ลิลิตพระลอ ในขณะนี้ปรากฏในภาพยนตร์ว่าบรรดาควงดาวลูกไก่ในท้องฟ้า ต่างโสมนัส
ปริศนาพากันเก็บเอาฟองสวรรค์ซึ่งเป็นฟองอมตะทั้งลงมาไม่ขาดระยะ จากฟากที่เป็นเวหาส
ประสิทธิ์ประสาทพรแก่ไก่แก้วในเรื่องลิลิตพระลอขออย่าให้รู้ตาย และวรรณกรรมเรื่อง
นั้นก็อย่าให้รู้จักสูญหายคลายความนิยม ไก่ใช้เป็นเครื่องอบรมกวีนิพนธ์วรรณศิลป์และ
วัฒนธรรมของไทยแก่ลูกไทยหลานไทย เหตุนี้ไก่แก้วจึงตกแต่งกายด้วยสุรภษณิศาภรณ์
อย่างไทย นุ่งยกไหมทองพันแข้งลายก้านขดสวมเสื้อคาดขามมีชายยาวเป็นปีกสอคนวม
สวมสร้อยสังวาลบานพับเครื่องถนิมพิมาภรณ์อย่างไทย แต่โฉนสวมมงกุฎแบบฝรั่งมี
ยอดเป็นตัวไก่ประดับเพชร แต่ก็เป็นภาพงดงามเข้ากันได้ดี ทั้งนี้เป็นสัญญาณแห่งความ
คลุกเคล้าเข้ากันเป็นอันดีระหว่างศิลปตะวันตก (ฝรั่ง) และศิลปตะวันออก (ไทย) กัง
นั้นเราโรงเรียนไทยสมัยปัจจุบัน จึงถือเอาเป็นลักษณะมูลฐานของภาพยนตร์ไทยปัจจุบัน
เรื่องที่จะแสดงนี้ ไม่ว่าเครื่องแต่งตัวหรือคนตรีหรือนาฏกรรมวัฒนธรรม ศิลปของทั้ง
สองเชื้อชาติจะคลุกเคล้าระคนกันไปตลอดทั้งเรื่อง ทั้งนี้ก็โดยที่ได้ถือเอาพระที่นั่งจักรีฯ
สถาปत्य์ศิลปของไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นแบบอย่าง ซึ่งตัวตึกชั้นล่างเป็นแบบฝรั่งสมัย
เรเนซองส์ ส่วนหลังคามียอดเป็นปราสาททรงมงกุฎแบบไทย ยังงามติดตาต้องใจไม่
แต่ระหว่างไทยด้วยกัน แม้ชาวต่างชาติก็งังงันด้วยความงาม

ความเป็นไปในฝัน ถึง ป้าชายแดนเมืองแมนสรวง

ฉาก ๒ เป็นฉากเขาไม้บัวบริเวณศิขรินทิพาวาสของพระปู่เจ้า มีเสียงจักจั่นเรไรร้องอยู่ระงม ตามธรรมชาติ ผู้ที่สนาจะได้เห็นไก่แก้วพาบวิวารไก่ขาวเศวตสกลกายออกมาเล่นระบำในจังหวะเพลงซำเมอร์ อีฟหนึ่ง ครั้นสิ้นเพลงหมกท่าระบำแล้วฝูงไก่ก็หายไปเสียงระฆังห่างแห่งจากสถานทิพาวาสของพระปู่เจ้ากังขึ้น มีเสียงสุนัขหอนเยือกเย็นน่าสยองตามมากับเสียงระฆัง ภูตผีเสื้อสมิงของปู่เจ้าจึงออกมาคึกคะนองวิ่งเล่นในท่ามกลางเสียงร้องของเสื้อสีห์ ระบำบนนั้นแม้ว่ามียาตราเป็นลีลาศแบบสากลก็จริง แต่ยาตราอยู่ในจังหวะเพลงไทยเกิมบรรเลงโดยปี่พาทย์ไทย ซึ่งมีฆ้องกลองส่งเสียง “เม็งครุ่มเม็ง” เป็นจังหวะ ๆ ทลอคไป จังหวะเช่นนั้นเล่ากันว่าแต่ก่อนนิยมใช้เป็นจังหวะเพลงแก้ศพอไปวัด (เม็งครุ่มเม็ง จะไปวัดไหน ไปวัดสำเพ็ง ฯลฯ) บัดนี้ผู้สร้างเรื่องได้อามาจัดแปลงขึ้นใหม่ให้เป็นจังหวะเพลงระบำผีที่เหมาะสม

ต่อมา ไม่นาน พระปู่เจ้าทรงเครื่อง อย่างมหาตมะ ในวรรณ พราหมณ์ ของอินเดีย สำแดงเทวฤทธิ์ปรากฏวรกายออกมาจากกลุ่มควันพรหมวิหารธรรม ในขณะนั้นถ้าผู้สนาภาพยนตร์เรื่องนี้อยู่ที่ห้องฉายของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้อย่างครบครัน จะได้กลิ่นควันธูปเทียนโชยมาสำแดงอภินิหารของพระปู่เจ้าเขาเขิน ครั้นแล้วพระปู่เจ้าแสดงบทบาทตามคำร้องในทำนองเพลงลาวพุงขาว (มาจะกล่าวบทไปถึงปู่เจ้าจอมเทวสิงขร ฯลฯ ดังภาคผนวกหมายเลขที่ ๑) เมื่อพระปู่เจ้าเสด็จลงหน้าฉานศาลเทวาในหน้าพาทย์เสมอแล้ว ปู่ก็กระสันถึงไก่ในไพรฤกษ์ ซึ่งเป็นบทร้องรำไทยอีกบทหนึ่งชื่อลาวเซ้ง (ปู่กระสันถึงไก่ในไพรพฤกษ์ ปู่รำลึกถึงไก่ไก่ก็มา ฯลฯ ดังภาคผนวกหมายเลขที่ ๒) บทร้องและรำไทยยังค้างอยู่เพียง “ปู่เลือกไก่ตัวงาม ทรงทรมาวัยทรมแรง” ฉับพลันนั้นนาฏศิลป์ไทยเปลี่ยนเป็นลีลาศแบบบัลเล่ต์ ใช้ท่าทางประกอบเป็นเรื่องแทนคำร้องในจังหวะเพลงสลับปี ลาร์กูน ซึ่งพระปู่เจ้าเหลียวไปกวักเรียกไก่ไก่ก็มา เป็นลูกไก่ขนเขียวลายระยับปีกสลับเบญจรงค์ พระปู่เจ้าจึงดำเนินไปปราศรัยลูกไก่

แล้วตามถึงไก่อแก้ว ลูกไก่อแบมือแสดงว่าไก่อแก้วไม่ได้มาด้วย พระปู่เจ้าจึงหันไปตีคมือเรียกอีกครั้งหนึ่ง ไก่อแก้ว (ม.ร.ว. พูนศุข) ก็โผผินบินออกมาคุกเข่าคำนับ พระปู่เจ้าประลองปลุกเสกลงอาถรรพณ์แก่ไก่อแก้วในพระบำจหนมทงจังหวะเพลง ทันใดนั้นทำรำเท้าแบบฝรั่งของตัวระบำทั้งหมดพลันเปลี่ยนเป็นนาฏศิลป์ไทยดั้งเก่า ร่ายรำตามบทร้องของเพลงลาวเซ็งต่อจากที่ค้างไว้ (สร้อยแสงแดงพะพราย ขนเขียวลายระยับ ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๒) ในตอนท้ายปู่เจ้าชวนลูกไก่อกลับไปสู่สถานทิพาวาส กองเหลือแต่ไก่อแก้วซึ่ง “ใช้ปีกใช้หาง โฉมส่าอย่างส่าอาต กรดปีกวาคเวียคเย้า คอยล่อพระลอเจ้าจักต้องดำเนินแลนา” (รว)

พระลอกิลกหล้าเจ้าฟ้ายุพราชแห่งแมนสรวง เกิมต้องมนต์สลาเทินพิษเสนห์ของพระปู่เจ้าก็ให้ชานสวาสค์ในองค์พระเพื่อนพระแพงสองกัลยาแห่งเมืองสรองเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ปลอมองค์เป็นบุคลลสามัญ (ม.ร.ว. ทอรัศรี) จากเมืองแมนสรวงข้ามแม่น้ำกาหลงไปกับพี่เลี้ยงนายแก่นนายขวัญ พอเข้าป่าทึบชายแดนเมืองสรองก็พลัดกันกับพี่เลี้ยง จึงดำเนินมาแต่เองค์ ครั้นจะสุกแดนป่าครั้นจะฝ่าแดนบ้านก็พอดีพบไก่อแก้วผีสิง พระลอว่ารำตามบทร้องของเพลงลาวเจ้าชู (ท้าวธผาคเห็นไก่อตระการ ภูบาลบานทัย ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๓) ครั้นเมื่อท้าวเธอรุกไล่หวังได้ไก่อ้วงาม สาวบาทตามองอาจ ไก่ก็แกล้งกระเจิงโผ ฉับพลันนั้นทำรำไทยของพระลอตามจับไก่อ้ว ก็แปรเป็นลีลาศแบบบัลเล่ต์ติดต่อกันไป ยাত্রาของลีลาศแบบบัลเล่ต์นี้เป็นของโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ คิดให้แบบ ให้มือมีลักษณะคล้ายท่ารำของไทย แต่เท้ายাত্রาไปในจังหวะ เพลงสากล เป็นของแปลกที่ยังไม่มีใครเล่นกัน ครั้นเมื่อสิ้นจังหวะเพลงลีลาศสากลแล้ว พระลอกกับไก่อ้วเปลี่ยนท่ารำรำเป็นแบบไทย คือระบำเชิดจิงตามทำนองของไทยเดิม (ไก่อ้วไก่อ้ว กล้าแกล้วกายสิทธิ์ฤทธิ์ผีสิง ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๔) หรือนัยหนึ่งเรียกกันว่าระบำพระลอตามไก่อ้ว ซึ่งเป็นระบำเอกของละครชุดพระลอตามไก่อ้วในทัศนะของไทยเดิม ซึ่งแม้จะยืดยาวน่าเบื่อแต่ก็จำต้องสงวนไว้

รำไทยในจังหวะเพลงเชิดจิงนี้ ถ้าแสดงเต็มที่ไม้ตัดทอนทั้งรำและร้องรับปีพาทย์ นาฏศิลป์ในไทยยกย่องกันว่าเป็นระบำเอกชั้นหนึ่ง ซึ่งตัวละครจะต้องได้รับการฝึกฝนมา

จนชำนาญ จึงจะว่าไถ่ล้างกันได้เสียอย่างชดช้อย เช่นระบำเบิกโรงของหลวง ที่ให้ร่วมสุขกับเมขลาจ๊ะจ๋าบ้านั้น จะต้องเลือกตัวละครที่มีฝีมือเยี่ยมทั้งสองคน ฝ่ายคนคู่ เล่าก็จะต้องเคยคุละครไทยมาบ้างแล้ว จึงจะไม่เบื่อนัยน์ตาว่างเหงาหาวนอน แต่ระบำ พระลอตามไก่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ได้คัดทอนลงเสียมากเพื่อไม่ให้เบื่อ แม้กระนั้นก็ยัง ยืดยาว จึงได้จัดให้มีเสื่อสีห์ หมี กระต่ายออกมาเป็นฉากหลังสนับสนุนพระบำตามไก่ ให้หายเบื่อ

พระลอกับไก่แก้วจ๊ะจ๋าระบำเชิดฉิ่งลงในตัวเชิดจีน ซึ่งแล้วคนเสียงก็ร้องเอื้อนลง ส่งท้ายเป็นกราวว่า “ชั้นเจ้อยเจ้อยก้องห้องวานา ทำท่าเยาะเย้ยภูมิ” แล้วปี่พาทย์รับ เพลงกราวว่า ซึ่งไก่แก้วทำท่าในเพลงเปล่าเยาะเย้ยพระลอว่าจับไม่ได้ไล่ไม่ทัน การรำ เยี่ยนเป็นนาฏกรรมที่แสดงอารมณ์ไทยออกมาให้เห็นจริงไค้อย่างแนบเนียน จึงนับว่าเป็น นาฏศิลป์ของไทยที่น่าดูไม่แพ้บัลเล่ต์ของฝรั่ง ดังเช่นละครแพนโทมาเนียที่โคเวนท์การ์ เด้นที่ลอนดอน ในที่สุดพระลอรุกไล่ติดตามไก่แก้วหายไปในปีในหน้าพาทย์รว ซึ่ง เป็นทศนะในอวสานของฉากที่ ๒

ฉากที่ ๓

ความเป็นไปในฝัน ถึง สวนแห่งเมืองสรอง

ฉากนี้เป็นฉากสวนชั้นนอกแห่งเมืองสรองของพระเพื่อนพระแพง เป็นอุทยาน ที่ตกแต่งตามแบบฝรั่งโบราณ อย่างเดียวกับสวนซ้ายสวนขวาที่หลังพระที่นั่งสุทไธสน์มหา- ปราสาทในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในสวนมีมุขไปด้วยต้นไม้คอกไม้ ตามพื้นดิน, ตามรั้วตา- ทราง, ตามกระดางอย่างคาบาศ มีกระดางปูนและตุ๊กตาปั้นประดับประดาอย่างฝรั่งอย่าง- เก่า มีเสียงธรรมชาติกบ เขียดเปล่งเสียงร้องระงม และถ้าผู้ทัศนาจะดูภาพยนตร์ที่ห้อง- ฉายของโรงเรียนพระสุเมรุสภารัตนศึกษา ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ครบถ้วนแล้ว ยังจะได้กลิ่น- หอมจากพรรณบุปผชาติที่ในสวนนี้ด้วย

นางสาวเขมวรรณสุบินนิมิตเห็นดอกไม้ต่าง ๆ ที่ในสวน เมื่อถึงวันดีคืนดียามปลอด- คนก็กลายร่างเป็นนางบุปผชาติออกมาจ๊ะจ๋ารำกัน เป็นรำท่าแบบบัลเล่ต์ที่ใช้ทำทาง

ประกอบเป็นเรื่องราวแทนคำร้อง อย่างบัลเล่ต์ของกาสิโนเคอะปารีสที่เมืองปารีส แต่
ระบำนั้คณะโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ได้คิดเรื่องราวและแบบยาตราขึ้นเอง เพื่อให้
เป็นสฤาษิตสอนใจกุลธิดาตามหน้าที่โรงเรียนสตรี

ในชั้นต้นนางบุปผชาติเหล่านี้ ก้าวลีลาไปตามจังหวะของเพลงสากล วอลซ์
เม็คลีย์ ต่างก็รื่นระริกซึกซั้หรรษา ครั้นเพลงจบลงนั่งพักสักครู่ ทำนองเพลงไทยปัจจุบัน
ชื่อ “คอกไม้กับแมลง” ก็บรรเลงขึ้น มีคำร้องสอดเข้ามากับจังหวะเพลงว่า “คอกไม้
แรกบานรูปสคราญหอมชวนใจ กลิ่นจรวงฟุ้งไกลหอมอวลอบพันดิน กลิ่นหอมปานไค
ย้อมยั่วใจของภุมริน ว่อนเวียนวนบินอย่างยินดี ชมชิมลุ่มเล็มจนอ้มเอนน่าเปรมปรีดิ์ ชิม
ลองของคิพอื่อสมัครก็หนีเลย สันรสสันชมสันอารมณ์ส่มใจเซย บินไปลับเลยเจ้าไม่เคย
กิดอาลัย ห่วงเหินเมินจากไปทอดทิ้งไกลไม่กลับมา ฯลฯ (ถ้อยคำในบทร้องนี้มีใช้ของ
คณะโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์) ในบทระบำนั้ผู้ทัศนาจะได้เห็นแมลง ๒ ตัวโฉบถาออกมา
ว่อนเวียนไต่คอกไม้คอกไม้ บางคอกก็รู้จักหลบหลีก บางคอกก็ไม่เที่ยงสา บางคอกไม่เคย
เห็นแสงสว่างของพระพุทธานาจึงเต็มไปด้วยอวิชชา

นางบุปผชาติเชื่อว่าอันที่จริงเจ้าก็มีแต่ร่างไม่มีญาณเครื่องหยั่งรู้ ฉะนั้นอวิชชา
จึงเข้าสู่ครอบงำทำตัวมีศรีมีสง่า พอแมลงเข้ายักคร่าที่เล่นที่จริงเป็นเชิงเย้า เจ้าก็ย่าง
เท้าตักกัน ออกมาด้วย มิฉาจรึก เข้าแนบสนิท กับแมลง ก้าวลีลาอย่างห้อง รำทำสมถวิล
ครั้นตัวแมลงภุมรินได้ลุ่มเล็มจนอ้มเอนเปรมปรีดิ์ พอเสื่อมศักดิ์เสื่อมศรีเจ้าก็ถูกชักไปให้
ไกลตัว นางบุปผชาติต้องบิคหน้าซบหัวฟุบลงโศกา เมื่อแมลงบินไปไม่กลับมาเจ้าก็มี
แต่ทุกข์ระทม สันสาวสันชมสันภิรมย์ตรมอยู่เดียว

นางสาวเขมวรรณแม้มีกำเนิดมาแต่เมืองฝรั่ง แต่ก็ไม่นิยมฝรั่งจนหลงไปว่า
ศาสนาของฝรั่งต้องดีกว่าไทย เหตุนี้จึงไม่เลือกที่จะเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนฝรั่ง
รับอบรมในศาสนาของเขา หากแต่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนไทยรับอบรมในศีลธรรมของ
พระพุทธศาสนา ตามเยี่ยงอย่างเทือกเถาเหล่ากอของเธอแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตามที่มี
หลักฐานก็คือ เจ้าพระยาโกษาปาน ทั้งนี้จิตใจของนางสาวเขมวรรณก็ผูกพันอยู่กับ
พระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น เธอจึงนิมิตฝันต่อไปอีกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่รวม

ความว่าศีลธรรม ซึ่งเป็นนามธรรมมิได้มีตัวตนนั้น บัดนี้ได้แปรเป็นรูปธรรมมีตัวตน เป็นนก ๒ ตัว คือ ศีลสกุณตัวหนึ่งกับ ธรรมบักขีอีกตัวหนึ่ง บินมาดับอวิชชาของนาง บุพผชาติ พลงไล่กวาดตัวแมลงกิเลสมาร้ายให้บินหนีไป ปล้นดอกไม้กับบรรลุดึงซึ่ง ความรู้ตามสภาวะที่เป็นจริง ได้รับแต่สรรพสิ่งสุขสำราญศานติโสภณสืบไป ถ้าเปรียบก็ ได้แก่เหล่าครูเฝ้าบรรดาที่ได้รับอบรมในสำนักศึกษาของไทยให้มี ศีล สมาธิ และปัญญา หรือรวมความว่าศีลธรรมความประพฤติที่ชอบ จึงไม่มีตัวแมลงเข้าครอบงำให้ได้รับ ทุกข์โศกโรกภัยพิบัติ ทั้งนี้เพราะพระอริยสัจจอริยมรรคของพระพุทธศาสนาแห่งบรรพชนคนไทยได้เป็นอนุภาพ

ครั้นเมื่อนางบุพผชาติแว่วเสียงผีเท้าคน ก็วกมือเรียกกันแล้วถลาเข้าสู่ที่พำนัก กลายร่างเป็นดอกไม้ดังเดิม เสียงที่ได้ยินนั้นคือทนายเผ่าสวน ๒ คนเข้ามาในสวน (เพลงซุ่ม) ทั้งนี้เพื่อจะมากอยเฝ้าเจ้าแม่ศรีเมืองสรองเสด็จลงสวนขวัญ ปากของยายก็ ปล้นซับซ้อนเป็นแอ้วพรรณนาความงามของแม่เจ้าว่า “สองกัลยาณมแท้มี่ไผ่เทียบ” มือของตากก็พ้อนรำไปในทำนองเพลงแคน (โธละเนียนับเป็นบุญตา ห่อนว่าจักแกล้ง ฯลฯ ทั่วภาคผนวกหมายเลขที่ ๕) ฝ่ายพระยุพราชแห่งแมนสรวงซึ่งติดตามไก่อั่วล่อให้มาถึง เมืองสรอง ได้เห็นอุทยานกว้างใหญ่ไพรรณด้วยสมุทหม่มไม้ดอกไม้ใบ ก็กล่าวว่านาย แก้วนายขวัญคงจะได้ล่องหนำมาถึงเมืองสรองแล้ว และเร็นตัวคอยเงียบอยู่ในสวนนี้เป็น แม่นมั่น จึงลอบค่านินเข้าไปในอุทยาน ก็พอได้ยินเสียงขับเพลงแคนของสองทนาย สรรเสริญความงามของพระเพื่อนพระแพง พระลอแฝงองค์สลับแล้วมีความปฏิพัทธ์ด้วย พิชเสนห์ของถ้อยคำที่ร่าพัน พอเพลงแคนจบลงพระลอจึงเสด็จออกมาทรงปฏิสันถาร ยายตา คนเผ่าสวนทั้งสองก็เชิญเสด็จพระลอประพาสสวนในเพลงล่องน่านเล็ก (เห็น พระลอรุ่งฟ้ามาสวนขวัญ ฯลฯ ทั่วภาคผนวกหมายเลขที่ ๖) ครั้นเมื่อยายตาทูลเชิญ พระลอให้ทรงเก็บดอกไม้ได้ตามสบายแล้วก็ทูลลาไป พระลอมีหทัยครุ่นคำนึงผูกพัน อยู่กับสองศรีแห่งเมืองสรอง จึงเสด็จประพาสไปในหม่อนไม้ด้วยอารมณ์พิศวาสในบท เพลงลาวชมคง (การะเกดเหมือนเกษแก้วเกศา มลลิวเหมือนบุปผาแม่เกี่ยวเกล้า ฯลฯ ทั่วภาคผนวกหมายเลขที่ ๗)

บทรำไทยของพระลอในทำนองเพลงลาวชมดงนี้ ได้ก่อกำเนิดให้แสดงเป็นอย่างสมัยใหม่ คือเมื่อบทร้องกล่าวถึงดอกไม้, นก, แมลงชนิดใด สิ่งนั้นก็เอียงกรายออกมาในทำลีลาศสากลให้พระลอชม นอกจากนั้นยังได้คิดแบบยาราชของลีลาศให้เข้ากันได้กับจังหวะเพลงไทยเดิม เช่นเมื่อบทร้องมีว่า “นางแย้มเหมือนแก้วแม่แย้มแย้ม” ก็มีคอกนางแย้มลีลาศออกมาถวายอภิรมย์แก่ พระลอใน จังหวะ เพลงไทยเดิม ที่ร้องอยู่นั้น กับเมื่อบทร้องมีว่า “ผองภมรว่อนเฝ้าเกล้าเรณู” ก็มีตัวแมลงบินออกมาเกล้าเกสรดอกไม้ทั้งนี้เป็นต้น อนึ่ง ถ้าภาพยนตร์นี้ฉายที่โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ครบถ้วน ผู้ทัศนียังจะได้กลิ่นดอกไม้อีกด้วย เช่นเมื่อมีบทร้องว่า “สุคนธรสหอมหวานล้ำคณดง เหมือนจะส่งกลิ่นถวายราชา” ผู้ทัศนียังจะได้กลิ่นดอกไม้ล้ำคณเหมือนธรรมชาติจริง ๆ

ครั้นสิ้นบทร้องหมดทำรำในเพลงลาวชมดงแล้ว พระลอเสด็จเข้าชุมหลังเพิง ชุ่มไม้ค้อยที่อยู่ (เพลงล่องน่านใหญ่) ทายายถือเครื่องมือเดินออกมาทำสวนอยู่สักครู่ นางรีนนางโรยพี่เลี้ยงพระเพื่อนพระแพงก็ออกมาตามหาพระลอ เพราะนายแก้วนายขวัญได้บอกล่วงหน้าไว้แล้วว่าพระลอจะมาถึงเมืองสรอง นางรีนนางโรยชักไชว์ไล่เลี้ยง ยายตาในบทเพลงล่องน่านใหญ่ (บัดนั้น พระพี่เลี้ยงโรยรีนหยุคยีนหา ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๘) ครั้นยายตาตอบว่า “เห็นสองศิษย์กับครูคุมามัก เข้ามาพักสักครู่ก็ไป” ทั้งนี้แล้ว สองนางพี่เลี้ยงจึงชวนกันเที่ยวเดินหาพระลอในเพลงลาวสวดยลวย (สองนางพระพี่เลี้ยงออกผะผั่ว สองสาวทะท่าวเที่ยวเดิน ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๙) บทรำไทยนี้เป็นบทเปรมปราโมทย์ซ่อนนัยเข้ากันระหว่างรีนโรยและแก้วขวัญ เป็นนาฏกรรมไทยที่น่าดูไม่น้อยกว่าบัลเลต์ของฝรั่ง อาทิเช่นในเรื่องสโนไวท์ที่โรงละครโคเวนท์การ์เดนที่ลอนดอน ตอนระบำคนแคระกับดอกไม้

เมื่อนางรีนนางโรยกับนายแก้วนายขวัญได้มาพบกันแล้ว ก็แสดงปฏิพัทธ์และท้อปากต่อคำกันฉันท่อกู้รักในเพลงลาวคำเนินทราย (สองนางงามก็เล้าโลมตามพี่เลี้ยงเจเลย จะคนเจบ้ายเบี่ยงเลี้ยงหลอกหลอน ฯลฯ ทั้งภาคผนวกหมายเลขที่ ๑๐) บทรำไทยบทนี้สองคู่สวสดีกล่อเกลี้ยมอบเสน่ห์แก่กันอย่างไทย มีควักก้อนเง้าอนและ

หยิกทั้ง ซึ่งในแง่นาฏกรรมนับว่าน่าคู่อีกบทหนึ่ง ครั้นเมื่อคู่รักทั้งสองได้แสดงพิสมัย
อย่างไทยค้วยกันจบแล้ว ทันทีนั้นเพลงลีลาศชื่อมูนไต้ท้ในจังหวะแทงโกก็ดังขึ้น ท่าทาง
ของแก้วขวัญรินรอยที่แสดงเสน่ห์หาแก่กันอย่างไทย ก็พลันเปลี่ยนเป็นท่าลีลาศแสดง
พิศวาสต่อกันตามแบบของอาป้าชซ์ (คนสามัญขึ้นนักเลงในปารีส) อันเป็นแบบลีลาศ
ที่มีบทบาทซ่อนสวาสคืออย่างคุดัน พร้อมด้วยกรรโชกผลักไสไปแล้วกระโดดกอดค้วยรัก
อย่างร้อนแรง

เพลงลีลาศจบลงขณะที่พระลอเข้ามาพบ ทั้งสี่คนจึงทรุดตัวลงนั่งถวายบังคม
รินรอยได้ใจได้เฝ้าพระลอสมหมายจึงนำเสด็จเข้าสู่สวนใน อันเป็นอุทยานราชสำนักของ
พระเพื่อนพระแพง มินายแก้วนายขวัญตามเสด็จท้ายขบวน ก็พอดีหมดฉากที่ ๓

ฉากที่ ๔

ความเป็นไปในฝัน ถึง อุทยานพระเพื่อนพระแพง

ฉากนี้เป็นฉากสวนราชสำนักพระเพื่อนพระแพงราชธานีแห่งเมืองสรอง เป็น
อุทยานชนิดที่ไทยเก่าเรียกกันว่าสวนกระต่าย ประกอบด้วยสมุทุมพุ่มไม้มีเถาวัลย์เลื้อย
กระสัน มีซุ้มประตูสวนซึ่งสอดพันด้วยไม้เกรียวเถาออกดอกสล้าง ที่ลับแลตาตรงมีไม้
เลื้อยไต่พันตามแนวช่องซุ้มดอกสะพรั่ง บริเวณสวนตั้งกระถางลายครามมังกรสี่เล็บปลุก
ตะโกตกเป็น ๒ แถว ด้านหน้ามีสระโบกขรณีล้นแล้วไปด้วยปทุมชาติสีสดใส ด้าน
หลังตรงหน้าลับแลใหญ่ทอดแท่นที่นั่งพำนักและชิงช้า ตามพื้นดินปลูกหญ้าญี่ปุ่นนุ่ม
คุดาสีเขียวขจีไปทั่ว มีกระต่ายเทศขาวปลอดตลอดตัวตาหับทิมพล้อยให้กระโดดเล่น
หญ้าอยู่ตามลาลองสมัคร อีกสักครู่ก็ดูเหมือนว่ากระต่ายเหล่านั้นจะรู้จักจับกลุ่มชวนกัน
เล่น บางตัวก็ผ่นชั้นยืน ๒ ขาแล้วทำท่าหน้ายใหญ่ให้เพื่อนชม เบื้องชมรมสาขาค่าคบไม้
มีเสียงระงมไปค้วยพรรณวิหคนานาน่าสำราญ เป็นที่รโหฐานสะอาดสะอ้านสดชื่นรื่นรมย์
ไปทั้งนั้น

นางสาวเขมวรรณในภวักจนิมิตสุมินว่า พรรณรุกขชาตินานาในฤดูแล้งจะ
แตกใหม่เป็นยอดอ่อน ต่างก็พากันทั้งใบเก่าที่เน่าเสียให้ปลิวว่อนลงสู่ดิน ครั้นใบ

ไม้เหล่านั้ได้กลิ่นไอขมวนธรรณี ก็เปรมปรีดิ์อยากล้มชิมขมวนเล่นเป็นนั้กษาทร เพราะ
นาน ๆ เจ้าจะได้ร่ว้งหล่นลงดินแต่สักครั้ง มัวแต่ระบ้คใบค้บค้งอยู่ส่วนบนแห่งพดกษา
ห่มุรากไม้ต้งคุดแสวงหาอาหารส่งขึ้นไปให้ ใบไม้ก็พ้งไค้แต่ไอชะไม้เคยไค้รสไค้กลิ่น
ขมวน คิคแล้วก็ประมวลอินทรีย์เข้าด้วยกันเป็นร่ว้งแห่งนางไม้สูกโสภา ชวนกันลุก
ขึ้นมาบริโภคขมวนแล้วเล่นระบ้า ในมือเจ้าก็กำก้งไม้สล้ค้บ้คใบค้บอยู่ไสว เรียกเพื่อน
ใบแก่ใบเพสลาดให้ร่ว้งหล่นร่ว้มกินเลี้ยง ต้นไม้ข้างเคียงก็ย้งทั้งใบเก้าลงมาพรุพรุเป็น
ภาพเทพนิยายที่น่าค่น่าชมอยู่ครันครัน

ฝ่ายสองราชธิดาผู้เลอโฉมแห่งเมืองสรอง ครันเวลาบ้ายพระพี่จ้งชวนพระน้อง
เสด็จลงสู่สวนขวัญ นางในพระกำนัลก็เชิญเครื่องราชูปโภคตามเสด็จมาเป็นชนค้เมื่อ
สองกษัตริย์กัลยาณีไค้ทอดพระเนตรเห็นบุษบาเบ้งบานอยู่มากมายจนสุดประมาณ พระ
หทัยก็เบิกบานในความงามของคอกไม้ตามวิสัยสตรี ทั้งสองม้งมารศรีจ้งชวนกัน
เสด็จประพาสเก็บบุปผา ครันไค้คอกไม้มานานแล้วก็จ้งกรกันไปประทับแท่นทองแตระ
กรองคอกไม้ส้สล้บ ข้างพระแท่นที่ประทับมีม้าทองทอดสุพรรณภาชนั้พานพระศรี
กานั้กระโถนทองลงยาราชวดีตามชนบ นางในถวายเคารพแล้วอยู่งานด้วยพัชนีทาง
มยุเรศค้งประเพณี พระม้งมารศรีจ้งโปรดให้ข้าหลวงแ่งน้อยนางหนึ่งไปเก็บคอกบัว
หลวงมาถวายตามพระเสาวนีย์ ก็พอดิขบวนเสด็จของพระลอหน่อนเรนทรสุรแห่งแมน
สรวงล่ว้งมาถึงข้มประตูสวน พระพี่เลี้ยงโรยรึนจ้งคว้นเข้าไปก้มกราบทูลข่าวแต่พระ
แม่เจ้าสองนงคราญอย่างร้อนน

ฝ่ายสองพรุผู้ทรงศิริวิลาสไค้ทรงทราบค้งนั้น ก็ปล้นทรงพระโสมนัสซาบซ่านใน
ฤดีเป็นที่ย้ง พระยอคม้งสมรมิตรทรงตะขิดตะขวงสั้ครุแล้วจ้ไปจากแท่นทองทั้งสององค์
รีบทรงค่านินไปเฝ้าพระทรงลักษณวิลาสแห่งแมนสรวงด้วยพระหทัยอันจ้อจ้อ ฝ่ายองค์
พระลอม้งมกุฎครันทอดพระเนตรมาบรรสบแล้วก็สาวพระบาทเข้าไปใกล้ พระนางเธอ
จ้งทรุดพระกายลงถวายบังจุคมนั้ด้วยแสนสูกสวาสค้ พลงทูลเชิญเสด็จพระยพราชผู้ทรง
คั้ค้ไปประทับร่ว้มพระแท่นแล้วกระคากอาย พระลอฯสายก็ปล้นตระกองโอบพระ
นุชน้องทั้งสองศรีด้วยพิชรักสล้ค้พระทัย ระเบบคั้นประวัคิพิสมย์ของพระลอฯพราชแห่ง

แมนสรวง กับตำนานเสน่ห์แห่งพระเพื่อนพระแพงสองอัครวราชบังอร ก็พลันยุติลง
ด้วยสุขสมรสสวรสวรรค์ชั้นโสฬสคันสนีย

ฉากที่ ๕ เรื่องเบื่องปลาย

ฉากนี้เป็นฉากเรื่องเบื่องปลายซึ่งจะได้อธิบายว่า เรื่องราวที่เป็นมาแต่ต้นจน
อวสาน มีความพิสดารแปลกประหลาดผิคล้ายที่เคยมีมาแต่ก่อนนั้น ก็เพราะจิต
ใต้สำนึกของนางสาวเขมวรรณแต่ผู้เดียว ดังท่านอาจเจตนิยว่าภายในเวลาชั่วครู่ โฉม
นางสาวเขมวรรณจึงนิมิตฝันได้ยืดยาวมากเรื่องมากความเช่นนี้ ก็ขอท่านได้โปรดตระ-
หนักว่า แสงอาทิตย์ซึ่งเป็นพลังอันหนึ่งนั้น ย่อมเคลื่อนที่ไปได้ในอัตรา ๑๘๖,๓๐๐
ไมล์ต่อ ๑ วินาที (๑ ไมล์เท่ากับ ๔๐ เส้น) หรือนัยหนึ่งในช่วงเวลาพริบตาเดียวแสง
สว่างย่อมเดินทางจากดวงอาทิตย์ไปในที่ว่างเป็นระยะไม่ต่ำกว่า ๑๘,๖๓๐ โยชน์ ฉะนั้น
สุบินนิมิตอันเป็นพลังของภวังค์จิตชนิดหนึ่ง เหตุใดภายในเวลาที่แล้หลังกลับไปชั่วครู่
จะไม่เคลื่อนที่เดินทางไปเก็บเอาเรื่องราวมาได้มากมายเห็นปานฉะนี้ เป็นอันสันคัต
คำบรรยายภาพยนตร์วรรณคดีไทย ด้วยโวหารของไทยเก่าในสมัยปัจจุบัน ใช้ถ้อยคำ
ตามพจนานุกรมฉบับใหม่ยุติลงแต่เพียงนี้ สวัสดิ์

ขอความถึงงามจงมีแก่ท่าน

ศุภมัตต

ภาคนวทมาเลข ๑ (ในฉาก ๒)

ร้องลาวพุงขาว กล่อมโหรีชาวเหนือ

ปู่เจ้า : มาจะกล่าวบทไป ถึงปู่เจ้าจอมเทวะสิงขร สงสารเพื่อนแพงน้องสอง
บังอร เผื่ออาวรณ์หวนคะนึงถึงพระลอ ให้นางโรยนางรินขึ้นมาเร็ว จำจะเอาไถ่ถาม
ไปตามล่อ ให้รับมาเหมือนหวังไม่ร้างรอ จะไค้พอใจปองสองอนงค์ ทริพลางปางปู่
ยุรยาตร จากแท่นทิวาสเรื่องระหง งามเฉกฉวีราชอาองค์ เสด็จลงหน้าฉานศาล
เทวา ฯ (เสมอ)

ภาคผนวกหมายเลข ๒ (ในฉาก ๒)

ร้องลาวเซ่ง กลอมโหรีชาวเหนือ

ปู่เจ้า, ไก่แก้ว : ปู่กระสันถึงไก่ในไพรพฤกษ์ ปู่รำลึกถึงไก่ไก่มา บัญชีคณา
ก็หมู่ ปู่เลือกไก่ตัวงาม ทรงทรมวยทรมแรง สร้อยแสงแฉงพะพราย ขนเขียวลาย
ระยับ ปีกสลับเบญจรงค์ เลื่อมลายยงหงสบาท ขอบตาซาตพะพริ้ง สังก้องหงอน
พรายพรรณ ขานขันเสียงเออาใจ เคียวหงอนใสสียอยง สองท้าวเทียมนพมาศ ปาน
ฉลุชาตทาร์ก ปู่ก็ใช้ผืนงาไก่ ไก่แก้วไซร้บ่มักแล้ว ชุกผกหัวองอาจ ผาคันตีปีกบ้อง
ร้องเร่เยอเจือจาคนาน เสียงขันขานแจ้วแจ้ว ปู่สั่งแล้วทุกประการ บมินานผาคโผน
ผยอง โสกลำพองคะนองบ่หึง มุ่งถันถึงพระเรืองลอ ยกคอขันขานร้อง ตีปีกบ้อง
ผายผัน ขันเอ้อยเจ้อยใจใจ แล้วใช้ปีกใช้หาง โนมสำอองสำออด กรัดปีกวาคเวียคเย้า
คอยล่อพระลอเจ้า จักต้องดำเนินแลนา ฯ (รว)

ภาคผนวกหมายเลข ๓ (ในฉาก ๓)

ร้องลาวเจ้าชู กลอมโหรีชาวเหนือ

พระลอ, ไก่แก้ว : ท้าวธาดเห็นไก่ตระการ ภูบาลบานหฤทัย งามพอใจ
พอตา มีทันทาธารธารง ทรงฉลององค์ภูษาสรรพ จับพิชัยอาวุธราชพล บัศคลรรุกไล่
หวังได้ไก่ตัวงาม ดำเนินตามองอาจ ครั้นกลาคไก่หยดท่า เห็นเข้าไก่ขันเรียก ไก่
กระเหียวกตาคู ครั้นภูระจะทัน ไก่ค่อยผันค่อยผ้าย ระว่ายสายตีนเดิน ดำเนินหงส์
ยกย่าง ครั้นเห็นห่างไก่หยด ครั้นจะสุกแคนป่า ครั้นจะผ่าแคนบ้าน ไก่แกลังกร้าน
มารยา เห็นไก่ซำธกีสาว ทางยียาวย่นสั้น เหย้าโยโย่ไกลกระชั้น ไก่แกลังกระเจิงไผ ฯ

ภาคผนวกหมายเลข ๔ (ในฉาก ๓)

ร้องเชิดฉิ่ง กลอป่าพาทย์ปลาว

พระลอ, ไก่แก้ว : ไก่เอ๋ยไก่แก้ว กล้าแกล้วยกายสิทธิ์ฤทธิ์ผิสง เลี้ยวล่อลอ
ราชฉลาดจริง เพราพริ้งหงอนสร้อยสวยสออง ทำที่เล่นถลาให้คว่าเหมาะ อย่างเหาะ

กรีกปึกไข่หาง กรันพระลอไล่กระชั้นกันกลาง ไก่ขวัญหันห่างราชา นับเฉียวเลี้ยวลัก
ฉวัดเฉวียน วนเวียนหลบเวี่ยงเชิงพฤกษา ชันเจื้อยเฉื่อยก้องห้องวนา ทำท่าเย้ยเยาะ
ภูมิ ฯ (กรรวรแล้วรว)

ภาคผนวกหมายเลข ๕ (ในฉาก ๓)

ร้องแอ่วอย่างชาวเหนือกลอแกน

ลาวเผ่าสวน : โอ้.....โอ้ละเนื้อ แก่มปาร่า แก่มร่ำปาร่า นับเป็นบุญตา
ท่อนว่าจักแกลัง ไถยลโฉมเพื่อนแพงน้องน้อย

เซาะหญิงโคในไต้แหล่งหล้า งามเลิศฟ้าทั้งเพื่อนแพงน้อย งามชดช้อยฉ่อน
เอวองค์ นวลอนงค์คือทั้งนางฟ้า สองกัลยางามตาเลิศแท้ อันความงามของแม่ ใฝ่
บ่เทียบบ่ทัน

โอ้สองนางแม่ศรีเวียงสรอง บุญช้อยพ้องไถ่หันโสมแม่ งามเลิศแท้บ่มีใฝ่เทียบ
ใฝ่บ่เปรียบเจ้าครุณี งามจักอ้อบ้อใฝ่ไถ่สม อันว่าบุญบ่สม บ่ไถ่ชมโฉมนาง

อันวงพิภพแห่งน้องสองแม่ ตั้งดวงแขไร้ผ้าราศี ผิวเนื้อสีดังทองทาแต้ม
งามแจ่มเอยองค์อรชร ก้องอัปสรสะอาคบาตา ใฝ่ไถยลโฉมเจ้าสองรา งามทิตตา
บ่ชู้ลิ้มเลือน

โอ้.....โอ้ละเนื้อ แก่มองต่งแก่มเจ้าองต่ง นวลน้องสององค์จั่งงามแท้เนื้อ
นวลเอย ฯ

ภาคผนวกหมายเลข ๖ (ในฉาก ๓)

ร้องล่องน่านเล็ก กลอมโหรีชาวเหนือ

ลาวเผ่าสวน : เห็นพระลอรุ่งฟ้ามสวนขวัญ พังแอ่วแล้วยืมจิ้มลิ้มครัน อภิ-
วันท์แล้วจึงทูลความ เชิญเสด็จลาลองไม่ต้องห้าม คอกไม้คอกไร้ที่ไหนงาม เก็บเล่น
ตามพระทัยเทอญ ฯ

ภาคผนวกหมายเลข ๗ (ในฉาก ๓)

ร้องลาวชมดง กล่อมโหรีชาวเหนือ

พระลอ : การเกศเหมือนเกศแก้วเกศา มะลูลีเหมือนบุปผาแม่เกี่ยวเกล้า
(สร้อย) คู้อ่อนท้าวเชือกคว้างามเอย เพื่อนแพงของเผือ ฟีปองสมเอย) นางแย้ม
เหมือนแก้มแม่แย้มเข้า ไบโบกเหมือนเจ้าจะกักร (สร้อย) คณานกแมกไม้เรียงรัน
ร้องเรียวรับขวัญเหมือนเสียงสมร (สร้อย) เห็นโนรีสาวิกาไกรว่าวอน ฝากอักษร
ถวายน้องสองพญ (สร้อย) ถึงสระบัวยัยอพระลอรัก ไกรเก็บผักหักดอกออกดอกสุ
(สร้อย) ผองภมรว่อนเฝ้าเกล้าเรณู เหมือนแย้มภูระเหยอยู่เอื้องค์ (สร้อย) กระเนียงนาง
พลงเสด็จลีลา แอบรุ่มพฤษาสงูระหง (สร้อย) สุกนธรสหอมหวานล้าควนดง เหมือน
จะส่งกลิ่นถวयरาชฯ ๖ (เสมอ)

ภาคผนวกหมายเลข ๘ (ในฉาก ๓)

ร้องล่องน่านใหญ่ กล่อมโหรีชาวเหนือ

รันโรย : บัดนั้นพระพี่เลี้ยง รอยรินหยุกยันทา มองไม่เห็นมีใครไปมา เรียก
สองลาวข้ากระไคมาใช้ชัก เห็นใครแซกแปลกหน้ามาหรือเปล่า สองลาวเฝ้าละลักละล่า
ทำอึกอึก เห็นสองศิษย์กับครูคุมามัก เข้ามาพักสักครู่ก็ไป ๖ (รับเพลงล่องน่านใหญ่)

ภาคผนวกหมายเลข ๙ (ในฉาก ๓)

ร้องลาวสวดยลวย กล่อมโหรีชาวเหนือ

รันโรย : สองนางพระพี่เลี้ยงออกผ่าว สองสาวท้าวเที่ยวเดิน สองวิตก
สองสะทกเห็นเพลินหาชะเง้อ แลนา

ทุกพุ่มพฤษา ชุ่มไหนปละไหน บไท้เจ้อ ไหนหนอเชอ หนอเธอเที่ยวเร้น
มองมิเห็นองค์เอย

สาวมอง เมลิดา หนุ่มอคร้าว เห็นไกรน้าวเพิงพุ่ม สองพี่เลี้ยง สองเมียง
ตะคุ่ม สุ่มทุมพฤษาโพ้นเอย

โน่นนายขวัญ น้นนายแก้ว เน้นแล้วบสงกา เคี้ยวหวนหลบ หวนหลบเลี้ยง
หน้า ช่อนหาอยู่ไวไวย

สองนวล แม่เอ๋ย รื่นโรย สาวชายโซ่ตามจับ สองพี่เลี้ยง สองเลี้ยงขยับ
ผลับหยาบให้เห็นเอ๋ย

ล่อสาว สองผลอไล่ผลอ แต่หมายมุ่งตามไป เห็นหลงไกล หลงไกลได้ช่อง
ปล่อยให้สองजेจะเอ๋ย ฯ (รับเพลงลาวคำเนนทราย)

ภาคผนวกหมายเลข ๑๐ (ในฉาก ๓)

ร้องลาวคำเนนทราย กล่อมโหรืชาวเหนือ

สองนางงามก็เล่าโลมถามพี่เลี้ยงเฉลย จะคนเคยบายเบี่ยงเลี้ยงหลอกหลอน
เผื่อจากเมืองบุรีรัมย์นคร มโนหรณ์น้อย มโนหรณ์ เทียวค้ำมากับครู โอ้วว่า
ปากเอ๋ยปาก ปากเอ๋ยข้อยอยากจะหยิก ทำกลับกลอกหลอกเพลงพลิก หัวใจริก ๆ
เคื่องเอ๋ย ช่างใส่สีทำคคือำพราง สองนางเอ๋ยเขารู้ถึง ถึงใจ พี่เลี้ยง เอ๊ะ ถึงพี่จะ
เลี้ยง สุกที่จะเถียงแล้วเอ๋ย ฯ (รับเพลงลาวคำเนนทราย)

บทละครเสียงสามทิศ

แบบไตรพินทุสร

พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๕

เรื่องเงาะป่า

ตอนฮเนาตามล่าหับ

บันทึกเสียงขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย
ณ หอประชุมโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์
พิมพ์แจกในงานนักขัตฤกษ์ สงกรานต์

พ.ศ. ๒๕๐๓

คำปรารภ

ในการที่ข้าพเจ้าจัดพิมพ์หนังสือขึ้น ก็ด้วยความระลึกถึงท่านแม่ “หม่อมเจ้าหญิงประสาธน์ภัท” ข้าราชการบริพารในพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เมื่อครั้งท่านแม่ยังมีพระชนม์อยู่ ได้เคยทรงพระกรุณาอนุญาตให้นายคนนั้นผู้เล่าเรื่อง “เงาะป่า” ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มาเล่นหัวหยอกล้อกับข้าพเจ้าได้ถึงในห้องที่ประทับของท่าน บนพระตำหนักของพระวิมาดาเธอ ฯ ในพระบรมมหาราชวัง

อีกประการหนึ่งเสด็จตาของข้าพเจ้า กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ พระปิตุลาในพระวิมาดาเธอ ฯ ก็ทรงรักการดนตรี ถึงกับมีวงปี่พาทย์ประจำวัง และทรงพระนิพนธ์เพลงปี่พาทย์ และสัปดาห์ด้วยพระองค์เอง เสด็จพ่อของข้าพเจ้าเมื่อยังทรงพระเยาว์เสด็จไปหัดขอสามสายที่วังเสด็จตา จึงได้พบกับท่านแม่ และต่อมาก็ทรงฝึกซ้อมพวกมหาดเล็ก ตั้งเป็นวงปี่พาทย์ประจำวังของท่านขึ้น พวกมหาดเล็กเหล่านั้น เมื่อได้บุตรภรรยา ก็คงอยู่ในวังของเสด็จพ่อเรื่อยมาจนเสด็จพ่อสิ้นพระชนม์

ด้วยความระลึกถึงท่านแม่ และเสด็จพ่อคงกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงอัญเชิญบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ เรื่อง “เงาะป่า” บัณฑิต มาให้ปี่พาทย์วงใหม่ ซึ่งล้วนเป็นลูกหลานของวงประจำวังกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติมาบรรเลง แล้วอัดเสียงแบบ “สเตอริโอโฟนิค” (STEREO PHONIC) ซึ่งข้าพเจ้าได้แก้ไขตัดแปลงใหม่ ตั้งชื่อเป็นภาษาไทยว่า “ไตรพินทุสร” แปลว่า “สามเสียงเพราะ” ณ ที่หอประชุมโรงเรียนเซนต์สตีเฟ่น

คำนำ

๑. ในลำโพงอันที่ ๑ ผู้ฟังจะได้ยินเสียงศิลปินหญิง ร้องบทร้องของตัวละครหญิงและท้องเรื่องทั่วไปกับจะได้ยินเสียงซอสามสาย ประสานเสียงกลอไปกับเสียงของศิลปินหญิงและชายด้วย

๒. ในลำโพงอันที่ ๒ ผู้ฟังจะได้ยินเสียงศิลปินชายร้องบทร้องของตัวละครชาย

๓. ในลำโพงอันที่ ๓ ผู้ฟังจะได้ยินเสียงมโหรี เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ในเรื่องละคร

๑๒๕

ชมพลา

วา
ชาลुकู้

เมื่อนั้น
ชุ่มอยู่กุหาห้องใน

ชมพลาเพลินจิตพิศมัย
กับลำหับทราวม้วยวิไลลักษณ์

ป็นตลิ่งใน

แต่เฝ้าเฝ้าชวนชวนชิต   แนนสนิทอมนางขึ้นวางตก
สัมผัสภริมย์ชมพักตร์   พุ่มพุ่มไม้ไฉ่นวาย
๖ ๔ คำ ๖

ร้าย

ครั้นเวลาสายัณห์เย็นหยับ   กอดประทับปลอบประโลมโฉมฉาย
จงนิทราอย่าประหวัดพริ้งกาย   พี่จะกล่อมฤสาให้ไสยา
๖ ๒ คำ ๖

พัดชา

ควงเนตร   ท้าวเวียงวันเวศหว่างภญา
จะเสาะโฉมสู่เจ้าลำเพาพงา   ไม่พึงหาเห็นลิกอย่านึกเลย
จะควรรู้อยู่แต่ควงประยง ทัพย์   อันลอยลิบนวลละอองแลน้องเอ๋ย
เกราะหัดของพิศกระไรจึงได้ไชย   แสนเสบยทุกเวลานาทีเอ๋ย
๖ ๔ คำ ๖

ถิลากระทุ่ม

ควงสวาสกั   งามศิริวิลาสเฉลิมศรี
อาจผโอนจิตชายชาติวี   ให้สิ้นรักชีวีเพราะหวังชม

• ประยง = พระจันทร์

แม่นมาทพลาคมือไม่เหมือนหมาย   ควรวางวายดีกว่าอยู่คลาคลุ้ง
นี้แลน้ำจิตพิที่นิยม   เกลี่ยวกลมกอดประทับหลับไปเอย

ฯ ๔ คำ ฯ ตระนอน

ร้าย

กรัณนอนรับหลับสนิท   ก็บังเกิดนิมิตฝันใฝ่
สะกึ่งตื่นตระหนกตกใจ   กอดลำหับไว้ไม่เคลื่อนคลาย

ฯ ๒ คำ ฯ

ลำหับ

กล่อมนารี

เมื่อนั้น   นวลนางลำหับก็ใจหาย
เห็นชมพลากรอดกระหวัดกาย   โฉมฉายก็ตามไปทันใด

ชมพลา

แบกลพบุรี

เมื่อนั้น   ชมพลานั้นงนหม่นไหม้
จึงเล่าความฝันนั้นไป   ว่ามีกาคุช*ใหญ่มหิมา
อันนอนนั้นแหลมทั้งขนเม่น   โลกเด่นไล่ประชิดขวิดข้า
สู้กันในกลางพนาวา   ยังมีตาโกะ*ตัวลาย
โผนมากกว่าคาบตันคอไว้   ดันรนเท่าไรไม่ขยาย
กัศคิกจนชีวิตวางวาย   ฝันนี้เห็นร้ายเหลือประมาณ
ถึงพี่จะตายวายชีวิต   มิได้คิกกลัวข้อับสังขาร
ทุกข์แต่ถึงเจ้าลำเพาพาล   สงสารจะเป็นประการใด
เล่าพลางอาศูรพลเทศ   ชลเนตรแถวถั่งหลังไหล
แสนโสกโสกาอาลัย   กอดลำหับไว้ไม่เคลื่อนคลาย

ฯ ๑๐ ฯ โอศ

* กาคุช = แรด

* ตาโกะ = เสือ

ลำหับ

หกบทชั้นเดียว

เมื่อนั้น	นวลนางลำหับโฉมฉาย
พั่งคำรำเล่าบรยาย	ใจหายประหวัดพรันนั้
จึงว่าถ้าเจ้าอันตราย	เมื่อยจะตายตามจงประจักษ์
มิขออยู่สู้โสกซึ่งพรากรัก	ซบลงเหนือตักโสกาลย์

ชมพลา

สุดใจ

เมื่อนั้น	ชมพลายิ้มแย้มแจ่มใส
จึงว่าเจ้าอย่าร้อนใจ	ทำไมกับฝันไม่พรันพริ้ง
ถึงจะมีศัตรูจู่ประจัน	พี่ไม่เกรงมันสักนิตหนึ่ง
อันสิ่งสราสตร์อย่าคำนึง	บ้ายน้อยหนึ่งพี่จึงจะกลับมา

๖ ๔ คำ ฯ

ร่าย

กรวญ

ลำหับ

เมื่อนั้น	นางลำหับสดับคำผัวว่า
สุดที่จะทานหักขั้ววิญญา	นางนังโสการ่าไร (ทวน)

๖ ๒ คำ ฯ โอด

ชมพลา

แขกไพรชั้นเดียว

เมื่อนั้น	ชมพลาหาสทกสท้านไม่
ปลอบเมียพลางทางเช็ดชลไ নয়	เจ้าอย่ารำให้ไม่ต้องการ
พี่ไปไม่ช้าจะมาพลัน	อยู่ด้วยจอมขวัญยกสงสาร
ว่าแล้วแต่งตั้งมิไค่นาน	จับเสียมกล้องทยานออกไป

๖ ๔ คำ ฯ เชิด

ชมพลา

แขกถอนสายบัว (ร้อง ๒ ท่อน)

กร้นออกมานอกคุหา	ให้สยองโศมาเร่งหม่นไหม้
มันนี่* คุ่ชีวิตที่คาดไว้	ก็ขาดตกลงไปลุ่มกระจาย
สะกั้งจิกคิกเห็นเข็ญวิบัติ	นึกกลัวเซม้งงัก* ทั้งหลาย
อ้ออันทวงกรรมลกระวนกระวาย	เป็นलगร้ายนึกประหลาดคนใจ

เหลียวคุปากถ้ำระกำอก	แสนวิตกหวาดทวนพรันจิตไหว
โอ้ล้าหับลัษตาเหลืออาลัย	แม้นมีเหตุเภทภัยจะไกลตา
ฤาหนึ่งจะกลับคืนหลัง	อยู่ระวังมารศรีที่คุหา
ล้งเลใจมิไกรจะลนลา	แต่ประหม่ากระหม่นอยู่เป็นนาน

๑ ๘ คำ ๑

ร้าย

แล้วซึกซึกหักห้ามความวิตก	ไม่สทกสท้านจิตคิกกล้าหาญ
เห็นไม่มีไกรกล้ามาแผ้วพาน	ล็กเลาะผ่านพนาลัยไม่เหลียวแล

๖ ๒ คำ ๖

เชิด

ร้าย

กร้นมาถึงเชิงชานลานบรรพต	เดินเลี้ยวลคตามชายสายกระแสน
เที่ยวชุกหาเผือกมันผนแปร	ได้เต็มแล้วมากมายกายกอง
คิกจะเป่ากระเหว่า* ไปบ้าง	เสียงค่างร้องพิลึกกึกก้อง
ควาบเลา เข้าไปเดินต้อมมอง	ย่างย่องแหงนชะเง้อแลดู

๑ ๔ คำ ๑ เพลงฉิ่ง

-
- * มันนี่ = กระบอกลูกตอก
  - * เซม้งงัก = ผีพราย
  - * กระเหว่า = นกทั้งหลาย
  - * บเลา = กล้อง

ฮเนา

ต้นเพลงยาว

เมื่อนั้น ฮเนาเดินเวียนวนค้นอยู่
 พอเหลียวหน้ามาเห็นศัตรู โจมจู่เข้ามาคว้าแขนรัก
 ๖ ๒ คำ ๖

ร่าย

ชักบาตะ ออกมาตั้งท่าแทง กวักแกว่งกระชั้นชิดบิตสบัด
 ปล้ำกันยันยัดชิดชิด แว้งกระหวัดคิกต่างไม่ว่างกัน

๖ ๒ คำ ๖

ชมพลา

ลิงโลด

เมื่อนั้น ชมพลากล้าตีไม่มีพรัน
 จึงว่าแกฮเนาไปปล้น โฉนนั้นจึงไม่ให้รู้ตัว
 นี่ฤกนกกล้าหน้าไม่อาย ลอบทำอันตรายก่น่าหัว
 มึงทำทงนั้เพราะกลัว อ้ายชาติชั่วลอบกักเหมือนสั้วร้าย

๖ ๔ คำ ๖

ฮเนา

ลิงลาน

เมื่อนั้น ฮเนาฟังชมพลาว่าเสียหาย
 ได้สติตรึกตรองก็อาย จึงว่าอย่าว่านวายจะวางมือ
 เรามาเจรจาว่ากัน อย่าเพื่อหนหันคันค้อ
 ว่าพลางวางให้ไม่ยุคยอ มึงฤพาเมียกุนีมา

๖ ๔ คำ ๖

ชมพลา

สาริกาแก้ว

เมื่อนั้น ชมพลาตอบไปด้วยใจกล้า
 ญไปรับลำหักกัลยา เพราะว่านางสมักรักเรา

---

* บาตะ = ประเคาะฆาฬมลายู

บัคนี้นางก็เป็นเมียกู
จงไปหาใหม่อย่าใจเบา

จะห่วงใยอยู่ทำไมเล่า
เช่นเจ้าหาไหนไม่ยากนาน

๖ ๔ คำ ๖

ฮเนา

สองไม้

เมื่อนั้น
เร่พิโรธโกรธใจคังไฟกาล
มึงไปดูคนางมากลางคีน
ทำการร้ายกาจชาติอปรี
ก็จะสังหารผลาญชีวี
อายคนร้ายกาจชาติทรลักษณ์

ฮเนาฟังว่าเห็นกล้ำหาญ
จึงว่าอายเตร็จจานช่างพาที
แล้วแกล้งข่มขืนกคชี
ยังจะมาอวดคิว่านางรัก
มิให้ติตรรณืออยู่ให้หนัก
ใครติได้ประจักษ์กันวันนั้น

๖ ๖ คำ ๖

ชมพลา

สองไม้

เมื่อนั้น
ชักบาเคะ* ออกมาว่ากล้ำคิ
ต่างคนต่างว่านางรัก
มาสู้กันใครตายวายชีวิต

ชมพลาฟังถ้อยไม่ถอยหนี
มาต่อตีกันคู่ให้รู้ฤทธิ์
ความจริงไม่ประจักษ์แจ้งจิต
นางคงเป็นสิทธิ์ของผู้ยัง

๖ ๔ คำ ๖

ฮเนา

สองไม้

เมื่อนั้น
แกว่งบาเคะ* ราวรุกบุกจำบัง

ฮเนาได้ฟังคังจะกล้ง
กัวยังย่อนขยับกลับแทง

๖ ๒ คำ ๖

* บาเคะ = ประเคาะภาษามลายู

ชมพลา

สองไม้

เมื่อนั้น
ชมพลาหัวหาญชาญกำลัง
รับรองป้องกันกลางแปลง
กวัดแกว่งผัดผันกันไปมา
๖ ๒ คำ ๖ กลองแขก เชิด

ลำทับ

กราวรามอญ

เมื่อนั้น
นวลนางลำทับเสน่หา
แต่ละห้อยคอยหาภักศดา
จนเวลาตะวันลงโรโร
ไม่เห็นคืนหลังมายังถ้า
จนพลบค่ำน่าจะมีเหตุไฉน
นั่งนั่งรำพึงคิดถึงไฉ
นางไม่มีสุขสักนาที

๖ ๔ คำ ๖

ร่าย

อย่าเลยจะตามไปดู
จะเป็นอย่างไรอยู่ให้รู้ที่
คิดพลางอย่างเยื้องจรลี
แลหาสามีทุกแห่งไป

๖ ๒ คำ ๖ เพลงเร็ว

กบเต้น

กันตามหน้าธำธรร
หาพบพานรื่องรอยแห่งไรไม่
นางยังตระหนกตกใจ
ตะโกนกู่หวั่นไหวให้สำเนียง
ร้องเรียกเท่าไรไม่ขานรับ
หูตรับฟังไปไม่มีเสียง
เดินพลางอย่างย่องมองเมียง
นางเพียงจะพิณาศอนาใจ

๖ ๔ คำ ๖ โอค

ร่าย

ครั้นค่อยเสื่อมกลายวายโคก
กัลยาทุกซัชนหม่นไหม้
กักคั่นมรคาคลาไคล
ลงจากเนินไศลถึงลำธาร

เห็นรอยบาทาปรากฏชัด   เสาะลัดเลียบน้ำลาลาน
 ค่อยบรรเทาเบาเทาศแตกาล   เยวมาลย์คามรอยจวลี

๑ ๔ คำ ๑

ตนาวแปลง

เดินทางกลางไพรไจระทิก   ไม่วายนึกขุ่นข้องหมองศรี
 สักเจียบเยียบเย็นเช่นราตรี   บัณฑิตเขาเข้าวังรวง
 บุปผามาลีที่เคียบาน   กับันคาลมโชนโรยร่วง
 ให้อ่อนอ้าวผ่าวปลาบวบทรวง   เห่ง่วงหนักหลังนัยนา
 มานุคกลงตักันริมหาด   ทุ่งพืชเลื้อยผาดผ่านหน้า
 เป็นลางนางยั้งหวาดวิญญา   แข็งใจลีลาคลาไคล

๑ ๖ คำ ๑

รำแก้ว

รำย

เมื่อนั้น   รำแก้วตัวดีพี่ผู้ใหญ่
 ทั้งปองสองปองสูกแยกกันไป   คั่นหานางในพนาลี
 เดินเวียนวนไปจนประจวบทาง   ต่างคนต่างถามถึงน้องพี่
 ตะวันเย็นเห็นจวนราตรี   ชวนกันกลับที่เคยสำนกัน
 เดินไปบัดใจก็เห็นหน้า   น้องสัสชมพลาอีกอ๊ก
 เข้าแอบไม้มองบ้องพักตร์   หยคหนึ่งชะงักคอยที่

๑ ๖ คำ ๑

ฮเนา

ต้นเพลงฉิ่งชั้นเดียว

เมื่อนั้น   ฮเนายับย้อยไม่ถอยหนี
 สู้กันบันบูกกลูกกลี   ต่างมีปากเจ็บทั้งสองคน

๑ ๒ คำ ๑

เมื่อนั้น ชมพลายบีย่อยไม่ถอยย่น
 หลบหลีกตอบต่อล่อชน อลวนประชิดไม่กิดกาย
 ๒ คำ เชิดฉิ่งลาลอง

รำแก้ว

เมื่อนั้น รำแก้วคอยเขม้นไม่ขาดสาย
 เห็นจวนตัวกลัวน้องจะอันตราย หยิบเบเลา* มุ่งหมายไม่พริบตา
 เอาปุยห่มบิล่า* พลันบรรจุกล้อง จุกจ้องแสงหลัวนิ้วหน้า
 พอเห็นชเนาท่างออกมา ก็เป่าลูกบิล่า* โผล่ไป
 ๖ ๔ คำ ๖ เชิดฉิ่ง เชิดกลองหยด

ชมพลา

บิลามาต้องชมพลา เฉพาะตรงหน้าผากเพียงทักษัษย์
 พิษแล่นวิ่งกลาเข้าในไพร มิได้รู้ท่าบลหนทาง
 พอมาปะทะปะล้าหับ นางวิ่งเข้ารับพลล้มผาง
 ตกใจไม่รู้สีกตัวนาง กอดผิวเข้าพลงทะลึ่งไป
 ๖ ๔ คำ ๖

ร้าย

กรวญ

เมื่อนั้น ชมพลาลื้มตาขึ้นมาได้
 แลเห็นล้าหับทรมวย ผวกกอดเข้าไว้แล้วโศก

๖ ๒ คำ ๖ โศก

ไ้ปใน

ไ้โอ้ล้าหับของเรียมเอ๋ย ทรามเซยผู้เทียมชีวิตพี
 จะขออาลาเจ้าแล้วกรวญ มิได้มีชีวิตสืบไป
 ชเนาเขาตามสังหาร ก็พอต้อตันเขาได้

* บเลา = กล้อง

* บิล่า = ลูกดอก

มีผู้ลอบยิงจากในไพร	เป็นจนใจจำลัดกับชีวิต
พี่ตายจากพรากเจ้าไปทั้งรัก	สุดจะหักห้ามวิโยคโศกจิต
มากมั่นชีวิตพี่ม้วยมิด	จงคืนกิกรรักใคร่ในชเนา
เขาคงพิศวาสไม่บากหนาง	จงเส้อมส่างวิโยคโศกเศร้า
ให้พี่ตายวายพะวงด้วยนางเขว	จะหลับตาลาเจ้าบรรลือลาญ

๑ ๘ คำ ๑ โศก

ลำหับ

เมื่อไหร่	ร่าย	นางลำหับเขววยออกตงสาร
ฟังคำอำลาทุกประการ		เขวามาลย์จะพินาศขาดใจ

๑ ๒ คำ ๑

ซ้ำโศก

โอ้ว่าชมพลาของเมียเอ๋ย	โชนเลยมาสังกั้งนี้ไ้
พ่อเตาจิตเมียผิดเป็นพันไป	ด้วยนึกว่าวิสัยเป็นนารี
คงกลัวตายหมายแต่จะหาสุข	ถึงยามทุกข์เข้าสักหน้อยก็ถอยหนี
อันฝูงหญิงจริงอยู่ย่อมมากมี	แต่ใจของน้องนี้ไม่เหมือนกัน
พ่อตายฤจะหมายผิวใหม่	ให้กินใจเป็นนิศย์คิดหวาดหวั่น
ว่าเคยสองกองปองสามไม่ข้ามวัน	รสรักนั้นคงจะจางด้วยหมองใจ
รักของน้องปองแต่ให้แท้เที่ยง	ไม่หลีกเลียงเข็ดขามตามวิสัย
จะให้พ่อวายชนม์พันห่วงโย	เมื่อเกิดไหนจะได้พบประสบกัน

๑ ๘ คำ ๑

ลำหับ

ร่าย	
รำพลางนางฉวยบาตะ*	จากมือชมพลาที่กำนั้น
แทงสอชอกคอกฉบับปล้น	มอดม้วยชีวันทันใด

๑ ๒ คำ ๑ โศก

* บาตะ = ประตะภาษมลาญ

ชมพลาระที่อกหมกใหม่
โลหิตหลังไหลวายุปราณ

စမ္မာ

ชเนยนี้ยังฟังว่าชาน
 ชานชานสยองพองโลมา
 ชมพละม้วยมิดคับสังขาร
 วัณวานปลานชำระสู่ศกกาย
 ใจคอเสียวสันระส่ำระสาย
 กอดศพโหมฉายไม่สมประทีป

ไอ้ร้าย

ไม่เห็นเลยว่าจะมีวายเป็นผี
หวังมอบชีพมารศรีจึงเสาะไป
พรักพร้อมกันทำการใหญ่
มิไถ่แจ้งเหตุก็และร้าย
ไม่จึกจางจงจิตกึกมุ่นหมาย
ว่าโฉมฉายสมัครรักชมพลา

สร้อยเพลง

แม้นแต่เดิมเริ่มรู้ความตระหนัก จะห้ามหักจิตไว้ให้หนักหนา
 ไม่ชิงรักหักหาญดวงกานดา เพราะความแสนเสน่หาหักอาลัย

ถึงจะยอมอมอมอกไม่เอิบเอื่อม	ก็ไม่เสื่อมชาคิดพิศมัย
จะผั่งรักสลักรูปไว้ภายใน	น่าน้อยใจกลับมาพาเจ้าตาย
อันความผิดของพินเหลือล้ำ	ให้ชอกช้ำแสนวิตกอกสลาย
ครวญพลางทางทุ่มทอคกาย	กอดศพโถมฉายเข้าโศกา

ว ๖ คำ ว โศก

แบกสดาขง

ค่อยระงับดับกำสรดสลกจิต	นั่งพินิจนึกสังเวชเป็นนักรหนา
เอื้อนออกปากชมชมพลา	เขาควรนับว่าลูกผู้ชาย
ซื่อตรงจงรักไม่หักทวน	จนจวนดับชีพสูญสลาย
ยังไม่เกียจกันเห็นแก่กาย	หมายแต่สุขของสตาควงใจ
ตัวกึ่งเป็นผู้รักคนหนึ่ง	ไม่เท่าถึงเทียมเทียบเปรียบเขาได้
ซ้ำเป็นผู้ก่อเหตุเภทภัย	ให้เขาบรรลัยทั้งสองคน
แม้มีชีวิตอยู่ตราบไค	นึกขึ้นมาเมื่อไรไม่เป็นผล
คงจะพาจริจิตวิกล	สุกจะทนทรมานสืบไป

ว ๘ คำ ว

ร้าย

คิดพลางหมกหมุ่นทวนหัน	ฉวยบาตะ* มาปล้นหาซ้ำไม่
แทงตลอดคอกซ้ายทะลุใน	มอคม้วยบรรลัยเคียงกัน

ว ๒ คำ ว ปีกลองสระหม่าโศก

รำแก้ว

ฝรั่งตัด

เมื่อนั้น	รำแก้วตกใจไหวหวั่น
อีกทั้งปองสองปองสุคนั้น	วิ่งเข้าไปปล้นทันที

กอดศพขนาเข้าไว้
 บมประหนึ่งจะสนสมประที

พากันร่ำไรอึ้งมี
 ทั้งสองศรีครวญคร่ำรำพัน

๖ ๔ คำ ๖

วิลันดาตัด

ดูดีความรักนักหนาหนอ	มาลองล่อโลมพาคนอาสญ
ถึงสามศพสยบเรียงเคียงกัน	ล้วนทาสรักทั้งนั้นอนาใจ
แสนสงสารลำหับสาวน้อย	บุญใดที่คอยส่งให้
งามโฉมประโลมโลกเลศวิไล	ผูกจิตชายไต่ดั่งคาวี
กรรมใดบันดาลสังหารเจ้า	ให้พลอยกลืนรักเข้าไปเป็นผี
ไอ้ชมพูลาน่าชมฝีมือมี	น้ำใจคึกกล้าหาญทานทน
ควรหรือเราสามตามสังหาร	ดั่งตาโก๊ะ* ทะยานไม่ย่อถ่น
ตรงต่อรักหักไม่เห็นแก่ตน	ควรนับว่าเป็นคนชั่วความรัก

๖ ๘ คำ ๖

พราหมณ์เก็บหัวแหวน

อนิจจาขนาเจ้าเพื่อนเชญ	ไต่ขุ่นข้องลำเคญเพราะรักหนัก
ช่างอาภัพลบลงจงจิตนัก	ไม่มีส่วนสุขสักหน่อยหนึ่งเลย
อนิจจารักกระไรใจจืดเหลือ	ไม่แผ่เผื่อผลาญชีพเล่นเฉยเฉย
จงรู้ฤทธรรักร้ายอย่าหมายเชย	ศพจะเกยก่ายกลาคอนาใจ

๖ ๑๔ คำ ๖

• บาเตะ = ประเดะภาษามลายู

• ตาโก๊ะ = เสือ

ละครใบวน

เรื่อง “เงาะป่า”

บทพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แสดงเนื่องในโอกาส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

และ

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร

ณ หอประชุมโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์

๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๔

เก็บเงินรายได้ทั้งหมดสมทบทุนสร้างตึกผู้ป่วยพิเศษ

ณ โรงพยาบาลศิริราช

คำปรารภ

โรงเรียนพระสุเมธีวชิราวุธเป็นสถาบันการศึกษา ประสพการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้แก่นักเรียนย่อมส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน ด้วยเหตุนี้การแสดงละครอันเป็นกิจกรรมพิเศษ โรงเรียนจึงเลือกแสดงเรื่อง “เงาะป่า” บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะนอกจากจะมุ่งส่งเสริมความเจริญด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมแล้ว ยังเป็นการรักษาวินัยธรรมอันดีงาม ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาแต่บุพการี โดยการให้ตัวละครใช้มือร่ำรำตามแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี พระบรมครูแห่งนาฏศิลป์ไทยในรัชกาลที่ ๒ เป็นผู้ทรงประดิษฐ์ท่ารำละครไทยแบบต่าง ๆ เช่น ท่ารำในบทละครเรื่องอิเหนา เรื่องสังข์ศิลป์ไชย เป็นต้น วิธีประดิษฐ์นั้น พระองค์ทรงใช้วิธีร่ำรำทอพระเนตรด้วยพระองค์เองต่อหน้าพระฉาย (กระจกเงา) แล้วคัดแปลงแก้ไขจนเห็นว่าสวยงามดีแล้ว จึงบัญญัติเป็นแบบแน่นอน โดยอาศัยบทโน้ตรำบักส์ได้เป็นหลัก กระบวนรำของพระองค์ได้เป็นแบบอย่างของนาฏศิลป์ไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ท่ารำแบบต่าง ๆ ที่ทรงประดิษฐ์ขึ้นนั้น พระองค์ทรงประดิษฐ์แต่มีเท่านั้น มิได้ทรงบัญญัติให้ใช้หาอย่างใด จะเป็นยักษ์ ลิง ก็ตามแบบเดิม (คูธิบายนาฏศิลป์ไทยของพระยาอนุমানราชชน) ฉะนั้น โรงเรียนพระสุเมธีวชิราวุธจึงใช้มือรำละครตามแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ส่วนเท้าใช้ท่าเต้นรำตามแบบของชาวอเมริกันใต้ หรืออย่างก้าวตามแบบสเปน ก็คงจะไม่ขัดกับบทบัญญัติของพระองค์ และก็จะสวยงามคงงามไม่เคอะเขิน แบบเดียวกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งตัวตึกเป็นแบบฝรั่งเศสสมัยเรเชนองส์ ส่วนหลังคาเป็นปราสาททรงมงกุฎแบบไทย และการที่โรงเรียนนำวัฒนธรรมตะวันตกคือเท้าเต้นรำ มาคลุกเคล้ากับวัฒนธรรมตะวันออกคือมือรำไทยนั้น เป็นการผสมกลมกลืนโดยอาศัยหลักการ ส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์อัน เป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่ง ของการศึกษาสากล เพราะทุกวันนี้โลกแคบลง ทุกชาติทุกภาษาคิดต่อกันได้โดยสะดวกเป็นธรรมชาติอยู่เอง วัฒนธรรมบางอย่างบางประการอาจถ่ายทอดถึงกันและกันและอาจประสมประสานกันได้

ส่วนเครื่องมโหรีปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดง โรงเรียนก็ได้จัดทำขึ้นเป็นพิเศษ เช่น เพิ่มซอสามสายและท่มเหล็กลงไปด้วย แล้วอัดเสียงแบบสเตอริโอโฟนิคแต่ได้แก้ไขคัดแปลงให้กระจายเสียงออก ๓ ลำโพง ซึ่งเป็นเครื่องคิดขึ้นใหม่ ไม่มีที่ไหน

รำถวายพระพร

สรวมชีพังคมบรมบาท	พระภัทรมหาราชอติศร
ภูมิพลจอมบดินทร์ปิ่นนคร	พระภูธรเกียรติกระเดื่องเลื่องลือชา
องค์พระราชินีนาถพิลาสโฉม	คังเคื่อนเพ็ดคู่กันโพยมเยียมเวหา
พระพร้อมพรังพระโอรส พระธิดา	พระชันษาน้อยน้อยน่าเอ็นดู
ขอพระคุณทูลกระหม่อมจอมราชัน	เสวยมไหศวรรย์มั่นครองอยู่
หม่อมอำมาตย์เสวกามาพรังพร	ล้วนเชิดชูพระองค์แก่นเช่นสุริยา
ขอพระองค์ทรงภพเลอลบโลก	นิรโรคทรงแต่โสมนัสสา
พระฉวีผ่ององค์ทองทา	พระพลานามัยให้สมบูรณ์
ขอพระเกษปกแก่ไปทั่วถ้วน	ไทยทั้งแควนสุขสบายภัยเสื่อมศูนย์
จอมบดินทร์วงศ์ทรงเกือกกุล	ไทยเพิ่มพูนแต่สันติชั่ววันรันคร

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

ม.ร.ว. พูนสุข เกษมศรี

ม.ร.ว. ทอรัส เกษมศรี

(สมมติเป็นฉากป่าที่มีแต่บุปผามาดี)

เปิดฉาก ระบุว่าดอกไม้ต่าง ๆ มีดอกสายหยุด ดอกมลิวัลย์ ดอกรสสุคนธ์ ดอกสารภี
พร้อมด้วยหมู่ผีเสื้อและแมลงกำลังร่ายรำ

ลำหับออกมาชมดอกไม้กับไม้ไผ่

ลำหับ (เพลงสมิงทอง

เท่าเดินรำจังหวะวอลซ์และโบเลโร่
ตามแบบชาวอเมริกันใต้)

“ยามเช้า

สู้บุปผามาชมชมดอกไม้
ล้วนอาร์มิให้เรามาเก้อ
สายหยุดกดย้อยห้อยพวงยาน
มลิวัลย์พันกอพฤกษาคาษ
รสสุคนธ์ขึ้นเป็นตงอย่าหลงเลย
โน่นแน่ อัย สารภีไม่มีใบ
แมลงล้อมทอมว่อนเสียงหวิว

อรุณเราชื่นชุ่มแจ่มใส
ข้าชอบใจมาลีที่เบิกบาน
เผยเผยอกลิบประทีนกลิ่นหอมหวาน
กลิ่นซาบซ่านนาสาคอกนำเซย
เหมือนผ้าลาคขาวลออ่อนน่องเอ๋ย
กำลังเผยกลีบเกสรสลอนชู
เหมือนต้นไม้มองต้งอยู่ท่งคู่
ไม่มีผู้ช่วยสอยน้อยใจเอ๋ย.”

(เพลงแขกมอญบางช้าง

เท่าเดินรำจังหวะโบเลโร่
ตามแบบชาวอเมริกันใต้)

“มาลี

ผีเสื้อว่อนว่อนอยู่ควิไล
กินอะไรเกิดที่ไหนผีเสื้อเอ๋ย
น้องจะได้ไปเกิดไปกินตาม

ดอกก้งสีบานเย็นเห็นๆไม่
งามกระไรหนอผีเสื้อช่างเหลืองาม
อย่าปิดเลยคอบต่อที่ข้อถาม
ให้อร่ามเหมือนผีเสื้อเหลือสวยเอ๋ย.”

(ชมพลาภกับคนง้อออก ชมพลาภแอบมองลำหับ ระบุว่าดอกไม้และผีเสื้อทยอย
กันออกไป ไม้ไผ่ช่วยลำหับสอยดอกไม้ แล้วช่วยโน้มกิ่งให้นางเด็ด ลำหับเก็บดอกไม้
เพลिनไปจับจูเลยถูกรัก นางตกใจ หวี้กร้องแล้วล้มลง ไม้ไผ่เห็นก็ร้องเรียกให้คนช่วย
ชมพลาภวิ่งถลาเข้ามากระชากรูปร่างกับพื้นดิน แล้วทุบด้วยไม้ เห็นลำหับสลบไป คิดว่าตาย

ก็ตกใจ ซ้อนนางขึ้นวางตัก ครั้นดูตัวร่างกายเห็นไม่มีรอยงูกัดก็ใจ สงให้คันทิ้งไปหาน้ำ (จากฉากน้ำตกจริง ๆ) มาประพรมลบตัวล้าง หันไปโบกพัดพัดวี นางล้างพิษขึ้นเห็น ชมพลาออกอยู่ก็อาย เลื่อนตัวลงจากตัก ก้มหน้าอยู่)

ชมพลา

บัดนี้มีอาการเป็นไฉน
แม่นเจ้ามอคม้วยซีวี

“เป็นโรจึงสิ้นสมประคิ
ฤกษ์น้อยคลายใจมารศรี
อันตัวพิษจะตายตาม”

ลำหับ

“ข้าไม่ทันรู้ตัวมัวเหมือนคราม
ซึ่งเมตตาความช่วยเหลือไว้
จะคิดคุณทุกทิวาราตรี
แต่ขอที่จะตายตาม
ไม่มีข้อควรเป็นเห็นเกินการ

ก็สิ้นความรู้สึกลสมประคิ
มิให้มอคม้วยเป็นผี
คราบสิ้นชีวิตรายปรารถ
ขอห้ามอย่าให้มากล่าวขาน
ขอประทานโทษที่ทักซัดไว้”

ชมพลา

“พี่มิได้เกล้งแสวงใส่ไคล้
อันความรักก็ประจักษ์แก่ใจเจ้า
ชล่ำใจเพราะได้เห็นเหตุบันดาล
ชะรอยฤทธิ์นางไม้ไพรพฤกษา
ไม่ทำร้ายหมายพิฆาตมาคล้ำเค็ม
เพราะฉะนั้นพี่จึงกล้าว่าเต็มปาก
เจ้าจงไกร่กรวญกียอย่าจิตจาง

ไม่ไผ่รู้เห็นเป็นพยาน
แต่นางเยาว์ไม่เมตตาจึงว่าขาน
ให้เจ้าพานพบเคราะห์เฉพาะเป็น
แปลงเป็นงูจุ่มามีให้เห็น
จะชี้เช่นพอให้รู้ว่าค่อนาง
จะขอฝากรักน้องอย่าหมองหมาง
พี่ขอวางชีวิไว้ในกัลยา”

(ไม่ไผ่ชวนคันทิ้งออกไปดูต้นทาง เล่นซ่อนหาลับ ๆ ล่อ ๆ เข้า ๆ ออก ๆ อยู่)

ลำหับ

แม่นเทวว่าคู่ควรแอบอิง

“ช่างว่าจะนี้ไต่ไม่นึกกริ่ง
โยจึงนั่งให้ชเเนาเขาขอร้อง

จนบิดายกให้ไถ่กันงาน
เป็นจนใจไม่รู้ที่จะปรองคอง
ชมพลา (เพลงไอ้โถม)

“แสนฉลาด
จะว่าไปโยเล่าถึงเทวา
แต่ความรักนั้นประจักษ์ในดวงจิต
จะยากเย็นเป็นตายร้ายฤๅก็
แม่นสู้ขอพ่อแม่ไม่ยกให้
จงตอบรักสักนิกอย่าปิดความ
ลำหับ (เพลงต้นตนา)

“จนจิต
ฝ่ายชเนาเขาก็ไม่ได้ไถ่ตัว
ถึงตัวเจ้าเล่าก็ไม่ได้รัก
นี่เจ้ากรรมนำมาให้พบ
ก็ถึงบุญคุณมีช่วยชีวิต
เป็นสัจจากว่าชีวิตจะวางวาย

(ชมพลาเปลี่ยนพวงนาคพทที่ผูกมาให้นาง)

ชมพลา

ฟังชมชานมาเล่าทำให้หมอง
อย่าได้ข้องเคืองซักหัตยา”

ช่างตัดซากชอกซอนก่อนว่า
เมื่อไม่เห็นแก่ตาปรากฏมี
นิมิตทงเงื่อนน้ำใจพี่
ไม่ทอดทิ้งมารศรีจะติดตาม
จะลักไปเดินป่าพนาหนาม
ไม่ลวนลามให้น้องได้หมองมัว”

ข้าไม่เคยกิดจะมีผิว
จะชั่วฉันทใครก็ไม่รู้
ไม่ไผ่ชักนำเฉลยก็เฉยอยู่
เจ้าจึงจู้เข้ามาว่าให้น่าอาย
จะจงจิตรักเจ้าไม่จางหาย
ข้าบรรยายตอบเสร็จจงเมตตา”

“พี่ให้กัลยาสมไว้ได้กันงู”

(แล้วขอกำไลของลำหับไป)

“พี่ขอไปชมพลาต่างโฉมทรู กิดถึงเจ้าจะได้ชูขึ้นชมเชย”

(ชมพลากับลำหับเดินเกล้ากลอกกันเก็บบุปผามาลีต่อไป แล้วออกไปทางขวา
ต่อไปเป็นบทกลกของทาวางซอง พ่อหม้ายอายุ ๖๕ ปี และยายถึง แม่หม้ายสามมีร้างอายุ
๕๔ ปี)

ปีคมาน

(สมมติเป็นลานกว้างใต้ต้นตะเคียนใหญ่ มีรั้วไม้ทำเป็นขอบเขต มีแคร่ของพ่อแม่ เจ้าบ่าว เจ้าสาว รวม ๓ แคร่)

นอกจาก (๑)

ขบวนเจ้าบ่าวออก

(เพลงกราว)

เงาะน้อยเงาะใหญ่ไปคึกคึก	อีกทีกเลื่อนลั่นสนั่นบ้า
เต้นโลดลากเลือกเหลือกตา	ตบขาเข่งแก๊งกอย
จับจับบั้งบั้งประคังเสียง	คังแผ่นคินจะเอียงทรุดค้อย
กวักแกว่งบอเลาเป่าลูกลอย	ถกนกกตกลอยแย่งกันพรุ (มีนกตกมาจริง ๆ)
ตีกลองปะตุงตุงตุงผลง	อึแะส่งเสียงเพราะเสนาะหู
ค่างลิงยิงฟันหูชั้นชู	กุ่มอันอู้อูลงอยู่โพรง
ระมาดเม่นหมุ่หมี่เที่ยวหนีเร้น	เลียงผายลแผ่นไหล่ผาโหยง
ควายเถื่อนถึกกระทิงวิ่งตะโพง	เสือโคร่งโคกผับไปลับตา
(แล้วพ่อแม่ และเจ้าบ่าวไปนั่งรอขบวนเจ้าสาวอยู่ที่แคร่)	

นอกจาก (๒)

ขบวนเจ้าสาวออก

(เพลงแป๊ะเล่ซุ่น เท้าเต๋นร่า จังหะแหมบ่า บักินและกัวลาซ่า

ตามแบบชาวอเมริกันใต้)

สาวน่านมือถือดอกไม้ม	ช่อใหญ่งามคี่สัสลับ
รำพ่อนร่อนรายเรียงรับ	หันเวียนเปลี่ยนสับกับทกนาง
จัดสินารที่เบ็นสาว	ถือหางละลวยยาวคนละหาง
เลือกเพื่อนสาวสองสวยสำอาง	ให้เดินเคียงข้างเจ้าสาวไป .....

(เปิดฉาก)

(สร้อยเพลงเร็ว แก้วเด่นรำ จังหวะจิกเตอรืบัก และโบลั้วไร่
ตามแบบชาวอเมริกันใต้)

ข้าหน้อยแม่นางก้อยเอย	อย่าทำใจน้อยหน้าตาบูดบึ้ง
ยืมเสียให้แจ่งอย่าแสวงมีนทิง	ข้าหน้อยแม่นางก้อยเอย
ช้านิคแม่ขึ้นจิตเอย	อย่าใส่จริตกระคั่งกระคั่ง
คอกไม้หอมกรุ่นฉุนฤาจะทิ้ง	ช้านิคแม่ขึ้นจิตเอย
ข้าอิคแม่นางอิคเอย	ตามกันเป็นยียักไหล่เพื่อนรำ
อย่าให้ช้านักจักเสียลำนนำ	ข้าอิคแม่นางอิคเอย
ข้าไว้แม่ขึ้นใจเอย	ระวังอกไหล่อย่าให้ปะทะ
จะเกิควาภาณูชักร้านกะกะ	ข้าไว้แม่ขึ้นใจเอย
อย่าแก่นแม่แสนงอนเอย	เวียนแต่ควักก้อนผูกควีนวหน้า
ผัดอิกหน้อยหนึ่งให้ถึงเวลา	อย่าแก่นแม่แสนงอนเอย
ชะตำแม่ตากมเอย	อย่าทำเกอ๊กมเมียงเมินเขินขวย
เหลือบมาสักนิกขอพิศตาสวย	ชะตำแม่ตากมเอย
หนอยแนแม่กินนรเอย	รำรายฟายพื่อนให้ต้องจิงหะ
อย่าทำควักเคียจะเสียระยะ	หนอยแนแม่กินนรเอย
ถึงแล้วแม่แก้วตาเอย	เหน้อยนักฤจำเพื่อตกชิกชิก
หยุกพักเสียที่ยังมีบทอิก	ถึงแล้วแม่แก้วตาเอย.

(พอขบวนเจ้าสาวเข้ามา ขบวนเจ้าบ่าวก็โห่ร้อง พ่อแม่และเจ้าสาวขึ้นนั่งแคร่
พวกเงาะเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องมาร่วมงานกับเขาด้วย รวมทั้งชมพลา งอค แก ทา
วางซอง ยายถึง)

ฮเนา (เพลงชมโฉม)

“พิศพัคตร์เพียงประยงเมื่อทรงกลด ลออหมคมิได้มีรอยผีไฟ
เนตรคมข้าค้ำดั่งเชตสลักใจ แลวิไลปากหูกุติศา

เรือนผมกลมหมวกเสมอสาม
กรกายคล้ายนางกินรา

เส้นอ่อนคำคู่อำมงามนักหนา
นขาผ้าแดงทั้งแก้งัย้อม”

(ขเนาทำท่ากระหม่อมย่อง ชมพลาแลเห็นก็แค่นใจ ขยับบาตะแล้วขยับเล่า แค
ยังคิดได้จึงบอกกับแค)

ชมพลา

“กูเจ็บแต่อยู่ไม่ได้จะไปบ้าน มึงไปกับกูหน่อยไม่เนิ่นนาน
แล้วจึงมาคูกานให้หน้าใจ”

(กระซิบกระซาบสั่งการกับแค แล้วชมพลา ก็ออกไป)

เริ่มพิธีแต่งงาน

พ่อแม่บ่าวสาว จูงมือลูกสาวลูกชายให้มานั่งแคร่กลาง หยิบมือให้จับกันแสดง
ว่ายกให้ ผู้เฒ่าเริ่มพิธีปลุกกรรม เส้นวั

เครื่องเส้นสังเว

มีควาย ๑ ตัว โกล ๑ ตัว ค่าง ๑ ตัว เผือก มัน สุรา เมรัย
ผู้เฒ่า อ่านโองการ

“อ้อองค์พระพนัสบดี อี้กองค์พระศรี

พรหมรักษัตถิธิน

ทวยเทพสถิตพฤชมณฑล เชิญรับกำนล

อันข้าบรรเจิตบรรจงถวาย

รับเสวยมางส์ค่างโคควาย เผือกมันมากมาย

อีกทั้งเมรัยชัยบาน

กรันเสร์จรับเครื่องสักการ เชิญร่วมบริบาล

บำรุงผู้ข้าทั้งผอง

จักแต่งวิวาห์คู่ครอง ร่วมมรณสมสอง

ให้เกิดพิพัฒน์สวัสดิ

ไชย ไชย สิทธิศรีศรี
สัมฤทธิ์กิจจงปอง”

ศุภอรรถจงมี
(สาธุการ)

(รินสุราและรับประทานอาหารกัน)

เงาะยอ (พ่อฮเนา)

“ลูกรัก
ถึงร้ายกาจอาจหาญปานใด

จงดูเยี่ยงพยัคฆ์โคร่งใหญ่
ก็มีไ้ทำร้ายแก่ลูกเมีย”

ตองยิบ (พ่อลำหับ)

“บุญเหลือ
รักตัวผู้ตลกเผือกเกลียด

จงดูเยี่ยงแม่เสื่อย่าอ่อนแอ
มีศัตรูสู้เสียชีวิตแทน”

สองแม่

“สองเจ้า
ผัวอย่าคุเมียอย่าถือถือเคียดแค้น

จงจำคำผู้เฒ่าให้มันแม่น
รักกันมันแม่นพยัคฆา”

เพื่อนทั้งหมด

“นำพังเนาะนำพังช่างสั่งสอน
บอแอกบอแอกไว้ โห่หุซา

ขออวยพรอยู่ด้วยกันให้หรรษา
จงแกลัวกล้าแกลัวกล้องทั้งสองคน”

มานะ (แม่ฮเนา)

“ลูกยา
แสงเหี่ยวเผือกคูนวุ่น

จงดูเยี่ยงบักขาในไพรสณฑ์
พอได้ผลพาร้อนมาบ่อนาง”

ฮอยเงาะ (แม่ลำหับ)

“ซันอก
เมื่อยามทุกข์ปลุกใจให้โคกจาง

จงดูเยี่ยงนางนกอย่าขาง
ไซ้รี่ปีกหางคู่เกล้าเฝ้าเกลียดกลอ”

สองพ่อ

“ไพอเราะ
ถนอมกันผันผ่อนโอนอ่อนง้อ

สองแม่เงาะช่างสอนลูก อ่อนหนอ
จงรักต่อกันไปนานปานทิวา”

๔ เพื่อนทั้งหมด

“นำพึ่งเนาะนำพึ่งช่างสั่งสอน   ขออวยพรอยู่ด้วยกันให้รักษา
บอแอดบอแอดไว้ให้หุยา เหมือน สกุนา ในไพรสานต์สำราญรัง”

ฮเนา

“เอยนะ	ลูกไม่ละลืมหำที่ร่ำสั่ง
มกตัวน้อยสามัคคีก็มีกำลัง	วองก็หวังพึ่งพาความการุญ
ทั้งญาติวงศ์พงษ์เผ่าเหล่าสหาย	ขอฝากกายแผ่แผ่เพื่อช่วยเกื้อหนุน
ข้ารักนางพางชีวิคทั้งกิดคุณ	ไม่หันเหุนโทคร้ายอายุสั่วคง”

ลำหับ

“ดวงบุปผามาลีไม่มีจิต	ยังหันหาอาทิตย์ที่แสงฉฉฉ
เมื่อยามค่าน้ำค้างพร่างไพรวัน	รับแสงจันทร์อบอุ่นไม่ชุ่มมัว
อันนารมีจิตจะผิกโฉน	แม่นจุใจคงจริงไม่หวังชั่ว
อนิจจาใจสตรีที่เมาตัว	มาพันพัวพาเพื่อนต้องเือนอาย
สูมลสิก็มีได้จิตใจเอ๋ย	อย่าหวังเลยวาลำหับนับสหาย
ขอบิครมารดาอย่าระคาย	ท่านทั้งหลายรู้เห็นเป็นพยาน”

๕ เพื่อนพูดพร้อมกัน

“เราจงร่วมจิตรักษา	ไปรยปรายมาลา
อันเลิศให้เกิดสวัสดิ์”	

(ต่างไปรยคอกไม้ให้บ่าวสาว	เลี้ยงสุราอาหารกันครั้นเครง	แล้วลากลับ
พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายร่ำลาลูก	พ่อแม่เจ้าบ่าวกลับก่อน	ลำหับตามมาส่ง
พ่อแม่)		

บอแอด=จำเริญ

เอย์=พ่อ

วอง=ลูก

ทองยิบ (พ่อล่ำหับ)

“บัดนี้เจ้าได้ภัสสา

จำจะต้องพากันสัญจร

ชมสังขรเตือนแถวแนวป่า

ครบเจ็ทราตรีจึงกลับมา

ลูกยางจงไปให้สำราญ”

(เมื่อส่งเสียแล้วก็จะลาลูกไป

ล่ำหับยืคมือไว้ร้องไห้ ไม่ค่อยจะให้จากไป)

ล่ำหับ (เพลงไอ้ปี่โน)

“โอ้วว่าเอ๋ยนะของวองเอ๋ย

ไหนเลยจะละลูกเสียได้

บุญสิ้นเสน่หาอาลัย

ลูกผิตอันใดจงลงทณฑ์

จะส่งให้ไปอยู่กับเขอื่น

เหมือนข่มขืนแกล้งฆ่าให้อาสัญ

เมื่อมิได้รู้จักมักจี่กัน

จะไปด้วยเขานั้นฉันใด

เวลาก็มีคมน์ทสนธนา

มิรู้ว่าเขาจะพาไปไหน

จะลำบากยากเย็นเป็นกระไร

ยังไม่รู้จักจักกันเลย

จงพาลูกกลับไปทักก่อน

แล้วจึงค่อยผันผ่อนเด็กแม่เอ๋ย

นางชบหน้าอาศรมไค้เอย

ทรมายเพียงสิ้นสมประดี” โอค...

(พ่อแม่ช่วยกันปลอบโยนและสั่งสอน)

ทองยิบ (พ่อ)

“อย่าวิตกเลยลูกแก้ว

เจ้าไปแล้วพ่อจะตามทรมสงวน

แม่นเขามิรักใคร่ไปรบกวณ

พ่อจะควนชิงรับเจ้ากลับมา

ฮอยเงาะ (แม่)

แต่บัดนี้จะมีให้เจ้าไปแล้ว

ผู้คนเขามาช่วยเป็นหนักหนา

จะชวนกันติฉินนินทา

ว่าบิดาโหดไม่แน่นอน

ทองยิบ (พ่อ)

แม่นเจ้ารักชนกชนนี

จงฟังวาทีที่สั่งสอน

ฮอยเงาะ (แม่)

จำเรณูศรีสวัสดิ์สถาวร

บ้งอรเจ้าไปจกี้”

(ลำหับได้แต่ร้องไห้ พ่อแม่จำใจต้องจากไปทั้ง ๆ ที่สงสาร ลำหับทรุดลงร่ำไห้
ชเนาเข้ามาปลอบ)

ชเนา (เสภาชาตรี)

“จอมขวัญ

จะเวียนโคกคัลยไปถึงไหน

บิกรมารคาคลาไกล

เพราะเชื่อในตัวพี่ที่เจตนาง

ค้ายความสัตย์ที่แสนพิศวาส

จึงประสาทให้ตามความประสงค์

ยังแต่เจ้าดวงจิตกึกพะวง

มิได้แจ้งจำนงที่เรียมรัก

วันยลเจ้าเวยวอยอกเส่นหา

กังบิลาลันต้องอรุระบัก

ให้รื้อนรุ่มกลุ้มกรรมอารมณ์นัก

เหมือนอโปะเห็นประจักษ์จะขาดใจ

จึงสู้ชนันหาให้มาขอ

เจ้าเหมือนหมอมั่นบักจะทักขัย

จงเมตตาปราณีมีอาลัย

อย่าได้เคืองชกักคโมตรี”

(ชเนาเวียนปลอบประโลมเท่าไร นางลำหับก็คงเฉยไม่ตอบ กรันชเนาเข้าใกล้
ก็บ้องบักและหวีรื่อง’ งอกและแฉ่งเงาไม่เข้ามาแอบเอาก่อนหินปาจนกระทั่งชเนา
โกรธ)

ชเนา

“นี่ไกรหนอไม่กลัว

กูจะไปเอาหัวเสียเตียนนี้”

(ชเนาวิ่งออกไปดู ชมพาลอดเข้ามาอีกค้ำหนึ่ง ลำหับตกใจร้องขึ้น แล้ว
เอียงอาย)

ชมพลา

“บัดนี้พี่จะมาพาเจ้าหนี

ไปที่กลางไพรไพศาล

จะหายเหือกเหือกร้อนรำคาญ

พี่จะอุ้มเวยวมาลย์พาไป”

บิลาล=ลูกตอก

อโปะ=ขางน่อง

(ชมพลาพาลำหับไป
แม้จะถูกขว้างปาอีกก็ไม่สนใจ
ทั้งถูกระเบิดตามฟุ่มไม้คร่ำครวญไปด้วย)
ฮเนา (เพลงโอบี้นอก)

“โอ้วว่าอนิจจาเจ้าดวงจิต
อยู่หลักหลักฤมาพลัดไปทั้งนี้
แค้นใจไพร่มาปองร้าย
คือใครยังไม่รู้เฒ่า
ฤเจ้าตระหนกตกใจ
ฟาดฟัดกักกินอินทรี
เจ้ามาหายไปไม่ได้เฝ้า
ครวญคร่ำน้ำตาหยาดย่อย

ชเนาวีงหอบกลับเข้ามาด้วยความโกรธ
เมื่อไม่เห็นลำหับก็ตกใจ วีนตามหา พร้อม

รักทั้งชีวิตของพี่
สุดที่จะทนทเวษแล้ว
มาคหมายชิงช่วงเอาดวงแก้ว
มาอวคแล้วแก่กูจะคู่
เล่นไปในป่าปะเสื่อหมี่
ก็ยังมีทรากว่างให้เห็นรอย
สุดที่จะเฝ้าติดต่อย
สลบผอมม่อยไปไม่สมประดี” โอค...

ปิดม่าน

ฉากที่ ๓

ฉากที่ ๔

เปิดฉาก สมมติเป็นเวลาพลบ ในถ้ำก่อนข้างมืด ะบ้านกษุออกมาร่ำรำใน
จังหวัดกาลิโปโซ และออปบิช ตามแบบชาวอเมริกันใต้ พอนกษุออกไปชมพลาปลำหับ
เข้ามาเล่าโลมกัน

ชมพลา

“จงนิทราอย่าประหวั่นพรันกาย พี่จะกล่อมฤสายให้ไสยา”
(เพลงพัชชา)

“ดวงเนตร
จะเสาะโถมสู่เจ้าลำพาพวง

ทั่วเว้งวนเวศหว่างภูผา
ไม่พึงหาเห็นลิกอย่านึกเลย

จะกรรคูอยู่แต่ทวงปะยงทิพย์
 เคราะห์ของพีติกระไรจึงไค้ไชย
 (เพลงถึลากระท่ม)

“ทวงสวาสติ
 อาจโผนจิตชายชาตรี
 แม้นมากพลาคมือไม่เหมือนหมาย
 นี่แลน้ำจิตพิที่นิยม

อันลอลิบนวลละอองแลน้องเอ๋ย
 แสนเสนยทุกเวลานาที่เอย”

งามสิริวิลาสเฉลิมศรี
 ให้สินรักชีวีเพราะหวังชม
 กวรวางวายดีกว่าอยู่คลาตุ้สม
 เกลียวกลมกอกประทับหลับไปเอย”

(ชมพลา กับ ลำหับ หลับไป)

(ฉากผ่าน ชมพลา สู้กับ แรดใหญ่ ขณะที่กำลังต่อสู้กัน เสือลายโคตออกม้างับคอ
 ชมพลา กัดคัตจะตันรนเท่าไรก็ไม่หลุก ในที่สุดชมพลาตาย ชมพลาสะกึ่งตื่นตกใจ
 ผวากอดลำหับไว้)
 ลำหับ

ชมพลา

อันตัวพี่สิ้นไป
 อันนอนนั้นแหลมถึงชนแม่น
 สู้กันเ็นกลางพนาวา
 โผนมากว่าคาบตันคอไว้
 กัดคัตจนชีวิตวางวาย
 ถึงพิจะตายวายชีวิต
 ทุกข์ถึงแต่เจ้าลำเพาพาล

ลำหับ

“ถ้าเจ้าอันตราย
 มิขออยู่สู้ โศกซึ่งพรารัก

“เป็นไรจึงจนหม่นไหม้

ว่ามีกาคุชใหญ่หมัมา
 โลกเ็นไล่ประชิดขวิคชา
 ยังมีคาโกะทัวลาย
 ันรนเท่าไรไม่ขยาย
 ันนเห็นร้ายเหลือประมาณ
 มิได้คิกกลัวข้อับสังขาร
 สงสารจะเป็นประการใด”

เมียจะตายตามจงประจักษ์
 รักษาศักดานารีที่ใจเดียว”

(แล้วต่างก็รำให้ คร่ำครวญ
สะสมไว้)

ชมพลา (รำพึง)

“แต่มาอยู่คุกก็หลายวัน
จนจะสิ้นเสบียงที่เตรียมไว้

ครั้นสว่างโศก ชวนกันรับประทาน เผือกมันที่

หาได้ซุกเผือกมันมาเติมไม่
จำจะไปเที่ยวหามาสำรอง’

(กับลำหับ)

ไม่ช้าจะมาเป็นเพื่อนน้อง
ลำหับ (เสภา)

“พี่จะไปหาน้อยอย่าหม่นหมอง
เจ้าจงอยู่ห้องให้สำราญ”

“เจ้าฝันร้ายหนักหนาในราตรี
ถึงจะอดหยากลำบากใจ
แม้้นพ่อไปมีอันตราย
จงเมตตาอย่าเป็นกังวล

วันนี้หาควรไปไม่
ก็จะเป็นไรไปอย่าร้อนรน
เมียจะตายอยู่ในไพรสนธ์
อยู่ด้วยกันสองคนอย่าครรโล”

ชมพลา (เสภา)

“ครานั้น
จึงว่าเจ้าอย่าร้อนใจ
ถึงจะมีศัตรูจู่ประจัน
อันสิ่งสสารสั่วอย่าคำนึง

ชมพลายิ้มแย้มแจ่มใส
ทำไมกับฝันไม่พริ้ง
พี่ไม่เกรงมันสักนิดหนึ่ง
บายเหนื่อยหนึ่งพี่จึงจะกลับมา”

(ลำหับนั่งร้องไห้ ชมพลาปลอบโยน แล้วจัดแจงแต่งตัวออกจากถ้ำไป ก่อน
ออกจากถ้ำมีนางร้าย คือกระบอกลูกดอกที่คาดเอวตกลงล้วยกระจาย ชมพลาชนลูกทั้งตัว
ให้อัดอั้นตันใจ เหลียวคุปากถ้ำล้งเลใจอยู่นาน แล้วตัดใจจากไป)

ปัดม่าน

บ้านอนแดง มีจอมปลวก

เปิดฉาก ลูกสัตว์ต่าง ๆ ออกมาเรียงราย ต่อไปเป็นบทลกของทาวางซง กับดา
จงลง สามีก่ออายุ ๗๐ ปีของนางถึงซึ่งต่างทำท่ายให้มาต่อสู้กัน ขณะกำลังชกต่อย
กันอยู่ ชมพลามาพบเข้า ใต้ส่วนใต้ความว่า ตีต่อยกันด้วยเรื่องชิงนางถึง จึงขอร้องให้
เลิกกันไป สองเผ่าก็เชื่อฟัง เมื่อทำความเข้าใจกันดีแล้ว ต่างอำลาชมพลากลับบ้าน
ชมพลานั้นอมยิ้มมองตามจนตาเผ่าทั้งสองลับตาไป ชมพลาเตรียมตัวจะกลับถ้า พอดีฮเนา
ออกมาเห็น ก็โศกเศร้ารัดแขนชักบาเคะมาจะแขง ชมพลาสะบัดปล้ำกันอยู่ฮึดฮัด
ชมพลา

นี่ฤกนกล้ำหน้าไม่อาย
มึงทำคังนี้ก็เพราะกลัว

(ฮเนาได้สติ นึกอาย จึงปล่อยมือ)

“โง่นั้นจึงไม่ให้รู้ตัว
ลอบทำอันตรายกุน่หัว
อ้ายชาติชั่วลอบกักเหมือนสัตว์ร้าย”

ฮเนา

“มึงฤพาเมียกุน่ห็นมา”

ชมพลา

“กูไปรับลำหับกัลยา
บัคันนางก็เป็นเมียกู
จงไปหาใหม่อย่าใจเบา

เพราะนางสมักรักเรา
จะห่วงใยอยู่ทำไมเล่า
เช่นเจ้าหาไหนไม่ยากนาน”

ฮเนา (เสภา)

“มึงไปจุคนางมากกลางคืน
ทำการร้ายกาจชาติอัปรีย

แล้วเกล้งข่มขืนกคชี่
ยังจะมาอวดทิว่่านางรัก

กูจะสังหารผลาญชีวี

อ้ายคนร้ายกาจชาติทรลักษณ์

มิให้ศัตรูณอยู่ให้หนัก

ใครก็ได้ประจักษ์กันวันนั้น”

(ชมพลาชักบาเคะออกมา)

ชมพลา (เสภา)

ต่างคนต่างว่านางรัก
มาสู้กันไครตายวายชีวิตร

ความจริงไม่ประจักษ์แจ้งจิต
นางคงเป็นสิทธิ์ของผู้ยัง”

(ชมพลากับชเนาสู้กันด้วยบาเคะในเพลง รำแก้วพี่ชายชเนาออกมา แลเห็นสู้กับชมพลา ก็แอบคันไม้เอามือป้องคอยมองดู ชมพลา ชเนาสู้กันได้รับบาดเจ็บทั้งสองคน รำแก้วเห็นว่าน้องจะเป็นอันตราย จึงหยิบบอเลา เอาปยุหุ้มบิลาบรจุกล้อง พอยชเนาห่างออกมาก็ยิงลูกบิลาไปถูกชมพลาที่หน้าผาก ชมพลาวิ่งถลาเข้าไพร ชเนาวิ่งตามออกไป ลำหับวิ่งออกมาอีกทางหนึ่ง)

ลำหับ (เพลงทยอย)

“กันตามหน้าถ้ำลำธาร
นางยิ่งตระหนกตกใจ
ร้องเรียกเท่าไรไม่ขานรับ
เดินพลางย่างย่องมองเมียง

หาพบพานร่องรอยแห่งไรไม่
ตะโกนกู่หวนไหวให้สำเนียง
หูตรึงฟังไปไม่มีเสียง
นางเพียงจะพินาศอนาใจ

(เพลงตะนาวแปลง)

เดินทางกลางไพรใจระทึก
สังคเียบเยียบเย็นเช่นราตรี
บุปผามาลีที่เคยบาน
ให้ร้อนอ้าวผ่าวปลาบวาทรวง

ไม่วายนึกขุ่นข้องหมองศรี
ปักยี่สิบเขาเข้าร้างรวง (จะเห็นนกกากลับรัง)
ก็บันดาลลมโชยโรยร่วง (มีเสียงลมและใบไม้ร่วง)
เหงาง่วงหนักหลังนัยนา

มานุกตลงตักันวิมหาค

งพิษเลื้อยผาดผ่านหน้า (มีทั้งไก่ป่าและงูเลื้อยให้
เห็นจริง)

เป็นนางนงยิ่งหาทวิญญา   แข็งใจลีลาคลาไคล
(ถ้าหับวังตามหา และร้องเรียกไปทลาง.....)

“โอ้ ชมพลาของเมียเอ๋ย   ไม่รู้เลยอยู่แห่งหนตำบลไหน
เมื่อกี้ห้ามแล้วว่าอย่าครรไล   เพราะสังหรณ์ในใจโยพิกล
ถ้าแม่นเจ้าไปมีอันอันตราย   เมียจะตายอยู่ในไพรสณฑ์
ไม่ขออยู่โคกเดี่ยวเปลี่ยวกมล   เราสองคนเกิดชาติไหนให้พบกัน”
(แล้ววังตามหาต่อไปอีก จนเหนื่อยอ่อน ล้มลง)

ปีคมาน

สรรเสริญพระบารมี

ตัวอย่างบทร้องเพลงไทยที่ทรงโปรด

บางบทแสดงรำถวายในวันประสูติ
หรือโปรดให้นักเรียนได้ฟังโดยทั่วกัน
ในบางโอกาส

บทร้องในระบำนานุกติปลสมัรัชกาลที่ ๒

เพลงเต่าเห่

เย็นเอ๋ยเย็นย่ำ จะกำลังแล้วอยู่รอนรอน นางสาวเหมะเจ้าก็จร ไปเก็บดอก
เฟื่องฟ้าเล่นเย็นเย็น ที่ริมสนามทราชมัยเคยเห็น เป็นพวงเป็นพุ่มน่าชม เจ้าเก็บ
ได้ใส่แซมผม เดินชมเล่นเย็นเย็นใจ ครุคนหนึ่งจึงร้องห้าม ว่าพวงงามงามอย่าเด็ด
เอาไป ห้ามแล้วหาฟังไม่ จะไปทูลท่านอาจารย์ ถ้าทรงทราบจะกริ้วโกรธ จะถูกโทษ
ให้ทำการบ้าน ก่อนเก็บควรขอประทาน ทรงอนุญาตแล้วไม่เป็นไร

บทร้องรำวงของโรงเรียน (หญิงล้วน)

นายเอื้อ สุนทรสนาน ประพันธ์เนื้อร้องและทำนองเพลง
บรรเลงขณะแสดงโดยดนตรีวงใหญ่คณะสุนทราภรณ์

รำวงเหมะ

(สร้อย)	วัน ^{นี้} เหมะมีงานบันเทิง	มาร่วมรื่นเริงกันตั้งใจ
	ผู้หญิงผู้ชายมาร่ายรำวง	มาช่วยเสริมส่งให้สนุกกันเอย
๑. (หญิง)	ไอโฮ ^ะ นั้นแน่เห็นไหม	ผู้ชายอะไร่างกายอ่อนแอ
	กรี้ดกรายย้ายยาตราวคแซน	อ่อนช้อยช่างแม่นยำเหมือนผู้หญิงจริงเอย
๒. (ชาย)	ผู้ชายอ่อนแอก็มีถมไป	ไม่น่าแปลกใจอะไรเลยหนา
	เช่นไขนเขาเล่นเป็นนางสีดา	เขาผู้ชายว่าทำมันก็อ่อนแอเอย
๓. (หญิง)	ผู้ชายอะไรแขนเป็นลำเทียน	ฉวัดเฉวียนก็เหมือนผู้หญิง
	ผู้ชายอะไรสะบัดสะบั้ง	กระตังกระตังเหมือนผู้หญิงจริงเอย
๔. (ชาย)	ก็ฟันเฟิงรื้อ ^{ใช้}	พอเห็นทราชมวยก็โคกเข้ารำ
	สะบัดสะบั้งไปตามงามข้า	ไม่น่ามาทำรังเกียจเลยเอย
๕. (หญิง)	ผู้ชายอะไรเอาไฉฉมบ๊อบ	มันน่าชื่นชอบหรือไรพี่เอ๋ย
	สงสัยว่าผู้ชายกะเทย	หน้าเฉยตาเฉยรำเอรำเอา
๖. (ชาย)	มาทำจุ๊กกระชักระเช้า	จะบอกให้เอาเชิญเจ้าฟังซี
	ก็เหมะนะโรงเรียนสตรี	ก็ผู้หญิงนะซึ้งซึ้งมารำกันเอย

ระบำเทพบันเทิง

ก. เพลงแขกเชญเจ้า

เหล่าข้าพระบาทขอโรกาส	สุรฤทธิ์อิศร
ขอพ้อสายร่ำร่ายฉวยกร	ถวายพระพรแทบพระบาท
ผู้ทรงพระคุณยิ่งบุญบารมี	ทั่วเขม่นี่สุขพร้อมถ้วนหน้า
เถลิงพระเกียรติพระชนมา—	ยุยงสราญพระทัย
(สร้อย) สุรศักดิ์ประสิทธิ์	สุรฤทธิ์กำจาย
ทรงสบายวรกาย	ทรงสบายพระทัย
ถวายอินทรีย์	ต่างมาลีบูชา
ถวายดวงตาต่างประทีป	จรัสไช
ถ้อยคำอำไพต่างรูป	หอมจุลจินต์
ถวายดวงจิตอัครฤทธิวรคุณ	ที่ทรงการุญแก่ข้ามาแต่บรรพ์
ถวายชีวันรองบาท	จนบรรลย
(สร้อย) สุรศักดิ์ประสิทธิ์	สุรฤทธิ์กำจาย
ทรงสบายวรกาย	ทรงสบายพระทัย

ข. เพลงชาวเรือ

ร่วมกันร้องทำนองลำนํ้า (๓)	มาร้องมารำให้รื่นเริงใจ (๓)
ร่วมกันร้องทำนองลำนํ้า (๓)	มาพ้องมารำให้ถูกพระทัย (๓)
ให้พร้อมให้เฟื่องเรียงระคับ	เปลี่ยนสับท่วงทีหนีได้
เวียนไป	ได้จังหวะกัน
บ้างก็พ้อสาย	กรีกกรายออกมา
บ้างก็เรีงร่า	ทำท่ากางกั้น
เข้าทอดสนิท	ไม่บึกไม่ผัน
ผูกพัน ๆ สุขเกษม ๆ	ปลื้มเปรมปรีติ

เทพนมเล็ก (เพลงชมตลาด)

เทพนม ปฐุม พรหมสีหน้า	สอศสร้อยมาลาเจดจิน
ทั้งกว้างเดินทองหงส์บิน	กินรินเลียบถ้ำอำไพ
อีกข้านางนอนภมรเกล้า	แขกเจ้าผาราเพียงไหล
เมขลาโยนแก้วแววไว	มยเรศพ้องในนภาพร
ยอศทองต้องลมพรหมนิมิต	อีกทั้งพิศมัยเรียงหมอน
ย้ายท่ามัจฉาชมสาคร	พระสีกรขว้างจักรฤทธิรงค์

ระบำกฤษฏาภินิหาร (เพลงครวญหา)

ปราโมทย์แสน	องค์อัปสรอมรแมนแดนสวรรค์
ยिनกฤษฏาภินิหารมหัศจรรย์	เกียรติไทยลั่นลือเลื่องเรืองรุจี
ต่างเต็มท้นชื่นชมโฉมหน้า	โอษฐ์เอือนอรรดอวยพรสุนทรศรี
แจ้วจำเลียงเสียงเพลงสกุติ	คนตรีร่ำเร่เยยประโลมลาน
แล้วลีลากระวีระบาราย	กรกรีกกรายไปรยมาลีสีประสาน
ปรุ้งน้ำทิพย์ปรุ้งปนสุคนธาร	จักรวาลฉาชื่นรรมณ์ เอย

เพลงตะเบ็งออกเจ้าเข็น

ดาวดั่งสเทวโลกมโหฬาร	เป็นที่อยู่สำราญฤทัยหรรษ์
สารพัดงามจริงทุกสิ่งอัน	สารพันอุดมสมใจปอง
เทพบุตรผดพรพรรณโฉมยง	งามทรงอาภรณ์ไม่มีหมอง
นางอัปสรองอนสงวนนวลละออง	งามทรงเครื่องทองและเพชรนิล
สมเด็จพระอมรินทรบิรมงกุฎ	ทรงวชิราวุธธนุศิลป์
รักษาเทวสีมาเป็นอาจิณ	อสุรินทร์อาร์ไม่บีทา
อันอินทรปราสาททั้งสาม	ทรงงามสูงเี่ยมกลางเวหา

ใบประกาศนียบัตรประกอบกัน
บรรลือที่ลตมขระสัน
บุษบกสุวรรณชมพูท
เพริศแพรวักางยลงกต
เครือขช่อตงบัลลังกลอย
สุพรรณจันนาคหัวเศียรห้อย
แปรงแก้วกาบช้อยสะบัดบัง
ทงสีปฐพีทงสีสังข์
ให้บริบูรณ์กำลังทั้งลพพา

๖๘ ตบเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกพรหมาสตร์

จับทั้งแต่กาลสุรารับรับสังทศกัณฐ์นำข่าวตายของแสงอาทิตย์กับ มังกร กัณฐ์ไป ทูล
อินทรชิตซึ่งกำลังทำพิธีชุบศรพรหมาสตร์อยู่ อินทรชิตได้ฟังเรื่องอัปมงคลเช่นนั้นก็
โกรธ แต่ก็กลัวเป็นกระแสน้ำรับสังจึงจำใจออกจากโรงพิธี สั่งให้รุกทาลจักพลแปลง
ร่างเป็นเทวดานางฟ้าสำหรับพ้อนรำ ให้การุณราชแปลงเป็นช้างเอราวัณ อินทรชิต
เป็นพระอินทร์ขึ้นทรงพระยาเอราวัณแล้วยกทัพไปโดยทางอากาศ ครั้นถึงสนามรบแล
เห็นกองทัพพระลักษมณ์อยู่ จึงสั่งให้พลเทวดานางฟ้าที่แปลงนั้นพ้อนรำขับร้องขึ้น
พระลักษมณ์กับพลลิงก็เห็นก็สำคัญว่าพระอินทร์เสด็จมา ต่างก็ตะลึงชมด้วยความเปลิด
เพลิน อินทรชิตเห็นข้าศึกเสียกลแล้วจึงแผลงศรพรหมาสตร์ลงไปจุดสายฝน ถูกพระ
ลักษมณ์และพลลิงสลับไป ฝ่ายหนุมานผู้ไม่ต้องศร เห็นดังนั้นก็โกรธเหาะทยานขึ้น
หักคอช้างเอราวัณ อินทรชิตก็ตีด้วยคันศรตกลงไปสลบอยู่ ครั้นพวกลิงมีชัยแก่ข้าศึก
แล้วก็ต่างโห่ร้องยกทัพกลับคืนลงกา

บทที่ ๑ เพลงมอญรำดาบ

ครั้นถึงโรงราชพิธี กาลสุรเสนีบงคมไหว้ ทูลว่าพระองค์ทรงไชย ให้มาทูล
ข่าวบั้งจามิตร แสงอาทิตย์ฤทธิรอนมังกัณฐ์ ไปโรมรันเสียทัพดับจิต ขอให้พระองค์
ทรงฤทธิ์ ไปเช่นข่าวบั้งจามิตรให้มรณา ฯ ๔ คำ

บทที่ ๒ เพลงรื้อรายศัทไทย

เมื่อนั้น อินทรชิตสิทธิศักดิ์ยกขา ไถยिनบอกออกความอัปรา โกรธาลิมเนตร
เห็นเสนี ลูกขึ้นกระเทิบบาทหวาดไหว เหม่ไ้กาลสุรยกยี้ มาพูดให้เป็นกลางกลางพิธี
ชีวิตมึงถึงที่จะบรรลย์ หากคณิกนี้เตียววาร์บสัง จึงหยุกยั้งยกโทษไม่โปรดให้ ว่าพลาง
ทางทรงสรไชย กลาไ้คลออกจากโรงพิธี ฯ ๖ คำ ฯ พราหมณ์ออก

บทที่ ๓ เพลงช้างประสานงา

จึงตรัสสั่งรูกกาลชาญกำแหง จะเปลี่ยนแปลงกายเป็นโกสีย์ ให้การุณราชอสุรี
แปลงอินทรีเป็นคชาเอราวัณ อันโยธาทั้งหลายให้กลายเพศ เป็นเทเวศร์สร้างค
นางสวรรค์ ให้สำหรับขับรำระบำบรรพ์ เร่งเตรียมไว้ให้ทันฤกษ์ดี ๆ ๔ คำ ๆ

บทที่ ๔ เพลงฝรั่งเร็ว

บัดนั้น รูกกาลประณตบทศรี ออกมาเกณฑ์กันทันที คอยเสด็จผู้มีรณรงค์
๖ ๒ คำ ๆ

บทที่ ๕ เพลงตระนิมิต

เมื่อนั้น อินทรีชิตขึ้นชมสมประสงค์ จึงขึ้นบนแท่นสุวรรณบรรจง จำแลง
แปลงองค์อสุรา ๆ ๔ คำ ๆ วรร

บทที่ ๖ เพลงชมตลาด

เป็นโกสีย์ทรงเครื่องเรื่องอร่าม ล้วนแก้วแก้ววาววามเวหา จับพระแสง
พรหมาสถ์ยัตรา เสด็จมาเกยสุวรรณทันใด ๆ ๒ คำ ๆ บาทสกล

บทที่ ๗ เพลงกราวนอก

ขึ้นทรงคอช้างเอราวัณ ทหารแท้ให้สนั่นหวั่นไหว ขยายยกโยธาคลาไคล
ลอยคว้างมาในโพยมมาน ๆ ๒ คำ ๆ

บทที่ ๘ เพลงกลองโยน

ช้างเอเชยช้างนิมิต เหมือนไม่ผิดช้างมัววาน เรืองเร่กำแหงหาญ ช้างศึกสู้
ท่วงที ผูกเครื่องเรื่องทองทอง กระวีนทองหล่อทองแสงศรี ห้อยหูหุ้มจามรี ปกตระพอง
ทองพรรณราย เครื่องสูงเรียงสามแถว สายกาบแก้วแสงพราวพราย อภิรมชุมสาย
ยังแทรกอยู่เป็นคู่เคียง กลองชนะประโคมคึก มโหระทึกกึกก้องเสียง แตรสังข์ส่ง
สำเนียง นางจำเริญเคียงช้างทรง สาวสุรางค์นางรำพ้อน ตังกีนรแห่งนวลระหง
นักสิทธิ์ฤทธิ์รงค์ ถือนวรงค์ลึงลอยมา ๆ ๑๐ คำ ๆ เชิด

บทที่ ๕ เพลงกระบอก

ครั้นถึงที่ประจัญบานรอรอน เห็นวามรณับแสนแน่นหนา กับทั้งพระองค์
ทรงศักรา ยืนรตรันอยู่กลางพล จึงให้หยุดช้างทรงองอาจ ลอยเลื่อนเคลื่อนกลา
กลางเวหน ให้กุมภัณฑ์บันดาลจำแลงตน ใส่กลขับร่ำระบำบรรพ์ ฯ ๔ คำ ฯ

บทที่ ๑๐ เพลงแขกอะหวัง

บัดนั้น รูปนิมิตฤทธิ์แรงแข็งขัน สาวสุรางค์นางฟ้าเทวัญ บังคมกัลคำนัรบ
บัญชา ฯ ๒ คำ ฯ

บทที่ ๑๑ เพลงสร้อยสนตัด

ท่าจับระบำรำพ้อน ทอกรกรีกกรายชายขวา ร่ายเรียงเคียงคมประสมตา
เลี้ยวไล่ไขว่คว่ำเป็นท่าทาง ช้อนจังหวะประเท้าเกล้ากลอง เลี้ยวลอดสอศคกล้องไป
ตามหว่าง วงเวียนเหียนหันกันทาง เป็นคู่คู่อยู่กลางอัมพร ฯ ๔ คำ ฯ เพลงเร็ว, ลา

บทที่ ๑๒ เพลงกล่อมช้าง

เมื่อนั้นพระลักษณ ผู้ทรงศักดิ์เธอทรงศร ทั้งพลพลากร ทุกรำพ้อนบนเมฆา
หมายว่าพระอินทร สร้อยสรเธอหรรษา พิศเพลินเจริญตา ทั้งพลสวาวนรไพร
ฯ ๔ คำ ฯ

บทที่ ๑๓ เพลงแมลงวันทอง

เมื่อนั้น อินทรชิตยินดีจะมีไหน เห็นข้าศึกเสียเชิงละเลิงใจ พลาจจับศรไชย
ขุนบุษ

บทที่ ๑๔ เพลงเห่เชิดฉิ่ง

พาคสายหมายเขม้นเช่นเขี้ยว น้าวเหนียวคว้ยกำลังอัสสา สังเกตลงตรงพระ
ลักษณอนุชา อสุราก็ลั่นไปทันใด ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

๑๖๘

บทที่ ๑๕ เพลงร้ายเร็ว

ลูกศรกระจายก้างสายฝน ต้องพวงลิงพลไม่ทนได้ ต้องพระอนุชาเสนาใน สลบ
ไปไม่เป็นสมประที ๖ คำ ๖ โศก

บทที่ ๑๖ เพลงลิงโลด

บัดนั้น หดุมานไม่ต้องศรศรี ยืนทะยานคาลโกรธดังอัคคี ชื่นหน้าว่าเหว
สหัสสนัยน์ เหตุใดไปเข้าข้างพวกยักษ์ มาแผลงผลาญพระลักษณ์ให้ตกขัย กูจะล้างชีวัน
ให้บรรลัย ให้สาใจอินทราใจอารมย์ ว่าพลางแผ่นผืนโจนทยาน ชื่นตีความุทัยคชา
อาสัณ จ้างหักคอกชาเอราวัณ ชิงคันศรศักดิ์มีขวาน ๖ คำ ๖

บทที่ ๑๗ เพลงถึงลาน

เมื่อนั้น อินทรชิตฤทธิไกรใจหาญ ไม่หลีกหลบขบพันประจัญบาน รอนราน
ผัดผันทันท่วงที หันเหียนเปลี่ยนท่าเงาครจักร์ ที่ต้องหดุมานชาญไชยศรี กระเด็นไป
กับเคียวกรรี้ สลบพับอยู่กับที่ยุทธนา ๖ คำ ๖ โศก

บทที่ ๑๘ เพลงกราวรำ

มีชัยไพร่พินาศสิ้น อสุรินทร์สรวลสันต์หรรษา
โยธีสุมกะเนเฮฮา คืบเข้าลงกาธานี ๖ คำ ๖ เชิด

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ ไทยเชชม ถนนเฟื่องนคร พระนคร
นายอำพัน ฉายางกูร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๑

